

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav řeckých a latinských studií

Bakalářská práce

Markéta Stehlíková

**Slovosled latinských nominálních frází s adjektivy v komparativu
a superlativu**

**Word order in Latin noun phrases with comparative and superlative
adjectives**

2019

Vedoucí práce: doc. Mgr. Lucie Pultrová, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě chci poděkovat vedoucí své práce doc. Mgr. Lucii Pultrové, Ph.D. za cenné připomínky, čas věnovaný konzultacím a velmi vstřícný přístup.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. 7. 2019

.....

Markéta Stehlíková

Abstrakt

Tato práce se věnuje slovosledu nominálních frází s adjektivy v komparativu a superlativu v klasické latinské próze. Nejdříve jsou ve stručnosti představeny hlavní přístupy k popisu latinského slovosledu. Následně je charakterizována nominální fráze a její jednotlivé konstituenty. Poté se práce zabývá slovosledem nominálních frází, zejména s adjektivy, pomocí pragmatických a sémantických faktorů podle monografií Olgy Spevak. Zmíněny jsou dále i funkce vystupňovaných forem adjektiv. V praktické části je proveden rozbor přívlastkových adjektiv v komparativu a superlativu z Ciceronova díla *De officiis* „O povinnostech“. Analyzovaná adjektiva jsou rozdělena na tři typy podle umístění vůči řídícímu substantivu a pragmatické samostatnosti. Na základě této analýzy jsou popsána pravidla slovosledu u excerpovaných adjektiv a faktory, které jejich umístění ovlivňují.

Klíčová slova

latinský jazyk, slovosled, nominální fráze, adjektiva, komparativ, superlativ, pragmatika, sémantika

Abstract

The bachelor's thesis deals with the word order of noun phrases with comparative and superlative adjectives in classical Latin prose. Firstly, it summarizes the main approaches to Latin constituent order. Subsequently, the nominal phrase and its constituents are treated. Afterwards, the work focuses on the internal ordering of noun phrases, mainly with adjectives, by means of pragmatic and semantic factors as described in the monographies of Olga Spevak. The functions of adjective grades are also discussed. The empirical part of the thesis focuses on the analysis of attributive adjectives in the comparative and superlative form as used in Cicero's *De officiis* ("On Duties"). The adjectives analysed are divided into three categories according to their position relative to the head noun and their pragmatic independence. Consequently, the last part deals with the word order rules of the adjectives excerpted and the factors which influence their position.

Keywords

Latin language, word order, noun phrase, adjectives, comparative, superlative, pragmatics, semantics

Obsah

1	Úvod	8
2	Slovosled v klasické latinské próze	9
2.1	Tradiční přístup	10
2.2	Typologický přístup	11
2.3	Generativní přístup	12
2.4	Pragmaticko-sémantické teorie	13
2.4.1	Funkční perspektiva větná	14
2.4.2	Funkční gramatika	15
3	Nominální fráze	20
3.1	Charakteristika nominální fráze	20
3.1.1	Klasifikace substantiv	21
3.1.2	Klasifikace modifikátorů	22
3.1.3	Slovosled nominální fráze	23
3.2	Nominální fráze s adjektivem	24
3.2.1	Vymezení třídy adjektiv	24
3.2.2	Slovosled nominálních frází s adjektivy	28
3.2.3	Funkce latinských komparativů a superlativů	35
3.3	Relevantní závěry pro praktickou část	37
4	Praktická část	39
4.1	Vymezení korpusu	39
4.2	Analýza excerpovaných dokladů	44
4.2.1	Superlativy typu 1	44
4.2.2	Superlativy typu 2	51
4.2.2.1	Podtyp 1	52
4.2.2.2	Podtyp 2	54
4.2.2.3	Podtyp 3	56
4.2.3	Superlativy typu 3	57
4.2.4	Komparativy typu 1	59
4.2.5	Komparativy typu 2	65
4.2.6	Komparativy typu 3	67
4.2.6.1	Případy mimo statistiku	71
4.3	Shrnutí výsledků analýzy	72
5	Závěr	75
	Seznam tabulek	77

Seznam použité literatury	77
Primární literatura – zdroje překladů	77
Sekundární literatura	78
Monografie, příspěvky ve sbornících a články v časopisech	78
Elektronické zdroje.....	80
Příloha	

1 Úvod

Latinský slovosled není pevný, přesto má některá pravidla, podle kterých se řídí. Podle převažujícího názoru je slovosled v latině řízen sémantickými a pragmatickými faktory. Pozornost badatelů se prozatím soustředila především na sémantickou analýzu jednotlivých lexémů. Já se zaměřím také na gramatickou stránku adjektiv, která často významně ovlivňuje jejich sémantickou hodnotu.

Ve své práci budu ověřovat, zda slovosled nominálních frází s adjektivy v komparativu a superlativu odpovídá stejným pravidlům pro slovosled jako nominální fráze s adjektivy obecně, či jestli umístění adjektiv nějak ovlivňuje jejich stupňování. Výsledek mého bádání má napomoci lepšímu pochopení latinských textů a jejich přesnější interpretaci. Dále může sloužit jako pomůcka pro překladatele.

V druhé kapitole shromáždím a zpracuji současný stav bádání o latinském slovosledu. Stručně seznámím s hlavními přístupy k jeho popisu. Nejvíce se soustředím na funkční gramatiku, jež bude východiskem pro tuto práci. V třetí kapitole se zaměřím na samotné nominální fráze, charakterizují jejich jednotlivé členy, substantiva a modifikátory. Následně se budu věnovat slovosledu nominálních frází a především těch, které jsou rozvinuty pomocí adjektiv. V této části bude mým hlavním zdrojem monografie *The Noun Phrase in Classical Latin Prose*¹ Olgy Spevak. Nakonec definuji na základě této monografie pravidla postavení přívlastkových adjektiv a stanovím předpokládané umísťování adjektiv v komparativu a superlativu vůči řídícímu podstatnému jménu v nominálních frázích.

V praktické části provedu excerpci všech vystupňovaných adjektiv v přívlastkové funkci z vymezeného korpusu, kterým je Ciceronův filozofický spis *De officiis*. Jako zdroj pro tuto analýzu bude využita elektronická databáze L.A.S.L.A.² Následně provedu interpretaci nejdříve superlativů a pak komparativů především za pomoci pragmatických a sémantických faktorů. Na základě výsledků analýzy excerptovaných adjektiv určím pravidla, podle kterých se jejich slovosled řídí, a které faktory nejčastěji ovlivňují vzájemné umístění řídícího substantiva a vystupňovaného adjektiva.

¹ SPEVAK, Olga. *The Noun phrase in classical Latin prose*. Leiden: Brill, 2014. Amsterdam Studies in Classical Philology. ISBN 978-90-04-26568-4.

² L.A.S.L.A. (Le Laboratoire d'Analyse Statistique des Langues Anciennes) je centrum, které vzniklo roku 1961 na Filozofické fakultě Univerzity de Liège a zabývá se digitálním zpracováváním antických textů. Databáze latinských textů (Opera latina) je přístupná registrovaným uživatelům na webové stránce: <http://web.philo.ulg.ac.be/lasla/opera-latina/>

2 Slovosled v klasické latinské próze

Latinský slovosled je téma, které vzbuzovalo a vzbuzuje zájem odborníků na latinský jazyk jak v antice, například Quintilianus se mu částečně věnuje v deváté knize svých Základů rétoriky³, tak v moderní době, kdy se jím jako jeden z prvních zabýval Weil.⁴ Dalším významným jazykovědcem na poli latinského slovosledu byl Marouzeau, který se zabýval také slovosledem uvnitř nominální fráze.⁵ A právě slovosledu v určitých nominálních frázích se věnuje tato práce.

Slovosled je ale velkým tématem nejen jazykovědců, zabývajících se latinskou lingvistikou, ale i obecných a srovnávacích lingvistů. Během dvacátého století bylo vypracováno několik pojetí, kterými lze na pravidla slovního pořádku nahlížet a popsat je. Tyto přístupy pak byly aplikovány latinskými lingvisty k popisu latinského slovosledu. Jejich přehled v této práci je zpracováván především na základě Spevak, která se o nich zmiňuje v úvodu ke své monografii *Constituent Order in Classical Latin Prose*⁶.

Vedle tradičního přístupu (podkapitola 2.1), který se věnoval ze začátku hlavně rozdílům mezi jazyky s pevným a volným slovosledem, se v šedesátých letech prosadil tzv. typologický přístup (podkapitola 2.2), jehož záměrem bylo určit „základní“ slovosled podmětu, předmětu a slovesa a podle toho daný jazyk typologicky popsat. Ještě jiný přístup ke slovosledu umožňuje generativní gramatika (podkapitola 2.3), která pracuje s „univerzální gramatikou“, jež má být přirozená pro všechny jazyky.

Nakonec lze nahlížet na slovosled jako na souhru pragmatických a sémantických faktorů (podkapitola 2.4). Pražský lingvistický kroužek vypracoval pro český jazyk teorii „aktuálního větného členění“ (později nazývanou „funkční větná perspektiva“). Z této teorie se pak vyvinuly další směry, které také pracují s pragmatickými faktory. Do latiny vnesl funkční perspektivu větnou jako první Panhuis (oddíl 2.4.1). Další významný podnět k řešení otázky slovosledu přinesl Dik a jeho „funkční gramatika“. I on používá k popisu slovosledu principy pragmatického členění. Jeho náhled na slovosled aplikuje na latinu Olga Spevak⁷ (oddíl 2.4.2),

³ QUINTILIANUS, Marcus Fabius. *Základy rétoriky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1985. Živá díla minulosti. Kniha 9, kap. 4, především s. 435-439.

⁴ WEIL, Henri. *Question de grammaire générale: De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*. Paris: Crapelet, 1844. (non vidi)

⁵ MAROUZEAU, Jules. *L'ordre des mots dans la phrase latine. I. Les groupes nominaux*. Paris: E. Champion, 1922.

⁶ SPEVAK, Olga. *Constituent Order in Classical Latin Prose*. Philadelphia: J. Benjamins Publ. Co., c2010. Studies in language companion series, v. 117. ISBN 978-90-272-0584-1. S. 1-26.

⁷ SPEVAK, 2010.; SPEVAK, 2014.

která bude mým hlavním zdrojem a ukotvením pro popis slovosledu nominální fráze. V tomto oddílu budou detailně popsány hlavní pragmatické faktory, kterými jsou topik a fokus.

Ve své práci se zaměřím na slovosled v latinské próze, protože pořadí slov v poezii je ovlivněno i dalšími faktory, jako je velké množství stylistických figur a metrum. Dále bude analyzovaná próza zúžena časově na klasickou prózu, která představuje vrchol a vzor latinského jazyka. Bylo by ovšem možné se věnovat i dalším obdobím a sledovat diachronní vývoj slovosledu (jako například z typologického pohledu Bauer⁸), ale tento přístup by již přesahoval možnosti bakalářské práce.

2.1 Tradiční přístup

Tradičně byl latinský slovosled považován za volný a stavěl se do opozice k pevnému slovosledu například ve francouzštině či angličtině. Tento pohled byl vypracován Weilem⁹, který rozlišoval „psychologický“ slovosled, který reprodukuje pořadí myšlenek a nazývá se gramatický či „primitivní“, a „patetický“ slovosled, který je „příležitostný“ a závisí na důležitosti myšlenek. Zdůrazňoval, že zvláštní důležitost mívá první a závěrečné místo ve větě. Ve větě se ale mohou nalézat i další akcenty na jiných pozicích věty, které se mohou projevit právě hyperbatem neboli převrácením „normálního“ pořádku slov.¹⁰ Brugmann¹¹ se zabýval indoevropskými jazyky a tvrdil, že žádný z nich nemá ani úplně pevný ani naprosto fixní slovosled. Jazyky se podle něj mezi sebou liší jen mírou jeho volnosti. Brugmann také rozlišoval „běžné“ a „příležitostné“ pořadí slov. Příležitostný slovosled se používá, pokud chceme nějakou myšlenku zdůraznit.

Jazykovědcem, který významnou měrou přispěl k povědomí o latinském slovosledu, byl Marouzeau. Svou monografii *L'ordre des mots dans la phrase latine* z roku 1922 začíná známou větou: „*L'ordre des mots en latin est libre, il n'est pas indifférent.*“¹² Říká, že většina výrazů nemá ve větě „povinné“ místo, ale obecně dvě různá pořadí slov nenesou stejný význam,

⁸ BAUER, Brigitte L. M. *The Emergence and Development of SVO Patterning in Latin and French: Diachronic and Psycholinguistic Perspectives*. New York: Oxford University Press Inc, 1995. ISBN: 978-0195091038. (*non vidi*)

⁹ WEIL, 1844. (*non vidi*)

¹⁰ MAROUZEAU, 1922, s. 3-5.

¹¹ BRUGMANN, Karl. *Abrégé de grammaire comparée des langues indo-européennes*. Paris: C. Klincksieck, 1905. S. 715-717.

¹² MAROUZEAU, 1922, s. 1. Vlastní překlad citace: „*Slovosled v latině je volný, ale není libovolný.*“

nejdou tedy synonymní. Ve svém přístupu zdůrazňuje, že se při analýze větného slovosledu musí začínat popisem jednotlivých syntaktických skupin (např. nominálních frází).¹³

Tradičně se lingvisté nejvíce zabývali pozicí slovesa ve větě, protože ho, podle Quintiliana, považovali za nejdůležitější člen věty. A jelikož Cicero a Caesar, vzory klasické latiny, pokládají slovesa nejčastěji na konec věty, byla tato pozice považována za „normální“ a ostatní slovesná umístění považovali za příznaková či „příležitostná“ a snažili se je vysvětlit pomocí různých faktorů. Tento pohled sdílí například Kühnerova a Stegmannova latinská gramatika¹⁴ a Marouzeau¹⁵.

2.2 Typologický přístup¹⁶

Typologická klasifikace jazyků na základě slovosledu byla vypracována v roce 1966 Greenbergem¹⁷. Podle něj má každý jazyk (v určitém stádiu vývoje) projevovat jeden základní slovosled, to znamená především řazení podmětu (S), přímého předmětu (O) a predikátu (V) ve větě. Typologický přístup byl aplikován od 70. let 20. století i pro latinský jazyk. Uplatňuje ho například Brigitte Bauer, která tvrdí, že jazyky opravdu projevují určité vzorce slovosledu, ale jedná se jen o tendence, a nikoliv o stoprocentní pravidla. Slovosled totiž ovlivňuje i další syntaktické, pragmatické a prozodické faktory.

Již Greenberg zdůrazňoval, že slovosled SOV je téměř výhradně v jazycích s pádovým systémem. Předpokládá se, že indoevropský prajazyk měl strukturu SOV. V jazycích, jejichž neutrální slovosled je SOV, by mělo převažovat levé větvení (left-branching), řídící člen by měl následovat po svém rozvíjejícím členu (např. adjektivum – substantivum, genitiv – substantivum, substantivum – předložka¹⁸). Podobně i flexe odpovídá levému větvení, protože gramatické sufixy, které přinášejí hlavní syntakticko-sémantickou informaci, následují ve flektivních slovech za lexikálním morfémem (*domin-us*). Jazykovědci se přou, zda ztráta

¹³ MAROUCZEAU, 1922, s. 1-8.

¹⁴ KÜHNER, Raphael a Carl STEGMANN. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache: Satzlehre. Zweiter Teil*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1955. Především § 245-246, s. 589-616.

¹⁵ MAROUCZEAU, Jules. *L'ordre des mots dans la phrase latine. II. Les verbes*. Paris: Les Belles Lettres, 1938. Druhá část, s. 47-102 (především s. 49).

¹⁶ Informace o typologickém přístupu jsou čerpány především z: BAUER, Brigitte L. M. Word order. In *New perspectives on historical Latin syntax*. New York: Mouton de Gruyter, c2009, 241-316. Trends in linguistics, 180.1. ISBN 3110190826.

¹⁷ GREENBERG, Joseph H. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In *Universals of language*. 2d ed. Cambridge, Mass.: MIT Press, c1966, 73-113. ISBN 0-262-57008-4. (*non vidi*)

¹⁸ Termín „předložka“ je nevhodný, ale „záložka“ nelze použít v tomto kontextu a „postpozice“ využívána v jiném významu.

pádového systému v moderních jazycích zapříčinila změnu vzorce na SVO (např. Vennemann 1974), aby bylo možné lépe rozlišit předmět od podmětu, anebo zda změna slovosledu vymizení pádů předcházela (např. Bourciez 1956).

Klasická latina kombinuje prvky SOV a SVO jazyka. Podíl pravého větvení, které je typické pro SVO jazyky, postupně ve vývoji od archaické latiny do pozdní latiny (a románských jazyků) stoupal. Raným prvkem SVO jsou vztažné věty, které převážně následují po antecedentu (kromě přísloví). Dále klasická latina převážně používá předložky v antepozici, a nikoliv v postpozici, i když se zachovaly některé doklady dřívější postpozice (*quoad* „k čemu“, *me sine* „beze mě“, *nobiscum* „s námi“). Ani slovosled nominálních frází neodpovídá čistě SOV jazyku, pozice adjektiv kolísá, ačkoliv u SOV jazyků by v neutrálním použití mělo adjektivum řídící substantivum následovat. Pozice genitivu v nominální frázi se během vývoje latiny měnila na pravé větvení. V neutrálním postavení byl ve vulgární latině podle Bauer genitiv v postpozici. Ani určité sloveso v latinské větě nemá pevné postavení na konci a již od Plauta přibývá jeho střední poloha především v hlavních větách. Je tedy možné shrnout, že v latině postupně probíhá přeměna z OV na VO, která začala již v prehistorické době a pokračovala až do románských jazyků. Klasická latina tedy z typologického hlediska představuje systém, který je ve stádiu přechodu z levého na pravé větvení.

2.3 Generativní přístup¹⁹

Průkopníkem generativní gramatiky byl v 50. letech 20. století Noam Chomsky. Tato teorie vychází z premisy, že existuje určitá „univerzální gramatika“, která je všem vrozena a umožňuje malým dětem naučit se rodnou řeč, i když jsou vystaveny jen omezenému souboru jazykových dat. Pomocí „generování“ je abstraktní jazyková struktura neboli univerzální gramatika transformována na konkrétní věty. Předmětem zkoumání generativních lingvistů je právě tento psychologický proces „generování“ konkrétních jazykových projevů.

V generativním přístupu se rozlišuje mezi neutrálním větným slovosledem a množstvím pragmaticky významných slovosledných vzorců. Věta v neutrálním slovosledu je „celá fokální“

¹⁹ Tato podkapitola byla zpracována především na základě těchto zdrojů: DANCKAERT, Lieven Jozef Maria. *Latin embedded clauses: the left periphery*. Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., c2012. ISBN 9789027274885. Kap. 1, s. 10-51.; HŮRKOVÁ, Jiřina. Gramatika generativní. In: *Sociologická encyklopedie* [on-line]. Zdeněk R. Nešpor (hlavní editor), 2018. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Gramatika_generativn%C3%AD [poslední přístup 31. 7. 2019].

(all-focus)²⁰ a má „široký záběr“ (broad scope): odpovídá na otázku „Co se stalo?“ Tento neutrální slovosled nemusí být v jazyce převažující. Jeho interpretace je tedy výsledkem formální analýzy, a nikoliv pouhých statistických dat. Generativní gramatika říká, že větné členy jazyků jsou hierarchicky strukturovány, jsou tedy „konfigurační“ (configurational). Rozlišuje jazyky diskurzivně konfigurační, jako je angličtina nebo francouzština, jejichž slovosled je určen především syntaktickými funkcemi (podmět, předmět), a jazyky, jako například čeština a latina, ve kterých je hlavním faktorem slovosledu informační struktura.

Tento přístup byl aplikován v latině Devinem & Stephensem²¹. Neutrální slovosled latinských vět s tranzitivním predikátem a vyjádřeným podmětem je podle nich SOV (tzn. podmět – předmět – predikát). Charakteristická je pro latinskou větu koncová pozice určitého slovesa (INFL-final). Odchyly od neutrálního slovosledu se generativní lingvisté snaží vysvětlovat především pomocí pragmatických konceptů (fokus, topik²² a chvost²³ neboli tail information²⁴). Dále používají koncept „pravidel pohybu“ (movement rules)²⁵ a „přemísťování“ (scrambling)²⁶.

2.4 Pragmaticko-sémantické teorie

K popisu latinského slovosledu byly využity také dva směry pragmaticko-sémantické teorie o aktuálním větném členění, která byla vytvořena pro český jazyk. První z nich se nazývá funkční perspektiva větná a byla aplikována pro latinu Panhuisem (oddíl 2.4.1.), druhá se jmenuje funkční gramatika a v latině ji využila Spevak. Tento přístup přejala od Dika a aplikovala ho pro latinský jazyk. V oddílu 2.4.2 jsou popsány z pohledu funkční gramatiky především pragmatické faktory – fokus, topik, theme a tail (chvost).

²⁰ Fokus je (pro generativní gramatiku) pragmatická kategorie. Jedná se o tu část věty, která přináší obvykle nové informace. (Zdroj: DEVINE, A. M. a Laurence D. STEPHENS. *Latin word order: structured meaning and information*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 9780195181685. S.14.)

²¹ DEVINE a STEPHENS, 2006.

²² Topik je (v generativní gramatice) definován jako již známá entita, o které věta zamýšlí poskytovat nové informace. (Zdroj: DEVINE a STEPHENS, 2006, s. 14, 16.)

²³ Termín „chvost“ použit na základě článku: HAJÍČKOVÁ, Eva. Teorie optimality a aktuální členění věty. *Slovo a slovesnost* [on-line]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, ročník 61 (2000), číslo 3, s. 161-169. ISSN 2571-0885. Dostupné z: sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3893 [poslední přístup 31. 7. 2019].

²⁴ Chvost neboli tail information definuje DEVINE a STEPHENS, 2006, s. 17 následovně: „Chvosty slouží k tomu, aby slovně vyjádřily argumenty, které jsou povinně promítnuty, ale nejsou ani topiky ani fokusy, a aby potvrdily posluchačovy domněnky či osvěžily v paměti starou nebo vyvoditelnou informaci.“ (přeložila MS)

²⁵ Movement rules „pravidla pohybu“ značí různé možnosti přemísťování větných členů z jejich neutrálních pozic, které popisuje generativní gramatika. (DANCKAERT, 2012, s. 38-39.)

²⁶ Scrambling „přemísťování“ je výraz užívaný nejčastěji pro přesun slovesných valenčních komplementů z jejich neutrální pozice. (DANCKAERT, 2012, s. 44-45)

2.4.1 Funkční perspektiva větná²⁷

V první polovině dvacátého století byla Pražským lingvistickým kroužkem (především Mathesiem) vypracována teorie aktuálního větného členění, která slouží k interpretaci zejména českého slovosledu. Mathesius rozlišoval oznamovací větu na „to, o čem se v ní mluví“ a „to, co se o tom vypovídá“. Pro první část se zažil termín východisko čili téma a pro druhý ohnisko neboli réma. Tento přístup dále rozpracoval v české jazykovědě pod názvem funkční perspektiva větná především Firbas.

Celý tento přístup vychází z teze, že slovosled přirozených jazyků je řízen organizací komunikace. Struktura sdělení závisí na komunikačním cíli mluvčího či pisatele a jednotlivé její složky mají rozdílnou sdílnost. Věta je tvořena na principu vzrůstajícího komunikačního dynamismu, tedy začíná již známými informacemi, o kterých budeme mluvit (téma), a končí důležitou či novou informací, která komunikaci posunuje vpřed (réma). Ve větě pak jsou konstituenty řazeny podle jejich komunikačního dynamismu (například) následovně:

(vlastní) téma – diatémata – tranzity – (vlastní) rémata.

Vlastní téma je element, který má nejnižší stupeň výpovědní dynamičnosti, v textu je silně kontextově zapojený, je už dobře známý, a v textu se vyjadřuje minimálně, především pomocí osobních přípon sloves či nepřízvučnými zájmeny. Ve větě může být těchto elementů více. Například ve větě „Petr ji to tam učil dvě hodiny.“ mohou být pokládány za vlastní téma slova „ji“, „to“ a „tam“.

Diatémata stojí většinou na začátku věty a mohou vyjadřovat novou informaci, informaci, která se již objevila a zde je výchozí, rekapitulovat dřívější sdělení, nebo může stavět již známou jednotku do kontrastu s jinou. Diatématem je například „Petr“ ve větě „Petr ji to tam učil dvě hodiny.“ či „celý tento problém“ ve větě „Celý tento problém jsem mu vysvětlil během pěti minut.“

Tranzit nese vyšší stupeň výpovědní dynamiky a ve větě bývá často vyjádřen určitým slovesem, nebo také jen jeho gramatickým sufixem (např. ve větě „On to asi snědl.“ je lexikální morfém slovesa rématem).

²⁷ Informace týkající se funkční perspektivy větné v češtině čerpány především z: UHLÍŘOVÁ, Ludmila a Aleš SVOBODA. Funkční perspektiva větná. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/FUNKČNÍ_PERSPEKTIVA_VĚTNÁ [poslední přístup: 31. 7. 2019].

Réma je část věty s vysokým stupněm výpovědní dynamičnosti a někdy se z něj vyčleňuje vlastní réma, ve kterém je dynamičnost nejvyšší. Réma je pro komunikaci nezbytné, protože bez něj by se neposouvala kupředu, a neměla tedy smysl. Pro ilustraci přebírám popis věty podle funkční perspektivy větné:

„Petr diatéma 1	ji (vlastní) téma	včera diatéma 2	pozval tranzit	na večeři (vlastní) réma
--------------------	----------------------	--------------------	-------------------	-----------------------------

Firbasova komunikační perspektiva byla aplikována v latině Panhuisem v roce 1982.²⁸ Ten komentuje, že klasičtí římscí autoři především právnických a historických spisů jako Caesar a Sallustius obvykle umísťují slovesa na konec vět, což neodpovídá ideálnímu uspořádání věty dle principu vzrůstajícího komunikačního dynamismu. Vlastní réma by se mělo v těchto větách nacházet hned před finálním slovesem. V některých případech i latinské sloveso zachovává komunikační dynamismus, jako například prezentativní slovesa (s nejnižším stupněm komunikačního dynamismu), jež bývají umísťována na začátku věty či za tématem. V emotivním slovosledu je obvykle vlastní réma postaveno na samý začátek věty a za ním následují témata a zbylá rémata.²⁹

2.4.2 Funkční gramatika³⁰

Dalším přístupem, který navazuje na aktuální větné členění, ale pracuje jiným způsobem s pragmatickými funkcemi než Firbasova funkční perspektiva větná, je Dikova funkční gramatika, se kterou pracuje v latině Spevak.

Fokus je pragmatická funkce, která se podle Dika definuje jako nejdůležitější a/nebo nejvíce informativní součást věty. Dik zdůrazňuje, že fokus se ve větě nalézá pouze jeden.³¹ Tato funkce může být připsána entitám i akcím. Do věty přidává nové informace nebo nahrazuje informace, které již máme. Někdy to může být fokus kontrastivní (explicitně/implicitně) a vyjadřovat i neúplně nové informace.

²⁸ PANHUIS, Dirk G. J. *The communicative perspective in the sentence: a study of Latin word order*. Amsterdam: Benjamins, 1982. Studies in language companion series (SLCS). ISBN 90-272-3010-2.

²⁹ PANHUIS, Dirk. *Gramatika latiny*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2335-3. S. 230-241.

³⁰ Tento oddíl je zpracován především na základě úvodu a prvních dvou kapitol monografie: SPEVAK, 2010, s. 1-114.

³¹ SPEVAK, 2010, s. 39.

Pozici fokusu v latinské větě je těžké definovat, poněvadž princip vzrůstajícího komunikačního dynamismu (od Firbase) pro latinu nefunguje spolehlivě. Podle něj by měl fokus být na konci věty nebo před slovesem ve finální pozici. To však neplatí vždy, fokus se totiž může nacházet hned za topikem nebo na začátku věty.³² Fokus ve větě se může poznat více způsoby. Spevak navrhuje například otázkový test: odpověď na otázku, jež je pertinentní pro danou větu, odhaluje fokus. Tento test je ale komplikován častou komplexností latinských vět.³³

Ve větě se rozlišují kontextuálně zapojené a nezapojené konstituenty. Zapojené členy lze vyvodit z komunikační situace nebo jsou zmíněny v předchozím kontextu. Členy, které nejsou takovým způsobem známe či vyvoditelné, se nazývají nezapojené. Právě nezapojené členy nabývají často funkci fokusu. Fokus také nemusí být na celém konstituentu, ale jen na jeho části (např. na modifikátoru jmenné fráze). Jako příklad fokálního modifikátoru uvádí Spevak toto: *Thraso: magnas vero agere gratias Thais mihi? Gnatho: Ingentis.* „Thraso: Thais mi, říkáš, vřele děkuje? Gnatho: Víc než vře.“³⁴ (TER. Eun. 391-392). Zatímco v tomto případě je fokální celá nominální fráze: *boves vetulos ... vendat* „ať prodá ... přestárlé voly“ (CATO agr. 2,7).³⁵

Fokální často bývají položky tvořící výčet či pojmy, které jsou pro zdůraznění opakovány. Fokus můžeme také někdy nalézt na prvním členu věty, poněvadž je tato pozice pragmaticky významná. V prezentačních větách a větách odpovídajících na (implicitní) otázku „Co se stalo?“ leží fokus na celé větě. Je to způsobeno tím, že tyto věty jako celek přinášejí nové informace.

Fokus (i topik) může být spojen s pragmatickým rysem kontrastu. Spevak uvádí, že kontrastem se rozumí explicitní či implicitní konfrontace jednoho konstituentu s jiným, a jako příklad uvádí: *si aquam marinam non habebis, facito aquam salsam* „nebudeš-li mít mořskou vodu, osol [obyčejnou] vodu...“ (CATO agr. 96,2).³⁶

³² Příklady uvádí SPEVAK, 2010, s. 30-31: *Accidit etiam repentinum incomodum biduo, quo haec gesta sunt.* (CAES. civ. 1,48,1) „Dva dni po těchto událostech došlo ještě k neočekávanému neštěstí.“ Ve větách je fokus označen podtržením, zatímco česká věta s fokusem na konci odpovídá komunikačnímu dynamismu, v latinském originále předchází fokus před prostým časovým určením.

³³ SPEVAK, 2010, s. 35-36.

³⁴ Pokud není uvedeno jinak, čerpám citované překlady z publikovaných překladů uvedených v seznamu literatury.

³⁵ SPEVAK, 2014, s. 360.

³⁶ SPEVAK, 2014, s. 359.

Někdy může fokus zdůrazňovat pravdivost (tzv. *verum focus*)³⁷. V tom případě se nalézá fokální sloveso na začátku věty a je doprovázen částicemi jako *mehercule* „zajisté“ či *igitur* „zkrátka“.

Další pragmatický rys, který může ležet na fokusu, je emfáze. Pod tímto termínem se skrývá více možných nejasných významů. Spevak ho chápe jako prostředek vyjádření autorova subjektivního hodnocení dané informace, například adjektivum *mirabilis* „úžasný“ je fokusem ve frázi *mihi crede, mirabilis vir est* „Věř mi, je to úžasný muž“ (CIC. *Att.* 2,2,2; přeložila MS).³⁸ Emfázi často vyjadřují některá adjektiva a adverbia jako *tantus* „takový“, *multus* „mnohý“, *praeclare* „výborně“ a superlativy.³⁹ Dále bývá také na negativních výrazech (*nemo* „nikdo“). Ve větě se nachází často na významných počátečních a finálních pozicích a může způsobovat diskontinuitu nominální fráze.⁴⁰

Někdy lze navíc poznat fokus pomocí fokusačních (neboli vytýkacích) částic⁴¹. Pravidelně to ale platí pouze v otázce, kde je fokální ten člen, ke kterému je připojena příklonka *-ne*. Mezi fokusační částice patří například aditory (rozšiřují rozsah): *et* „a“, *quoque*, *etiam* „také“; restriktory (omezují rozsah): *nisi* „kromě“, *solum*, *tantum* „jen“, *quidem* „právě“, *ne... quidem* „ani“, *et... quidem* „a to“; a také: *non... sed* „ne..., ale“, *non... verum* „ne..., však“, *non solum... sed (etiam)* „nejen..., ale (i)“.⁴²

Pokud má být v latině fokalizován podmět, používají se důrazově vytýkací konstrukce⁴³ (cleft constructions) jako například *Charilaus fuit, qui...* „To byl Charilaos, který...“, *tu es qui...* „To jsi ty, který...“.⁴⁴

Topik je pragmatická funkce, která označuje entitu (osobu, objekt, lokalitu a podobně), o které je vypovídáno („what is being talked about“) neboli o které věta podává informace. Spevak

³⁷ Příklad „*verum*“ fokusu: *Evolve diligenter eius eum librum, qui est de animo; amplius quod desideres, nihil erit. Feci mehercule, et quidem saepius.* „(UČITEL:) ...Čti si pozorně v jeho knize o duši, pak už nezbude nic, co by sis ještě mohl přát. (POSLUCHAČ:) To jsem už udělal, při Herculovi, a víc než jednou.“ (CIC. *Tusc.* 1,24)

³⁸ SPEVAK, 2014, s. 360.

³⁹ Doslovně píše: „adjectives in the superlative are often used with emphasis.“ (SPEVAK, 2014, s. 360.)

⁴⁰ SPEVAK, 2010, s. 47-48.

⁴¹ Termín podle článku: NEKULA, Marek. Vytýkací částice. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VYTÝKACÍ_ČÁSTICE [poslední přístup: 31. 7. 2019].

⁴² SPEVAK, 2010, s. 49-53.

⁴³ Termín důrazově vytýkací konstrukce v češtině značí souvětí s hlavní větou se zájmenem „to“ a slovesem „být“ a větou vztaznou, které slouží k vytčení tématu či rématu. (KARLÍK, Petr. Důrazově vytýkací konstrukce. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/DŮRAZOVĚ_VYTÝKACÍ_KONSTRUKCE [poslední přístup: 31. 7. 2019].

⁴⁴ SPEVAK, 2010, s. 55-56.

uvádí jako příklad topiku (*ager Campanus*) ve větě *At enim ager Campanus hac lege dividetur*. „Avšak kampánské pole bude rozděleno tímto zákonem.“ (CIC. *leg. agr.* 2,75; přeložila MS)⁴⁵

Dik používá rozdělení topiků podle jejich důležitosti. Některé jeho kategorie používá i Spevak. Jsou jimi „budoucí (nový) topik“, „daný topik“, „sub-topik“, „diskurzivní topik“ a „větný topik“.⁴⁶

Pomocí budoucího/nového (future/new) topiku bývá představena např. nová důležitá postava vyprávění. Často se tak děje pomocí prezentační věty, apozice, vztažné věty či participiální propozice. Budoucí topik má v dané větě funkci fokusu, přináší totiž důležitou informaci a odpovídá na otázku „Kdo?“. Tento topik se objevuje na konci věty nebo před či za větným topikem. Neživotné entity jsou ve funkci budoucího topiku často na konci věty. Pokud tento topik na delší dobu z textu zmizí, je ho někdy nutné znovu uvést jako budoucí topik. K tomu se mohou použít opět prezentační věty a výraz je často doplněn formulí jako *supra demonstratum est* „bylo zmíněno výše“.

Když se uvede nový topik, bývá pak anaforicky opakován nejčastěji tak, že se první reference (budoucí topik) vyjadřuje jmennou frází či jménem, druhá (daný topik) pak pomocí zájmen (*is* „ten“, *hic* „tento“ nebo *qui* „který“) a další odkazy (daný topik) se vyjadřují nulovými anaforami, pomocí *ille* „onen“ či nějakého jména. Tyto anaforické reference s funkcí daného (given) topiku stávají na začátku vět.

Klasickým případem topiku je větný (sentence) topik, který Spevak charakterizuje jako element přístupný adresátovi, který bude sloužit jako základ pro konstrukci zprávy. Tento topik se nachází obecně na začátku věty. Kromě entity může vyjadřovat i prostorové umístění. Časové ukotvení topikem nebývá, protože většinou nevyjadřuje již známou informaci.

Diskurzivní (discourse) topik, je entita, o které jedná nějaké vyprávění, odstavec, kapitola a podobně. Obecně by měl být topik nejdříve uveden a představen. Ale například v historických naracích se jedná zejména o osoby, které nemusí být představovány, protože už jsou známe nebo patří do sdílených znalostí⁴⁷ (např. Caesar, Jugurtha). Tento topik patří na úroveň diskurzu / promluvy a ve větě se často nachází za větným topikem.

⁴⁵ SPEVAK, 2014, s. 362.

⁴⁶ SPEVAK, 2010, s. 6-7.

⁴⁷ Sdílené znalosti v angl. shared knowledge jsou všeobecné vědomosti společné pro určitou populaci v určité době.

Sub-topik je element vyvoditelný z kontextu pomocí asociace s jiným slovem (např. na základě sdílených znalostí). Jedná se o kontextově zapojený konstituent, který stává na začátku věty.

Theme⁴⁸ je pragmatická funkce, která podle Spevak specifikuje entitu ve vztahu, ke které bude vypovídat následující propozice relevantní informace. Thematické konstituenty nenáleží po syntaktické stránce k propozici; jsou to typicky mimo-větné, nalevo vytčené členy, které jsou ve větě často zopakovány anaforicky (*amicos domini, eos...* „pánovy přátele, ty/je...“), nebo se tvoří pomocí předložkové fráze s *de* „o“: *de domo et Curionis oratione, ...* „Ohledně domu a Curionovy řeči ...“. Dále jako theme mohou fungovat některé vedlejší věty (*quod ad me attinet* „co se mě týká“). Theme tvoří elementy vyvoditelné z kontextu nebo patřící do sdílených znalostí. Tato pragmatická funkce se objevuje v instruktážních textech, v korespondenci a dialozích.⁴⁹

Tail konstituent (chvost) stojí na konci věty a do samotné propozice nepatří, je mimo-větný. Funguje jako specifikace konstituentu, který už je obsažen ve větě nebo jako specifikace celého obsahu věty. Jedná se o poznámky či dovětky, které specifikují, osvětlují či opravují něco, co už bylo řečeno. Objevují se téměř pouze v korespondenci, řečích a dialozích.⁵⁰

⁴⁸ Pozor na záměnu s termínem téma, který se užívá v českém aktuálním členění a ve funkční perspektivě větné.

⁴⁹ SPEVAK, 2010, s. 107-111.

⁵⁰ SPEVAK, 2010, s. 111-114.

3 Nominální fráze

V této kapitole nejdříve charakterizují latinskou nominální frází obecně (podkapitola 3.1), popíšu její jednotlivé členy – substantivum (oddíl 3.1.1) a jeho modifikátory (oddíl 3.1.2) a v základní rovině seznámím s výsledky zkoumání o umístění jednotlivých modifikátorů vůči řídícímu substantivu (3.1.3). Následně se budu podrobněji věnovat nominálním frázím s adjektivem (podkapitola 3.2). Představím třídu adjektiv (oddíl 3.2.1), slovosled nominálních frází s adjektivem (oddíl 3.2.2), a nakonec popíšu vystupňované formy adjektiva – komparativ a superlativ (oddíl 3.2.3). V závěru specifikuji typ adjektiv, se kterými budu pracovat v následující kapitole a napíšu, jakým způsobem by mělo fungovat jejich umístění vůči jejich řídícímu substantivu (podkapitola 3.3).

3.1 Charakteristika nominální fráze

Latinská nominální fráze je velmi proměnlivou strukturou věty. V jejím jádru leží jméno (může jím být substantivum, zájmeno nebo substantivizované adjektivum)⁵¹. Toto jméno je dále rozšiřováno jednotlivými přívlastkovými modifikátory. Latina, stejně jako čeština, nepoužívá členy, ve větě tedy může stát i samostatné jméno bez modifikátoru. (V tom případě se pro něj ale neuzívá označení nominální fráze.) Jmennými modifikátory, které mohou být buď obligatorní, nebo fakultativní⁵², jsou:

- adjektiva (*vir bonus* „dobrý muž“),
- determinanty (*hic vir* „tento muž“, *tres libri* „tři knihy“),
- komplementy v genitivu (*corpus homini* „lidské tělo“),
- genitivu nebo ablativu kvality s adjektivy (*vir magno animo* / *magni animi* „muž s velkou odvahou“),
- předložkové fráze (*adventus in urbe* „příchod do města“),
- apozice (*Cicero consul* „Cicero konzul“),
- adverbia (*omnes circa populi* „všichni lidé okolo“),
- vztahné a obsahové propozice (*puella, quae cantat* „dívka, která zpívá“) a
- gerundia (*facultas dicendi* „schopnost mluvit“).⁵³

⁵¹ PANHUIS, 2014, s. 211.

⁵² Obligatorní modifikátory jsou takové, jejichž sémantická role je vyžadována valencí substantiva (*caedes Clodi* „vražda Clodia“), zatímco fakultativní modifikátory nemají tak úzký vztah s řídícím jménem a mohou být užity predikativně (*domus Clodi* / *domus est Clodi* „Clodiův dům / dům je Clodiův“). (SPEVAK, 2014, s. 31-32.)

⁵³ SPEVAK, 2014, s. 35-36.

Nominální fráze mohou mít ve větě syntaktickou funkci podmětu, předmětu, doplňku, příslovečného určení či přívlastku. Mohou být součástí předložkových frází nebo také další nominální fráze.

3.1.1 Klasifikace substantiv

Řídícím členem nominální fráze je většinou podstatné jméno. Jeho prototypickou funkcí je označování subjektů. Dělíme je na:

- obecná (*canis* „pes“),
- vlastní jména (*Roma* „Řím“) a
- kolektivní výrazy. (*moenia* „hradby“)

Rozlišujeme také způsob, jakým odkazují na mimojazykovou realitu. Jméno může být použito referenčně či nereferenčně. Nereferenční jméno neodkazuje k vnějšímu světu, ale přisuzuje nějakou vlastnost k jinému jménu. Referenční výrazy se dělí na specifické, nespecifické a generické. Výraz specifický označuje konkrétní objekt, životný i neživotný, například „Moje sekretářka onemocněla.“ Nespecifický referent používáme, když nemáme na mysli nějaký konkrétní objekt, například „Hledám novou sekretářku.“ Generický referent odkazuje k celé třídě subjektů, například „Lidé jsou smrtelní.“ Způsob odkazování nominální fráze k mimojazykové realitě má v některých případech vliv na její slovosled, jak bude popsáno v oddílu 3.2.2.

Substantiva jsou velice heterogenní slovní druh a lze je třídit rovněž dle jejich sémantických vlastností na konkrétní a abstraktní pojmy.

- Konkréta označují entitu s fyzickou povahou. Jsou jimi entity, které můžeme vnímat smysly a lokalizovat je v čase a prostoru. O těchto entitách lze říci, že existují. Patří sem např. Petr, pes, matka, kniha atd.⁵⁴
- Abstrakta nemají fyzickou povahu. Označujeme jimi vlastnosti (např. náladovost), děje (např. lezení, svatba), stavy (např. smutek) a podobně. Dějová a stavová abstrakta je také možné umístit v čase a prostoru. Nelze o nich říci, že existují, ale pouze že se

⁵⁴ HLADKÁ, Zdeňka. Konkrétum. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KONKRÉTUM> [poslední přístup: 31. 7. 2019]

uskutečňují, trvají nebo nastávají (např. příchod, den). Některá abstrakta nelze umístit v čase a prostoru, ale lze pouze hodnotit jejich pravdivost (např. rozsudek, důvod).⁵⁵

Některá slova je možné zařadit podle jejich aktuálního významu do obou typů. Například *memoria* ve významu „paměť“ patří mezi abstrakta, zatímco ve smyslu „upomínka, památka“, fyzická věc, kterou někdo například přiveze z cest, se jedná o konkrétum.

3.1.2 Klasifikace modifikátorů

Velmi pestrá škála modifikátorů, které se mohou objevit v nominálních frázích, rozdělil do pěti typů Rijkhoff⁵⁶. Jeho klasifikaci používá a aplikuje pro latinu Spevak⁵⁷:

1. Klasifikující modifikátory, které dále specifikují druh subjektu. Jsou jimi klasifikující adjektiva (*onerarius* „nákladní“, *publicus* „veřejný“), nereferenční genitivy (*tribunus plebis* „tribun lidu“). Tato adjektiva nepřipouštějí zesilující výrazy, stupňování ani predikativní použití.
2. Kvalifikující modifikátory, které vyjadřují kvality jako velikost, věk, cenu, barvu, fyzické vlastnosti a lidské kvality. Jsou jimi adjektiva, jako například *parvus* „krátký“, *vetus* „starý“, *albus* „bílý“ a podobně.
3. Kvantifikující modifikátory, které určují počet. Patří sem zájmena (*omnes* „všichni“), adjektiva (*multus* „mnohý“), substantiva (*milia* „tisíc“) i adverbia (*satis* „dost“).
4. Lokalizující nebo ukotvující (anchoring) modifikátory, které slouží k umístění a identifikaci referentů (*domus in Palatio* „dům na Palatinu“, *domus Ciceronis* „Ciceronův dům“). Tyto modifikátory nemusí mít jen prostorový, ale i časový nebo kognitivní význam.
5. Referenční modifikátory vymezují status řídícího jména jako části promluvy neboli značí, jakým způsobem daná fráze odkazuje k jazykové či mimojazykové skutečnosti (tzn. endoforická či exoforická reference). Mezi tyto modifikátory patří například členy v anglické jazyce. V latině jim odpovídají neurčitá zájmena (*aliquis* „nějaký“) a identifikátory (*idem* „týž“).

⁵⁵ HLADKÁ, Zdeňka. Abstraktum. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ABSTRAKTUM> [poslední přístup: 31. 7. 2019]

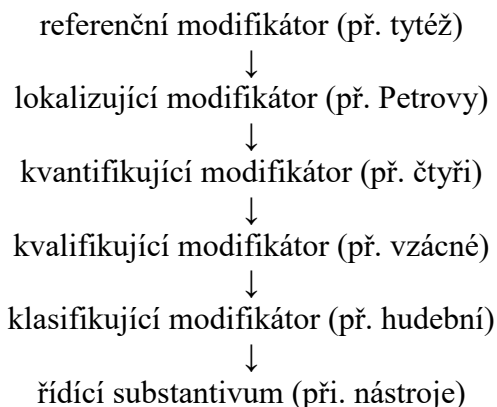
⁵⁶ RIJKHOFF, Jan. Functional categories in the noun phrase: On jacks-of-all-trades and one-trick-ponies in Danish, Dutch and German. *Deutsche Sprache*. 2010, 38(2), 97–123. ISSN 0340-9341. S. 102.

⁵⁷ SPEVAK, 2014, s. 38-39.

3.1.3 Slovosled nominální fráze⁵⁸

Rijkhoff vytvořil obecné schéma umístění výše uvedených modifikátorů v nominální frázi, kde jsou typy modifikátorů seřazeny následujícím způsobem:

Ilustrace v českém jazyce:

Celá česká fráze odpovídá definovaným pravidlům:

„tytéž Petrovy čtyři vzácné hudební nástroje“.

Nejdále od řídícího substantiva leží referenční modifikátory, pak lokalizující, kvantifikující, kvalifikující a nejbližší řídícímu jménu klasifikující modifikátory.⁵⁹

Slovosled nominálních frází není v latině mechanický, ale je řízen mnoha faktory, z nichž pragmatické byly popsány v oddíle 2.3.2, a ostatní představím především v oddíle 3.2.2, který pojednává o slovosledu nominálních frází s adjektivy. Jednotlivé modifikátory jsou někdy odděleny od řídícího jména slovy, které nepatří do nominální fráze (výskyt 12 %)⁶⁰. Děje se tak pro pragmatické účely (fokus, topik), odloučené modifikátory často vyjadřují emfázi nebo kontrast.

Pro latinský jazyk platí, že ukazovací zájmena nalezneme poměrně stabilně v antepozici. Do postnominálního postavení se dostávají v kataforické funkci⁶¹ a z pragmatických důvodů (fokus, kontrastní topik). Neurčitá zájmena také preferují prenominální postavení. Nečíselné kvantifikátory opět převažují v antepozici a často bývají od řídícího jména odděleny. Číselné

⁵⁸ Tento oddíl je zpracován především na základě šesté kapitoly knihy SPEVAK, 2010, s. 223-281.

⁵⁹ RIJKHOFF, 2010, s. 102.

⁶⁰ Výpočet na základě korpusu: Caesar (*Civ.* 1.2-8), Cicero (*Tusc.* 1.1-2.3) a Sallustius (*Jug.* 1-13). In SPEVAK, 2010 s. 275.

⁶¹ Katafora neboli zpětná anafora, odkazuje k referentovi v textu vpředu (př. Každý, kdo ji zná, Marii miluje. – „jí“ kataforicky odkazuje na „Marii“).

kvantifikátory se nacházejí statisticky s mírnou převahou v antepozici (výskyt okolo 60 %)⁶², v postpozici mají distinktivní funkci („Kolik?“). Často přinášejí novou informaci. V prenominální pozici se naopak často chovají jako jednotka se jménem („Kdo? Co?“) a sdělují již známé informace. Přívlastňovací zájmena se objevují přibližně vyrovnaně v obou pozicích a jejich umístění závisí na různých sémantických a pragmatických faktorech. Ještě větší problém je v postavení komplementů v genitivu. Některé tendence v jejich postavení lze vysvětlit pomocí pragmatiky. Distinktivní genitivy se často pojí s fokusem a poskytují nové informace. Tyto genitivy se nacházejí v postpozici, zatímco genitivy, které odkazují k již známým faktům, stojí v antepozici a někdy mají funkci topiku. Situace se komplikuje, pokud se v nominální frázi nacházejí další modifikátory. Celá problematika slovosledu nominálních frází je velice komplexní otázka, kterou se detailně zabývá Olga Spevak.⁶³ Já se vzhledem ke své výzkumné otázce⁶⁴ budu podrobněji zajímat pouze o postavení modifikátoru adjektiva vůči řídicímu substantivu v nominální frázi.

3.2 Nominální fráze s adjektivem

Tato práce se soustředí na vzájemné umístění substantiva a adjektiva, proto jsou v následujících oddílech nejdříve představeny způsoby definice a třídění adjektiv (oddíl 3.2.1). Velmi zásadní zvláště pro praktickou část práce jsou pak oddíly 3.2.2 a 3.2.3, z nichž první představuje závěry, ke kterým došla Spevak ohledně slovosledu adjektiv v nominální frázi, druhá pak popisuje vystupňované formy adjektiv, se kterými pracuji v praktické části.

3.2.1 Vymezení třídy adjektiv

Adjektiva jsou slovní druh, jehož definice je velice problematická. Chantal Kircher-Durand⁶⁵ cituje Goesův⁶⁶ pokus o definici adjektiv ve francouzštině: „*Prototypické adjektivum je slovní druh, který sémanticky i syntakticky závisí na nominálním základu, ať už se nachází ve funkci přívlastkové nebo predikativní, v antepozici či postpozici. Tato závislost (neúplná reference) se projevuje shodou v rodě a v čísle. Zejména ve francouzštině se prototypické adjektivum ve funkci přívlastku odlišuje od ostatních slovních druhů, které mohou rovněž plnit tuto funkci,*

⁶² Výsledek analýzy nominálních a předložkových frází v korpusu: Cicero (*Att.* 1-4), Caesar (*Gal.* 1-5) a Sallustius. In SPEVAK, 2010, s. 246.

⁶³ SPEVAK, 2014, celá monografie. Nejvíce se k této problematice vyjadřuje v 2. kap. (s. 87-216).

⁶⁴ Srov. Úvod (kap. 1).

⁶⁵ KIRCHER-DURAND, Chantal. La catégorie de l'adjectif en latin, du prototype aux adjectifs de relation. In *Acta XIV Colloquii Internationalis Linguisticae Latinae*. Madrid: Ediciones Clásicas, 2014, s. 321-339. ISBN 84-7882-782-X.

⁶⁶ GOES, Jan. *L'adjectif. Entre nom et verbe*. Paříž-Brusel, 1999. ISBN 2801112216. (*non vidi*)

schopností měnit svou pozici vůči jménu.“⁶⁷ Můžeme namítnout, že funkci shodného přívlastku mohou mít i zájmena (*meus vir* „můj muž“) a číslovky⁶⁸ (*duae feminae* „dvě ženy“) a tyto modifikátory mohou být také přemísťovány. Kircher-Durand připouští, že tyto vlastnosti neplatí výlučně pro adjektiva, ale adjektiva je dle ní naplňují nejlépe.⁶⁹

Adjektiva můžeme vymezit syntakticky, morfologicky a sémanticky. Syntakticky mají adjektiva většinou funkci:

- přívlastku (*bonus vir* „dobrý muž“) nebo
- doplňku (*Ego vivo miserrimus.* „Já žiji jako největší ubožák.)⁷⁰ či
- jmenné části predikátu (*Vir est bonus.* „Muž je dobrý.“).

Všechna adjektiva ale nemohou obsadit všechny funkce. Některá adjektiva nemohou být například predikativní (**Populus Romanus est.* „*Lid je římský.“)^{71,72}

Z morfologického pohledu jsou adjektiva ohebný slovní druh, který se shoduje se svým řídícím substantivem v pádě, rodě a čísle (platí i pro determinanty) a do jisté míry je možné je substantivizovat.⁷³ Například nominální fráze *reliqui homines* „zbylí lidé“ se eliduje na *reliqui* „zbylí“, adjektivum tímto způsobem získává význam i funkci substantiva. Pokud adjektivům nebrání sémantické důvody, lze je také stupňovat (tím se shodují s adverbií). Podle způsobu vzniku je Kircher-Durand dělí na:

- primární, jež nejsou analyzovatelná pro mluvčí klasické latiny a považujeme je za prototypická adjektiva (*magnus* „velký“, *multus* „mnohý“);
- odvozená pomocí sufixů, například ze substantiv (*humanus* „lidský“ odvozené z *homo* „člověk“), adverbií (*superus* „horní“ ze *super* „nahore“), či sloves (*secundus* „následující“ ze *sequor* „následovat“). Dále se sem řadí adjektivizované slovesné tvary: participia přítomného času (*absens* „nepřítomný“) a participia dokonavého pasiva (*paratus*

⁶⁷ Přeložila MS. KIRCHER-DURAND, 2014, s. 322-323 cituje Goesův francouzský originál: „L'adjectif prototype se présente ainsi comme une partie du discours sémantiquement et syntaxiquement dépendante d'une base nominale, qu'il se trouve en fonction épithète ou en fonction attribut, qu'il soit antéposé ou postposé. Cette dépendance (incomplétude référentielle) se traduit dans l'accord en genre et en nombre. C'est par sa faculté de se déplacer, ..., que l'adjectif épithète prototypique se distingue particulièrement en français des autres parties du discours qui peuvent remplir cette fonction.“

⁶⁸ Číslovky nejsou vždy v latině považovány za samostatný slovní druh, např. Panhuis je řadí mezi adjektiva. (PANHUIS, 2014, s. 45-48.)

⁶⁹ KIRCHER-DURAND, 2014, s. 323.

⁷⁰ Příklad převzat z PANHUIS, 2014, s. 178.

⁷¹ Znak „*“ označuje nesprávný tvar či výpověď, která není gramaticky či jinak koherentní.

⁷² Tato adjektiva nazývá Fugier „adjektiva typu I“. (FUGIER, Huguette. Le syntagme nominal en latin classique. In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 2. 1983, 29, 1, 212–269. ISBN 3110095246. S. 237-242.)

⁷³ KIRCHER-DURAND, 2014, s. 327-328.

„připravený“). Jejich adjektivní platnost potvrzuje schopnost stupňování (*paratior* „připravenější“, *paratissimus* „nejpřipravenější“).⁷⁴

Adjektiva jsou autosémantickou slovní kategorií, jejíž typickou charakteristikou je připisovat nějakou vlastnost ke jmennému referentu.⁷⁵ Risselada⁷⁶ zkoumala sémantické kategorie adjektiv vytvořené Hetzronem⁷⁷ a použila Pinksterova⁷⁸ pravidla koordinace. Na základě koordinace můžeme odhalit sémantické kategorie adjektiv, jelikož adjektiva ze stejné kategorie nemohou být položena vedle sebe (v juxtapozici), ale musí být koordinována pomocí spojek *et*, *ac*, *-que* „a“ nebo nulové koordinace (*caecus surdusque* „slepý a hluchý“), a naopak adjektiva z různých kategorií nemohou být koordinována.⁷⁹

Od Spevak⁸⁰ přejímám Hetzronovu sémantickou hierarchii adjektiv s latinskými příklady:

Substantivum > klasifikující adjektiva (*onerarius* „nákladní“) > látka (*ligneus* „dřevěný“) > původ (*Punicus* „punský“) > barva (*ruber* „červený“) > fyzický defekt (*caecus* „slepý“) > tvar (*rotundus* „kulatý“) > věk (*vetus* „starý“) > lidská vlastnost (*felix* „šťastný“) > vlastnosti neživých entit z hlediska uživatele⁸¹ (*carus* „drahý“) > fyzická vlastnost (*crudus* „syrový“) > dimenze (*longus* „dlouhý“) > evaluace/hodnocení (*bonus* „dobrý“).

Klasifikující adjektiva, která vyjadřují inherentní vlastnosti entity, se mají nacházet nejbližší řídícímu substantivu a mají být následována v pořadí uvedeném v Hetzronově hierarchii. Až po věk včetně se jedná o pozorovatelné a objektivní hodnocení, jehož pravdivost lze vyhodnotit. Ostatní kategorie v tomto seznamu jsou subjektivní a lze s nimi pouze souhlasit či nikoliv.

Platnost tohoto sémantického třídění je zpochybňována například Kircher-Durandovou, která namítá, že význam adjektiv se mění v závislosti na jejich řídícím substantivu, kontextu výskytu a záměru mluvčího. Například adjektivum *magnus* ve většině případů nemá význam dimenze „velký“, ale evaluace „důležitý“. Dále uveďme nominální frázi *aes alienus* „dluh“, kde *alienus*

⁷⁴ Dělení převzato od KIRCHER-DURAND, 2014, s. 324-325.

⁷⁵ SPEVAK, 2014, s. 55.

⁷⁶ RISSELADA, Rodie. Coordination and juxtaposition of adjectives in the Latin NP. *Glotta*. Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1984, 62, 202–231. ISSN 00171298.

⁷⁷ HETZRON, Robert. On the relative order of adjectives. In: *Language Universals. Papers from the conference held at Gummersbach near Cologne, Germany, October 3–8, 1976*. Tübingen: G. Narr, 1978, 165–184. ISBN 3878081111 (*non vidi*)

⁷⁸ PINKSTER, Harm. *On Latin Adverbs*. Amsterdam: North-Holland Pub. Co., 1972. ISBN 0-7204-6186-3. S. 108-120. (Tato pravidla zahrnují stejnou kategorii, syntaktickou a sémantickou funkci a sémantický aspekt konstituentů.)

⁷⁹ SPEVAK, 2014, s. 57.

⁸⁰ SPEVAK, 2014, s. 58.; SPEVAK, 2010, s. 231-232.

⁸¹ Spevak používá také pojem „utilitarian qualification“, jehož význam není více vysvětlen. Mělo by se jednat o vlastnosti, které nejsou vlastní dané entitě, ale existují jen ve vztahu k uživateli.

patří mezi adjektiva původu, zatímco ve spojení *animus alienus* „nepřátelské smýšlení“ vyjadřuje subjektivní hodnocení (evaluace).⁸²

Dalším způsobem, jak lze třídit adjektiva podle významu, je na extensionální a intensionální.

- **Extensionální adjektiva** se používají ve spojení s velkým množstvím substantiv a jejich význam se podle kontextu mění. Tato adjektiva mívají antonyma (*magnus* „velký“ a *parvus* „malý“) a lze je častěji stupňovat.
- Zatímco **intensionální adjektiva** lze připojit jen k omezenému množství substantiv a nemívají antonyma.

Jako zástupce těchto skupin uvádí Spevak adjektiva *bonus* „dobrý“ pro extensionální a *onerarius* „nákladní“ pro intensionální. Přívlastek *bonus* může být použit pro mnoho substantiv a pokaždé má trochu jiný význam, např. *bonus puer* „hodný chlapec“, *bonus equus* „rychlý kůň“, *bona fide* „s dobrým úmyslem“, zatímco druhé adjektivum se vyskytuje téměř výlučně ve spojení *navis oneraria* „nákladní loď“.⁸³

Kromě takto výrazných případů existují také adjektiva, která mohou patřit do obou skupin. Jako příklad Spevak uvádí adjektivum *ferreus* „železný“, které ve spojení *clavus ferreus* „železný hřebík“ patří mezi intensionální adjektiva, ale v nominální frázi *ferreus somnus* „tvrdý spánek, smrt“ je adjektivum použito metaforicky a jedná se o hodnotící adjektivum s extensionálním významem.⁸⁴

Spevak dále navrhuje vlastní sémantickou klasifikaci adjektiv na tři skupiny.⁸⁵

- Adjektiva, jež víceméně **objektivně** popisují referenta (*qualis?* „jaký?“, *cuius modi?* „jak?“) a vyjadřují **vlastnosti** jako dimenze (*longus* „dlouhý“), věk (*vetus* „starý“) a kvalita (*bonus* „dobrý“).
- Další skupinou jsou adjektiva, která **subjektivně hodnotí** referenta. Vyjadřují názor mluvčího a patří sem i adjektiva hodnotící **důležitost** (*magnus*).
- Do poslední kategorie patří adjektiva vyjadřující **typické znaky** (*frumentarius* „obilný“), **původ** (*Punicus* „punský“) či **příslušnost** (*Tullia* „Tulliova“) a také adjektiva značící **materiál** (*lignus* „dřevěný“). Tato adjektiva označují, kdo nebo co je referent.

⁸² KIRCHER-DURAND, 2014, s. 331-332.

⁸³ SPEVAK, 2014, s. 60.

⁸⁴ SPEVAK, 2014, s. 61.

⁸⁵ SPEVAK, 2014, s. 91-93.

V tomto oddílu jsem představila slovní druh adjektiv a ukázala, že je lze klasifikovat různým způsobem například podle jejich morfologie či sémantiky. Úskalím sémantického třídění je skutečnost, že jedno adjektivum může mít více významů, z nichž každý může patřit do jiné třídy, vždy záleží na jeho kontextu a záměru mluvčího. Nyní budu pokračovat v kategorizování adjektiv z pohledu jejich slovosledu v nominální frázi.

3.2.2 Slovosled nominálních frází s adjektivy

Postavením adjektiva v nominální frázi se zabýval již Marouzeau⁸⁶, který zastával názor, že je pozice adjektiva ovlivněna jeho sémantickou funkcí. Adjektiva rozdělil na determinující, která objekt pomáhají určit (*reconnaître*), rozlišit (*distinguer*) a třídit (*classer*), a kvalifikující, která vyjadřují názor mluvčího. První skupina adjektiv má podle Marouzeaua objektivní, intelektuální platnost a běžně řídící substantivum následuje, zatímco druhá je subjektivní, afektivní a nachází se obvykle v antepozici. Mezi determinující adjektiva patří adjektiva odvozená od vlastních jmen (*horti Pompeiani* „Pompeiovy zahrady“), klasifikující a definující adjektiva (*adjectif d'appartenance et de définition*) jako například *statua aurea* „zlatá socha“ či *dies natalis* „den narození“. Kvalifikující adjektiva vyjadřují subjektivitu a mohou například chválit či hanit (*incredibilis voluptas* „neuvěřitelná rozkoš“, *horribilis sonitus* „příšerný zvuk“). U obou kategorií Marouzeau také udává mnoho případů, kdy mohou být tato adjektiva inverzí přesunuta do opačné pozice například v případě expresivního či jiného významu (*nobilis philosophus* „proslulý filozof“, *mulier nobilis* „urozená žena“). Problém tohoto přístupu je podle Spevak nejasné rozlišení determinujících a kvalifikujících adjektiv a také nemožnost vysvětlit velké množství případů.

Fugier⁸⁷ specifikovala rozlišení mezi těmito dvěma skupinami podle následujících pravidel:

- Adjektiva typu I (*déterminatifs*) postrádají možnost gradace a predikativního použití.
- Adjektiva typu II (*qualificatifs*) lze stupňovat a použít predikativně.

Typ I představuje Fugier na příkladu *populus romanus* „lid římský“, typ II na slovním spojení *ferus populus* „nevzdělaný/krutý lid“.

⁸⁶ MAROUZEAU, 1922.

⁸⁷ FUGIER, 1983, 237–242.

Podle Jonga⁸⁸ a Pinkstera⁸⁹ je „normální“ postavení adjektiv v postpozici, přesunutí do prenominálního postavení je způsobeno pragmatickými faktory (např. emfází, kontrastem či fokusem). Monografii na toto téma zpracovala Spevak.⁹⁰ Souhlasí s Pinksterem, že neutrální pozice adjektiv je v postpozici.⁹¹ Proti Fugier namítá, že rozdělení na adjektiva typu I a II není možné, protože skalárnost a možnost predikativního užití nejsou na sobě striktně závislé. Schopnost adjektiva vytvářet komparativ a superlativ je totiž jeho sémantickou, a nikoliv syntaktickou vlastností.⁹²

Tématem této práce je slovosled adjektiv v komparativu a superlativu. Na základě informací uvedených v předchozích odstavcích by očekávané umístění těchto adjektiv měla být podle Marouzeaua a Fugier antepozici, zatímco pokud přijmeme názor Spevak, mělo by jejich základní postavení být postpozice.

Spevak v druhé kapitole své monografie z roku 2014⁹³ analyzuje postavení modifikátorů vůči řídicímu substantivu. Důležitým východiskem její analýzy je, že nominální fráze buď tvoří pragmatickou jednotku, nebo má modifikátor vlastní pragmatickou hodnotu, jak již bylo zmíněno ve výkladu o fokusu⁹⁴. O pragmatickou jednotku se jedná, když nás věta, ve které je daná fráze, neinformuje o kvalitě dané věci, ale o tom, co to je – odpovídající otázka tedy není *Qualis?* „Jaký“, ale *Quis?* „Kdo?“ či *Quid?* „Co?“. Nominální fráze či její modifikátor může mít funkci topiku nebo fokusu. A dále může nést pragmatické rysy emfáze či kontrastu.

Slovosled nominální fráze je ale ovlivněn i sémantickými faktory. Proto je nutné zavést termíny sémantická prominence a referenční jednotka. Sémanticky prominentní jsou ty modifikátory, které jsou sémanticky významnější než jejich řídicí jméno. Tyto modifikátory dále specifikují referenta (např. *ager Campanus* „kampánské pole“).⁹⁵ Pokud jsou modifikátory neprominentní, mohou tvořit referenční jednotku se substantivem, která představuje jeden společný odkaz k jazykové či mimojazykové skutečnosti. Tyto modifikátory referenta dále nespecifikují (např. *hominum memoria* „lidská paměť“).⁹⁶

⁸⁸ JONG, Jan R. de. Word order within Latin noun phrases. In: *Latin Linguistics and Linguistic Theory*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins, 1983, 131–144. ISBN 90-272-3011-0. S. 132.

⁸⁹ PINKSTER, Harn. *Lateinische Syntax und Semantik*. Rev. u. erw. Fassung. Tübingen: Francke, 1988. UTB für Wissenschaft. Uni-Taschenbücher. ISBN 3-7720-1743-6. S. 279.

⁹⁰ SPEVAK, 2014. Této problematice se také věnuje 6. kapitola její publikace z roku 2010.

⁹¹ SPEVAK, 2010, s. 280.

⁹² SPEVAK, 2014, s. 56.

⁹³ SPEVAK, 2014, kap. 2, s. 87-216. Z této kapitoly pochází následující dělení adjektiv a tato kapitola slouží jako hlavní zdroj pro zbytek tohoto oddílu.

⁹⁴ Viz oddíl 2.4.2.

⁹⁵ SPEVAK, 2014, s. 361-362.

⁹⁶ SPEVAK, 2014, s. 361.

Modifikátory nominální fráze rozděluje především na ty, které referenta kvantifikují, specifikují, popisují, hodnotí, identifikují a vyjadřují vlastnictví. Z její analýzy vycházejí následující výsledky.

I) Kvantifikátory se dělí na nečíselné, číselné a jmenné.

- **Nečíselné kvantifikátory** stojí většinou v antepozici, kde fungují jako referenční jednotka se jménem a mají nespecifickou funkci; v postpozici vyjadřují specifičnost počtu a důraz leží na kvantitě.
- **Číselné kvantifikátory** jsou mobilnější než nečíselné, v antepozici opět fungují jako referenční jednotka se jménem (odpověď na otázku: *Quis? Quid?* „Kdo? Co?“); v postpozici jsou sémanticky důležité (např. *Quot naves?* „Kolik lodí?“)
- Příkladem **jmenného kvantifikátoru** je například *numerus* „počet“, který se povinně pojí s modifikátorem (př. *magnus* „velký“) a významově řídící jméno je k němu připojeno v genitivu. Tento genitiv stojí většinou v postpozici, protože specifikuje referenta (př. *magnus numerus navium* „velké množství lodí“).

Pro ilustraci můžeme sledovat rozdíl mezi *complures dies* „několik dní“ v první větě, kde celá nominální fráze funguje jako referenční jednotka, která odpovídá na pomyslnou otázku: „Jak dlouho?“. Zatímco v druhém příkladu kvantifikátor *complures* vyjadřuje počet, i když je jen neurčitý. Otázka by mohla znít: „Kolik dní?“.⁹⁷

1) *Disputatio repetenda memoria est, quae mihi tibi quondam adolescentulo est a P. Rutilio Rufo, Smyrnae cum simul essemus complures dies, exposita ...* (CIC. rep. 1,13)

„(Hodlám) si vybavit v paměti rozhovor... jak mi ho v mládí vyprávěl Publius Rutilius Rufus, když jsme pobývali povícero dní ve Smyrně.“

2) *Hae permanserunt aquae dies complures. Conatus est Caesar reficere pontes; ...* (CAES. civ. 1,50,1)

„Tato povodeň trvala nemálo dní. Caesar se pokusil opravit mosty; ...“⁹⁸

II) Mezi specifikující modifikátory jsou zařazena klasifikující adjektiva a adjektiva odvozená z vlastních jmen, která nevyjadřují vlastnictví.

- **Klasifikující adjektiva** stojí v postpozici, pokud mají specifikující význam a vyjadřují, do které kategorie referent patří; v antepozici mají pragmatickou funkci kontrastu, emfáze či topiku, nebo značí, že je referent kontextuálně daný. Některé antepozice nelze

⁹⁷ Navíc zde (podle našeho názoru) lze vycítit nečekanost sdělení „dokonce několik, nikoliv očekávané jeden až dva dny“; toto adjektivum je tedy sémanticky prominentní.

⁹⁸ Příklady převzaty ze SPEVAK, 2014, s. 112.

pragmaticky vysvětlit (*veterani milites* „vysloužilí vojáci“, *civile bellum* „občanská válka“), v těchto případech pravděpodobně hraje roli speciální konotace daných skutečností.

- **Adjektiva odvozená z vlastních jmen** se nachází téměř vždy v postpozici, protože specifikují referenta; v antepozici stojí, pokud mají nějakou zvláštní pragmatickou funkci.

Různá postavení klasifikujících adjektiv jsou uvedena v následujících větách. V bodě tři můžeme sledovat, jak adjektivum *publicus* „veřejný“ v předložkové frázi *in frumento publico* „ve veřejném obilí“ není nijak pragmaticky význačné a specifikuje pouze druh obilí, které má prétor na starosti. Zatímco antepozice ve čtvrtém příkladu je způsobena kontrastem mezi modifikátory *publicus* „veřejný“ a *meus* „můj“.

3) *Custos T. Aufidio praetore in frumento publico est positus.* (CIC. Flacc. 45)

„(Hermippus) byl ustanoven za préture Tita Aufidia strážcem veřejného obilí.“ (přeložila MS)

4) *At enim istam rem in publico frumento Sicilia non ferret, hanc rem in meo frumento tulit.* (CIC. Verr. 3,203)

„Ale vždyť tohle by si Sicílie nenechala líbit, kdyby šlo o státní obilí, to si nechala líbit, jen když šlo o mé obilí.“⁹⁹

III) Popisující modifikátory vyjadřují stálé nebo přechodné vlastnosti referenta jako například jeho látku, rozměr, barvu, věk nebo lidské kvality. Rozlišení objektivního popisu a subjektivní evaluace je velmi sporné. Některá adjektiva mohou nabývat obou významů a interpretace jednotlivých výskytů nemusí být jednoznačná. Spevak dále vyzorovala, že neživotné entity mají popisující přívlastky častěji v postpozici než entity životné. Zdůvodňuje to tím, že modifikátory popisující životné entity nesou častěji pragmatické funkce fokusu, kontrastu či emfáze.

V následujících úryvcích lze porovnat v první větě postpozice adjektiva *vetus* „starý“ a *antiquissimus* „velmi starobylý“ s antepozicí stejného superlativu ve větě následující. Dle Spevak jsou postpozice způsobeny popisným charakterem adjektiv, zatímco v antepozici nese adjektivum emfázi, vyjadřuje subjektivitu.¹⁰⁰

⁹⁹ Příklady převzaty ze SPEVAK, 2014, s. 144.

¹⁰⁰ Naše interpretace (dle poznatků z praktické části): adjektiva v postpozice zde vyjadřují nečekanost toho, že je Murena teprve první konzul v rodině tak staré, a dokonce ve městě tak velmi starobylém, jsou tedy sémanticky prominentní a v kontrastu k adjektivu *primus* „první“. Superlativ v antepozici má funkci elativu v téměř stejném významu jako *antiquus* „starobylý“. Jedná se o pouhé konstatování bez sémantické prominence.

5) *(Murena) fortunatus videbatur quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum consulatum attulisset.* (CIC. Mur. 86)

„(Murena) se zdál obdařen štěstím, protože jako první přinesl konzulát do rodiny tak staré a do města tak velmi starobylého (tj. Lanuvium).“ (přeložila MS)

6) *alterum Cotum, antiquissima familia natum atque ipsum hominem summae potentiae et magnae cognationis* (CAES. Gall. 7,32,4)

„druhý Cotus, který pochází z velmi staré rodiny a nadto i osobně je nesmírně vlivný a má rozsáhlé, mocné příbuzenstvo.“¹⁰¹

IV) Hodnotící (evaluativní) modifikátory se dělí na ty, které přisuzují referentovi **abstraktní kvalitu** (*Cuius modi? Qualis?* „Jak?“) a jenž hodnotí míru nebo **důležitost** referenta (např. *Quantus vir?* „Jaký muž?“). První skupina se těžko rozlišuje od popisu. Tato hodnotící adjektiva převažují v antepozici, protože vyjadřují názor mluvčího a často nesou emfázi. Pokud ale mají popisný charakter, stojí v postpozici. Často je také najdeme v apozicích. Typickým zástupcem adjektiv vyjadřujících důležitost je *magnus*, tato adjektiva také stojí většinou v antepozici. Hodnotící adjektiva se často objevují v superlativu.

Níže uvedené věty ukazují, že hodnotící adjektivum *magnus* ve významu „důležitý, známý“ může být v antepozici a mít čistě hodnotící význam, nebo může, jako v druhém případě, sloužit k popisu a být umístěno v postpozici.

7) *Quamquam Antiochi magister Philo, magnus vir ut tu existimas ipse ...* (CIC. ac. 1,4)

„Ačkoliv Antiochův učitel Philo, významný muž, jak ho sám hodnotíš, ...“

8) *Nemo igitur vir magnus sine aliquo adflatu divino umquam fuit.* (CIC. nat. deor. 2,167)

„Proto nebylo nikdy velikého muže bez božského nadšení.“¹⁰²

V) Identifikující modifikátory umisťují v čase a prostoru tím, že určují jeho **relativní pozici** vůči jiným entitám. Patří sem adjektiva jako například *extremus* „poslední“, *proximus* „příští“ či *superior* „předchozí“. Tato adjektiva nevyjadřují vlastnosti referenta, ale na základě mentální operace jim mluvčí přiřazuje pozici vůči ostatním entitám. Jedná se tedy o způsob hodnocení, tudíž se často objevují v antepozici. V tomto postavení tvoří referenční jednotku se substantivem; v postpozici specifikují referenta. Do této kategorie patří také **řadové číslovky**, jejichž postavení se řídí podobnými pravidly.

¹⁰¹ Příklady převzaty od SPEVAK, 2014, s. 160

¹⁰² Příklady převzaty od SPEVAK, 2014, s. 169.

V devátém příkladu leží řadové číslovky *primus* „první“ a *secundus* „druhý“ v postpozici a specifikují referenty: *In quo libro?* „Ve které knize?“; v další větě tvoří *secundus liber* „druhá kniha“ referenční jednotku: *Ubi?* „Kde?“.

9) *Ex libro primo: 'Forte evenit, ut in Privernati essemus' ... Deinde ex libro secundo: ...* (CIC. *de orat.* 2,224)

„Z první knihy: ‚Náhodou jsme právě byli v Privernu‘ ... Dále z druhé knihy: ...“ (přeložila MS)

10) *Continet enim totam hanc quaestionem ea ratio, quae est de natura deorum, quae a te secundo libro est explicata dilucide.* (CIC. *div.* 1,51)

„Tato otázka je totiž zcela obsažena ve výkladu, který jsi v druhé knize o podstatě bohů tak jasně napsal.“¹⁰³

VI) Mezi přivlastňovací modifikátory patří adjektiva odvozená z vlastních jmen a přivlastňovací genitivy. Přivlastňovací adjektiva se nacházejí častěji v antepozici, kde mohou mít kontrastivní význam a tvořit referenční jednotku s řídícím substantivem. Dále mohou odkazovat ke sdíleným znalostem či odkazovat k entitám známým z kontextu. V postpozici mívají specifikující funkci. Posesivní genitivy se řídí podobnými pravidly jako adjektiva.

V jedenáctém příkladu leží přivlastňovací adjektivum *Centuripinus* „centuripský“ v antepozici a odkazuje na kontextuálně známou entitu – sicilské město *Centuripae*, které již bylo dříve zmíněno. V následujícím případě se nachází adjektivum *Rhodus* „rhodský“ v postpozici a specifikuje, o jaké loď (*naves*) se jedná.

11) *(Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri ... iussit...) Haec Centuripina navis erat incredibili celeritate velis.* (CIC. *Verr.* 5,88)

„(Velitel Kleomenés dal vztyčit na centuripské čtyřveslici stožár, napnout plachty...) Tato centuripská loď byla díky plachtám neuvěřitelně rychlá.“

12) *Itaque tempore commutato tempestas et nostros texit et naves Rhodias adflixit ita, ut...* (CAES. *civ.* 3,27,2)

„A tak se změnila okolnost: na jedné straně vichřice naše zachránila, na druhé straně se vrhla na rhodské lodě tak prudce, že...“¹⁰⁴

Spevak jako další kategorie uvádí obligatorní komplementy (např. objektivní a subjektivní genitivy) a následně ostatní (fakultativní) modifikátory; pravidla jejich slovosledu se od dříve

¹⁰³ Příklady převzaty od SPEVAK, 2014, s. 174.

¹⁰⁴ Příklady převzaty od SPEVAK, 2014, s. 178.

zmíněných tendencí v zásadě neliší. Jelikož se tato práce soustředí na adjektiva, tyto kategorie nebudou dále rozváděny.

Faktory ovlivňující podle Spevak slovosled uvnitř nominální fráze lze shrnout takto:

Antepozice modifikátoru	Postpozice modifikátoru
hodnotící funkce, názor mluvčího	popisující funkce
neinherentní neboli nestálé vlastnosti	inherentní neboli stálé vlastnosti
generická reference (pouze tendence)	specifická reference (tendence)
topik (pragmatická funkce)	fokus (pragmatická funkce)
kontextuálně daná informace, anafora	kontextuálně nová informace
emfáze	—
kontrast	kontrast
referenční jednotka	sémantická prominence
nespecifikuje referenta	specifikující funkce

Tabulka 1 - Faktory ovlivňující slovosled

Postavení v antepozici preferují adjektiva, která **hodnotí** řídící substantivum a vyjadřují tím **názor mluvčího** (*incredibilis stupiditas* „neuvěřitelná hloupost“), dále adjektiva, která vyjadřují **neinherentní neboli nestálou vlastnost** (např. *ex pristina virtute* „z někdejší odvahy“). Tendenci být v antepozici mají také adjektiva v nominální frázi, která jsou **generická**.¹⁰⁵

Antepozici způsobují i některé **mimojazykové vlivy**: subjektivní asociace¹⁰⁶ (*veterani milites* „vysloužilí vojáci“, *civile bellum* „občanská válka“) a sdílené znalosti.

V postpozici se nacházejí adjektiva, která referenta **popisují** (*via longa* „dlouhá cesta“) nebo vyjadřují jeho **inherentní vlastnosti**, jako je látka či barva (*tabula lignea* „dřevěná deska“). Větší pravděpodobnost se nacházet v postpozici mají také adjektiva v nominálních frázích se **specifickou referencí**.

Pragmatické funkce (**topik a fokus**) a rysy (**emfáze a kontrast**), které ovlivňují slovosled nominální fráze, již byly popsány v oddíle 2.4.3, který pojednává o funkční gramatice. S funkcí topiku se často pojí **kontextuálně dané informace a anafory**. Funkce fokusu souvisí zase

¹⁰⁵ SPEVAK, 2014, 225.

¹⁰⁶ Subjektivní asociací je v práci Spevak míněno, že daná entita byla velmi kontroverzním či emotivním tématem v dané době, což podle Spevak může ovlivnit i slovosled. Ukázkovým příkladem jsou slovní spojení *civile bellum* „občanská válka“ v prvním století před našim letopočtem.

s **kontextuálně novými informacemi**. O této problematice byly poskytnuty informace ve stejném oddílu.

Sémanticky prominentní neboli významné modifikátory dále **specifikují referenta** a nacházejí se často v postpozici. Sémantická prominence se týká zejména klasifikujících adjektiv (*navis oneraria* „nákladní loď“, *ager Campanus* „kampánské pole“), komplementů v genitivu a předložkové fráze (*ad templum Concordiae* „ke chrámu Svornosti“), ale prominentní mohou být i jiné druhy modifikátorů, například číslovky; vždy záleží na kontextu.¹⁰⁷ Pokud jsou modifikátory neprominentní, mohou tvořit **referenční jednotku** se substantivem. Tyto modifikátory referenta dále **nespecifikují** (např. *hominum memoria* „lidská paměť“) a nachází se obvykle v antepozici.¹⁰⁸

Spevak se však nevěnuje konkrétně postavení adjektiv v komparativech nebo superlativech. Na tuto problematiku se zaměřuje jako určitý doplněk této práce. Jejím záměrem je zjistit, zda platí stejná pravidla slovosledu pro vystupňované formy jako pro adjektiva obecně, nebo jestli jsou fráze s komparativy a superlativy z hlediska slovosledu nějak specifické.

3.2.3 Funkce latinských komparativů a superlativů

Stupňovatelnost je sémantická vlastnost některých latinských adjektiv a adverbii. Komparativ (druhý stupeň) a superlativ (třetí stupeň) vyjadřují vyšší nebo nižší, respektive nejvyšší míru příslušné vlastnosti vyjádřené adjektivem v pozitivu (první/základní stupeň). Stupňování se v latině většinou provádí pomocí sufixů (*-ior/-ius* pro komparativ, *-(is)simus, a, um* pro superlativ), jeho variantou je pak analytické neboli opisné stupňování s adverbii *magis* „více“ a *maxime* „nejvíce“. Některá často používaná adjektiva se však skloňují nepravidelně (*bonus* „dobrý“, *magnus* „velký“, *multus* „mnohý“ etc.). Syntetické tvary komparativů a superlativů mohou být navíc zesíleny adverbii (*quam* „co“, *nimum* „příliš“).¹⁰⁹

Ze sémantických důvodů nejsou schopny stupňování zejména následující skupiny adjektiv: adjektiva vyjadřující funkci či účel substantiva (*onerarius* „nákladní“), látku (*lignus* „dřevěný“), původ nebo provenienci (*Romanus* „římský“), čas (*hodiernus* „dnešní“), místo (*terrestris* „pozemský“). Dále také adjektiva s negativním významem (*immortalis*

¹⁰⁷ SPEVAK, 2014, s. 361-362.

¹⁰⁸ SPEVAK, 2014, s. 361.

¹⁰⁹ PANHUIS, 2014, s. 43-45.

„nesmrtelný“)¹¹⁰ a s intenzifikačním (zesilujícím) nebo deminutivním¹¹¹ sufixem (*permagnus* „převelký“, *vetulus* „postarší“). Gradace je také nemožná u adjektiv, která mají význam absolutní vlastnosti (*omnipotens* „všemocný“, *perfectus* „dokonalý“) nebo úplnosti¹¹² (*vacuus* „prázdný“).¹¹³

Adjektiva v komparativu i superlativu se mohou používat buď relativně nebo absolutně. V relativním použití komparativu je míra vlastnosti srovnávána s mírou stejné vlastnosti jiné nebo stejné entity (případně i téže entity v jiné situaci). Pro ilustraci se nabízí dva rozdílné případy: *puer doctior ceteris discipulis* „chlapec vzdělanější než ostatní žáci“, kde výraz *discipulus* je podkategorií jména *puer*, a srovnáním *puer doctior magistro* „žák vzdělanější než učitel“, přičemž *magister* není *puer*. Ani v jednom případě ale entita v komparativu nepatří do skupiny, se kterou je srovnávána – jedná se tudíž o exkluzi.¹¹⁴ Srovnání může být buď explicitní, připojené pomocí prostého ablativu nebo konstrukce s *quam* „než“, nebo není vyjádřeno přímo,¹¹⁵ ale je zřejmé z kontextu. V absolutním použití vyjadřují komparativy vyšší míru vlastnosti, než je obecně očekáváno¹¹⁶ (např. „Je to spíš dražší zájezd.“ Tím myslíme, že stojí víc, než kolik si představujeme jako běžnou či průměrnou cenu za zájezd.)

Relativní superlativy srovnávají míru kvality jedné entity s mírou téže kvality entit stejného druhu (opět explicitně či kontextuálně); srovnávané entity do dané skupiny, která zahrnuje veškeré členy dané skupiny, patří – superlativy jsou tedy inkluzivní. Proto také musí být druhý člen srovnání buď v plurálu či kolektivní výraz.¹¹⁷ S těmito entitami se superlativy spojují pomocí genitivu partitivního, předložky *de* nebo *e(x)* „z, ze“ s ablativem, případně předložky *inter* „mezi“ s akuzativem¹¹⁸. Jako příklad uvádím *puer (omnium [puerorum]) doctissimus* „nejvzdělanější chlapec ze všech“ nebo *puer doctissimus e civitate* „nejvzdělanější žák z obce“.¹¹⁹ Absolutním superlativům se říká elativy a vyjadřují vysokou nebo maximální míru vlastnosti (v překladu „velmi“ nebo „úplně“), opět ve srovnání s nějakou implicitní normou.

¹¹⁰ PINKSTER, Harm. *The Oxford Latin syntax*. Volume I, the simple clause. New York: Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-928361-3. S. 47.

¹¹¹ Příznak menšího rozměru, zdrobnění.

¹¹² Toto pravidlo nicméně neplatí stoprocentně, jak bude zřejmé z výskytu superlativu *plenissimus* „nejplnější“ v praktické části této práce.

¹¹³ SPEVAK, 2014, s. 69.

¹¹⁴ FUGIER, Huguette. Le système latin des comparatifs et superlatifs. *Revue des études latines*. Paris: Les Belles Lettres, 1972, 50, s. 272-294. ISSN 0373-5737. S. 280.

¹¹⁵ PANHUIS, 2014, s. 115, 189.

¹¹⁶ PINKSTER, 2015, s. 47.

¹¹⁷ FUGIER, 1972, s. 179.

¹¹⁸ PANHUIS, 2014, s. 102-103.

¹¹⁹ FUGIER, 1972, s. 179.

Fugier zkoumala postavení relativních a absolutních superlativů v nominální frázi a došla k závěru, že mezi relativním či absolutním použitím superlativu a jeho antepozicí či postpozicí neexistuje žádný vzájemný vztah.¹²⁰

3.3 Relevantní závěry pro praktickou část

Praktická část této práce bude zaměřena na analýzu slovosledu v nominálních frázích s adjektivy v komparativu nebo superlativu. Ze sémantických typů modifikátorů od Spevak, které jsou uvedeny v oddíle 3.2.2, budou relevantní pouze ty, které lze stupňovat. Jsou jimi především hodnotící adjektiva (typ IV), částečně popisující (typ III) a některé nečíselné kvantifikátory (typ I). Dále mohou formou odpovídat komparativům či superlativům i některé identifikující modifikátory (typ V) jako *extremus* „poslední“, *superior* „předchozí“¹²¹. Tyto modifikátory nemají funkci vystupňovaných adjektiv, nevyjadřují vyšší či nejvyšší míru vlastnosti, ale slouží jako deiktické výrazy, které určují pozici dané entity, kterou modifikují. Tato adjektiva proto uvedu v praktické části stranou a nezapočítám do výsledných statistik.

Spevak předpokládá, že nepříznakovým postavením adjektiv je obecně postpozice. Nicméně, z její analýzy slovosledu nominálních frází vycházejí, konkrétně u těch modifikátorů, které jsou relevantní pro tuto práci, následující výsledky:

- Hodnotící adjektiva se nacházejí většinou v antepozici, k přesunu modifikátoru do antepozice (z „neutrálního“ postavení v postpozici) zde dochází především z důvodu subjektivity čili emfáze.
- Popisující adjektiva se neutrálně nacházejí v postpozici a do antepozice jsou přesunuty často díky pragmatické důležitosti nominální fráze (topik, emfáze, kontrast...) či subjektivity modifikátoru.
- Kvantifikátory se nacházejí v postpozici, pokud dále specifikují referenta a na počtu má sémantickou důležitost, zatímco v antepozici tvoří referenční jednotku se substantivem.

Tyto principy odpovídají tabulce „Faktory ovlivňující slovosled“, která je uvedena ke konci oddílu 3.2.2.

¹²⁰ FUGIER, Huguette. Le superlatif latin : étude fonctionnelle. *Revue des études latines*. Paris: Les Belles Lettres, 1971, 49, s. 314-330. ISSN 0373-5737. S. 321.

¹²¹ Adjektivum *extremus* nepatří vždy do tohoto typu modifikátorů, může být použito například i ve významu „nejhorší“, tehdy patří mezi hodnotící adjektiva a tvoří součást analyzovaného vzorku. Stejně tak i *superior* může patřit mezi popisující modifikátory a mít funkci komparativu ve významu „vyšší“.

Z výše uvedených výsledků vyplývá, že by se vystupňovaná adjektiva měla nacházet často v antepozici, což by odpovídalo tvrzení Marouzeaua a Fugier, že je pro tato adjektiva „normální“ postavení v antepozici. Nejčastějším argumentem Spevak pro „přesun“ adjektiva z „normální“ postpozice do antepozice je emfáze neboli subjektivita. Tuto vlastnost můžeme vnímat buď jako Spevak – tedy jako pragmatický faktor, který přidává k adjektivu mluvčí, nebo jako Fugier – pro ni „subjektivita“ představuje danou vlastnost tohoto typu adjektiv, která je inkorporovaná uvnitř těchto „kvalifikujících“ adjektiv.

Ve své práci – na základě výše uvedených analýz převzatých ze sekundární literatury i vlastní práce s latinským materiálem – jsem se přiklonila k názoru, že se vystupňované formy adjektiv nacházejí bezpříznakově v antepozici. Do postpozice, což je pro mě příznakové postavení těchto adjektiv, mohou být přesunuty tehdy, pokud netvoří pragmatickou jednotku s adjektivem, ale mají vlastní sémantickou či pragmatickou důležitost, která se může projevuje některými jevy, které uvádí Spevak jako postpoziční faktory. Právě tato pravidla slovosledu budu uplatňovat a dokazovat v následující kapitole na zvoleném korpusu nominálních frází s přívlastkovým komparativem nebo superlativem.

4 Praktická část

V této části práce nejdříve stanovím korpus, z něhož budu excerpovat vystupňovaná adjektiva, a určím, jaká adjektiva podrobím rozboru (podkapitola 4.1). Následně provedu samotnou analýzu relevantních výskytů přívlastkových superlativů a poté komparativů (podkapitola 4.2). Nakonec shrnu výsledky, ke kterým dospěji během vlastní analýzy, a definuji faktory, jež ovlivňují slovosled uvnitř nominální fráze s adjektivy v komparativu a superlativu (podkapitola 4.3).

4.1 Vymezení korpusu

Jak již bylo uvedeno na začátku druhé kapitoly, která je věnována slovosledu v klasické latinské próze, je můj pracovní materiál omezen na klasickou prózu, především z důvodu požadovaného rozsahu bakalářské práce. Při výběru materiálu k analýze bylo cílem zvolit text, ve kterém je nejvyšší pravděpodobnost neutrálního, neemfatického slovosledu od uznávaného klasického autora. Proto byla zvolena Ciceronova filozofická próza *De officiis* „O povinnostech“.¹²² Jedná se o Ciceronovo pozdní dílo o třech knihách, které bylo sepsáno v roce 44 př. n. l. a jež je adresováno jeho synu Markovi. Filozofický základ tohoto díla tvoří Panaitiův stoicismus a hlavními tématy je vztah mezi pojmy *honestum* „vznešené“ a *utile* „užitečné“. Forma pojednání, ve kterém je sepsáno toto dílo, oproti Ciceronově oblíbené formě dialogu, který používá například ve filozofickém spise *Laelius de amicitia* „Laelius o přátelství“, poskytuje větší naději na neutrální, neutrální slovosled.

Postup mé práce v praktické části zahrnuje následující kroky:

- Nejdříve jsem stanovila korpus, ze kterého budu excerpovat požadované výskyty. Tímto korpusem jsou tři knihy Ciceronova díla *De officiis* „O povinnostech“.
- Stanovila jsem excerpované vzorky: zajímají mě nominální fráze, v nichž je řídícím jménem substantivum a mají (alespoň) jedno přívlastkové adjektivum v komparativu či superlativu.
- Přistoupila jsem k excerpaci ze stanoveného korpusu. Jako zdroj jsem si zvolila databázi L.A.S.L.A., která umožňuje hledání výskytů v omezeném korpusu podle gramatických

¹²² Původním záměrem byl širší korpus zahrnující také vybrané historické spisy Caesarovy a Sallustiovy a některá z Ciceronových politických či rétorických próz. Samotný spis *O povinnostech* ale zahrnoval poměrně velký počet výskytů nominálních frází s adjektivem v komparativu a/nebo superlativu, které jsou v praktické části zpracovány ve své úplnosti. V širším korpusu by bylo nutné analyzovaný vzorek omezit dalšími kritérii, která by mohla ovlivnit jeho vypovídací hodnotu.

kategorií. Jako hledané výskyty jsem vybrala adjektiva nejdříve v komparativu a následně v superlativu. Databáze našla celkem 290 adjektiv v komparativu a 220 adjektiv v superlativu.¹²³ Excerpované výskyty poskytuje databáze v kontextu (věta, ve které je vybraný tvar, a navíc jedna věta před ním a za ním).

- Osobně jsem veškeré výskyty přečetla a vybrala takové výskyty, kde je vystupňované adjektivum v přívlastkové funkci a je řízeno vyjádřeným substantivem. Tímto způsobem jsem počet analyzovaných vzorků, které budou zahrnuty do statistiky, omezila na 54 přívlastkových komparativů a 126 superlativů. Vyřazená adjektiva byla nejčastěji v predikativní funkci (příklady 1 a 2) nebo s nevyjádřeným řídícím substantivem (eliptické vyjádření) či nominalizovaná (příklad 3).

1) ... *alii multitudinis iudicio feruntur, quaeque maiori parti pulcherrima videntur, ea maxime exoptant*, ... (CIC. off. 1,118,10)

„Jiní zas se dávají strhnout míněním davu a vybírají si povolání, jež se zdá nejkrásnější většině lidí.“

2) ... *qua quidem nihil est naturae hominis accommodatius sed habet multas cautiones*. (CIC. off. 1,42,2)

„Nad tu není lidské povaze nic přiměřenějšího, je však třeba dbát mnohých výhrad.

3) ... *qui, cum prohiberet iniuria tenuiores aequitate constituenda, summos cum infirmis pari iure retinebat*. (CIC. off. 2,41)

„A ten, aby ochránil slabší před bezprávím, zavedl rovnost a podle stejného právního řádu vládl nejvyšším i nejnižším.“

- Všechny relevantní výskyty jsem postupně zkoušela rozřadit podle mnoha kritérií: na adjektiva v postpozici a antepozici, podle použitých adjektiv, pragmatických funkcí, které daná fráze či adjektivum vyjadřují apod.
- Nejdříve jsem vyřadila stranou **ustálené výrazy**, u kterých pořadí členů nominální fráze není variabilní. Adjektiva se v ustálených právních, administrativních, vojenských a náboženských formulích nacházejí obvykle v postpozici,¹²⁴ což považují zastánci typologického přístupu jako jeden z důkazů původní postpozice modifikátorů. Do této kategorie ve stanoveném korpusu patřily následující výskyty.

¹²³ Databáze bohužel nedokáže nalézt perifrastické tvary komparativu a superlativu. Tyto formy jsem dohledala pomocí funkce „lemma“, kam jsem zadala adverbium „magis“ a „maxime“ a hledala je ve funkci komparativu a superlativu. Osobně jsem výsledky prošla a objevila dva analytické tvary komparativu a jedenáct superlativů. Bohužel pouze jeden superlativ odpovídal požadovaným kritériím (CIC. off. 1,119,1: *maxime rarum genus* „nejvzácnější druh“).

¹²⁴ SPEVAK, 2010, s. 228-229.

Pontifex maximus „nejvyšší pontifex“ v první větě představuje ustálené označení pro nejvyšší náboženskou funkci ve starověkém Římě. *Iuppiter optimus maximus* „Jupiter nejlepší a největší“ je velmi častým oslovením pro nejvyššího boha římského panteonu a přívlastky lze v tomto případě nazvat termínem epiteton constans. Třetí slovní spojení *Cato maior* „Cato starší“ obsahuje adjektivum v komparativu, na rozdíl od dvou předchozích frází se superlativy, a jedná se o název jednoho Ciceronova filozofického díla.¹²⁵

1) *Q. quidem Scaevola, pontifex maximus, summam vim esse dicebat in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur ex fide bona fideique bonae nomen existimabat manare latissime ...* (CIC. off. 3,70,5)

„Nejvyšší pontifex Quintus Scaevola říkával, že zvláštní důležitost mají všechny ty soudy, při nichž se užívá zásady podle dobré víry, a přikládal zásadě dobré víry velmi širokou platnost, ...“

2) *Qui ius iurandum igitur violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinam Iovis optimi maximi, ut in Catonis oratione est, maiores nostri esse voluerunt.* (CIC. off. 3,104,10)

„Kdo tedy poruší přísahu, ten urazí bohyni Věrnosti, která sídlí z vůle našich předků na Capitoliu, kde je, jak praví Cato v jedné své řeči, „sousedkou Jova nejlepšího a největšího“.“

3) *De qua quoniam in Catone maiore satis multa diximus, illinc assumes, quae ad hunc locum pertinebunt.* (CIC. off. 1,151,11)

„Avšak zabýval jsem se jím dost obsírně v Catonu starším, připoj si sem tedy z této knihy, co se vztahuje k našemu tématu.“

- Dále bylo nutné vyřadit i adjektiva, která mají sice formu komparativu či superlativu, ale neplní jejich funkci. Nazývám je „**nepravé komparativy a superlativy**“ a jsou jimi výskyty, které mají funkci anaforických nebo deiktických výrazů, jež vyjadřují relativní umístění v čase či prostoru. Tato adjektiva patří do skupiny identifikujících modifikátorů. Z vymezeného korpusu sem patří dohromady šest výskytů nepravého komparativu *superior* „předchozí“ (čtyři v antepozici, dva v postpozici) a dva nepravé superlativy *extremus* „poslední“ v antepozici.

Příklady 1-4 obsahují nepravý komparativ *superior* v antepozici. V prvním případě má nominální fráze *superioris generis* „dřívějšího druhu“ funkci topiku a odkazuje anaforicky na *unum genus* „jeden druh“ v předchozí větě. Celá nominální fráze také tvoří referenční jednotku. Všechny tyto faktory odpovídají tomu, že *superior* předchází řídicí jméno.

1) *Unum genus est, quod pertinet ad finem bonorum, alterum, quod positum est in praeceptis, quibus in omnes partes usus vitae conformari possit. Superioris generis huiusmodi sunt*

¹²⁵ Adjektivum *maior* lze v tomto případě považovat za specifikující modifikátor, který určuje, o kterém držiteli jména Cato kniha pojednává. Adjektiva tohoto typu (tzn. klasifikující) se nacházejí běžně v postpozici.

exempla, omnia ne officia perfecta sint, num quod officium aliud alio maius sit et quae sunt generis eiusdem. (CIC. off. 1,7,7)

„...: jednak jde o určení nejvyššího dobra, jednak o pravidla, jimiž by se mohla po všech stránkách řídit naše životní praxe. K první otázce náleží například úvahy, zda jsou všechny povinnosti dokonalé, zda je některá povinnost důležitější než jiná apod.“

V následujících dvou příkladech tvoří nominální fráze *superioris Africani* „(Scipiona) Afrického staršího“ a *superiorem illum Dionysium* „Dionýsios starší“ referenční jednotku a adjektiva vyjadřují relativní pozici referenta v rodě (tzn. zda se jedná o staršího či mladšího držitele toho jména).

2) *Sed quoniam paulo ante dictum est imitandos esse maiores, primum illud exceptum sit, ne vitia sint imitanda, deinde, si natura non feret, ut quaedam imitari possint, ut superioris filius Africani, qui hunc Paulo natum adoptavit, propter infirmitatem valetudinis non tam potuit patris similis esse, quam ille fuerat sui; ...* (CIC. off. 1,121,4)

„Stává se také, že naše přirozenost nedovoluje, abychom některé vlastnosti napodobovali, jako například když syn Scipiona Afrického staršího, ten, který adoptoval syna Paulova, pro chatrné zdraví nemohl se otci podobat tak, jako se tento podobal otci svému.“

3) *Quid enim censemus superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angī solitum (esse), qui cultros metuens tonsorios candente carbone sibi adurebat capillum.* (CIC. off. 2,25,1)

„Jakým mučivým strachem býval asi tísněn Dionýsios starší, když se bál holičovy břitvy, a proto si opaloval vousy žhavým uhlím?“

V úryvcích 4-7 je řídícím jménem *liber* „kniha“. V prvním z těchto výskytů vystupuje nominální fráze jako pragmaticky nedělitelná jednotka, která odpovídá na pomyslnou otázku „Kde?“ Odpověď na ni by zněla: „V přechozích knihách.“

4) *Ad quas ipsas consultationes ex superioribus libris satis multa praecepta sunt, quibus perspicī possit, quid sit propter turpitudinem fugiendum, quid sit, quod idcirco fugiendum non sit, quod omnino turpe non sit.* (CIC. off. 3,33,3)

„Ostatně právě vzhledem k těmto otázkám jsem uvedl v předešlých knihách dosti mnoho rad, z nichž lze poznat, jakému jednání je třeba se vyhýbat, protože je nečestné, a jakému nikoli, protože není nečestné.“

Následující dva příklady ukazují stejné lexikální jednotky v opačném slovosledu. V těchto větách je *superior* „předchozí“ sémanticky prominentní a dále specifikuje referenta. Slouží k identifikaci dané knihy: „V jaké knize?“ – „Předchozí.“ Navíc lze říci, že označení první

knihy spisu *De officiis (superior)* se staví do kontrastu s druhou knihou tohoto spisu, odkud pocházejí tyto výskyty.

5) *Quemadmodum officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis satis explicatum (esse) arbitror libro superiore.* (CIC. off. 2,1,2)¹²⁶

„V předešlé knize jsme, milý Marku, myslím dostatečně vyložil, jak se odvozují povinnosti z pojmu čestnosti a ze všech jednotlivých ctností.“

6) *Ea, quae essent, dictum est in libro superiore.* (CIC. off. 2,43,12)

„A jaké ty povinnosti jsou, vyložil jsem v předešlé knize.“

Poslední dva případy, které patří do kategorie nepravých vystupňovaných adjektiv, jsou superlativy *extremus* „poslední“. V prvním případě plní *extremus* spolu se svým řídícím jménem funkci topiku. v druhém výskytu má partitivní význam „na konci“. Toto adjektivum stojí oprávněně v antepozici, protože nemá specifikující funkci jako řadová číslovka *tertius* „třetí“.¹²⁷

7) *Extremum autem praeceptum in beneficiis operaque danda, ne quid contra aequitatem contendas, ne quid pro iniuria fundamentum enim est perpetuae commendationis et famae iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile.* (CIC. off. 2,71,12)

„Poslední zásadou, chceš-li někomu prokázat službu, budiž, abys v jeho prospěch neprosazoval nic, co by odporovalo slušnosti a právu. Neboť základem trvalé přízně a dobré pověsti je spravedlnost, bez níž si žádný skutek nezaslouží chvály.“ (upravila MS)¹²⁸

8) *Nam qui e divisione tripertita duas partes absolverit, huic necesse est restare tertiam; praeterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturum.* (CIC. off. 3,9,8)

„Neboť dokončí-li někdo dvě části z trojdílné osnovy, zbývá mu nutně třetí. Mimoto na konci třetí knihy slibuje, že promluví o této části dále.“

- Pro zařazení zbylých případů jsem si předběžně stanovila čtyři typy podle pozice a pragmatické samostatnosti.
 1. Adjektiva v postpozici, která tvoří pragmatickou jednotku se substantivem.
 2. Adjektiva v postpozici s pragmatickou samostatností.
 3. Adjektiva v antepozici, která tvoří pragmatickou jednotku se substantivem.
 4. Adjektiva v antepozici s pragmatickou samostatností.

¹²⁶ Pořadí členů v nominální frázi *libro superiore* „v předešlé knize“ v této větě interpretuje obdobným způsobem SPEVAK, 2014, s. 172.

¹²⁷ Předložkovou frází *in extremo libro tertio* „na konci třetí knihy“ vysvětluje SPEVAK, 2014, s. 175.

¹²⁸ Poznámka „upravila MS“ označuje překlad, který jsem sama upravila zejména proto, aby lépe vystihoval funkce komparativů a superlativů v latinském originálu.

Během práce s materiálem se ukázalo, že první varianta (alespoň v tomto korpusu) není dle provedeného rozboru přesvědčivě obsažena. Tento výsledek podporuje předpoklad, že umístění vystupňovaných adjektiv v postpozici je příznakové, zatímco antepozice je nepříznačným postavením. Tento princip platí stejně pro superlativy i komparativy. Proto jsem dále řadila excerpovaná adjektiva do zbývajících tří typů:

1. Adjektiva v postpozici s pragmatickou samostatností.
2. Adjektiva v antepozici, která tvoří pragmatickou jednotku se substantivem.
3. Adjektiva v antepozici, která mají pragmatickou samostatnost.

4.2 Analýza excerpovaných dokladů

V této části provádím rozbor výskytů relevantních pro můj výzkum. Dohromady se jedná o 126 superlativů a 54 komparativů. Nejdříve se soustředím na superlativy, začínám jejich prvním typem (tzn. adjektiva v postpozici) a vypisuji veškeré výskyty i s vlastním rozbohem. Pak uvádím reprezentativní výběr adjektiv v kontextu, která patří do druhého typu. Zbýlé výskyty se nacházejí v příloze. Následují adjektiva třetího typu opět v úplnosti. V druhé části se zaměřuji na komparativy, které jsou rozebrány ve stejném pořadí. Z prvního typu vypisuji veškeré výskyty, některé příklady z druhého a třetího typu komparativů, na které bude při rozboru upozorněno, se opět nacházejí v příloze.

4.2.1 Superlativy typu 1

Ve vymezeném korpusu se nalézají 21 výskytů superlativů v postpozici. Nejčastějším superlativem je *maximus* „největší“ (5x), dále *optimus* „nejlepší“ (4x), *summus* „nejvyšší“ (2x), *gravissimus* „nejvážnější“ (2x), ostatní adjektiva jsou po jednom výskytu: *divitissimus* „nejbohatší“, *acutissimus* „nejbystřejší“, *potentissimus* „nejmocnější“, *amplissimus* „nejskvělejší“, *perniciossimus* „nejzlobnější“, *dignissimus* „nejdůstojnější“, *minimus* „nejmenší“, *plenissimus* „úplně plný“.

Některá adjektiva nehodnotí pouze referenta, ale mají také nějaké příslovečný odstín. Elativ *summus* „znamenitý“ v postpozici má v první větě důvodový odstín – zdůvodňuje, proč Aratus uspěl v žádosti. (Stejným způsobem lze vnímat i postpozici adjektivum *opulentus* „bohatý“ – právě bohatství krále zapříčinilo to, že byl ochotný poskytnut Aratovi peníze.)

1) *Cui cum exposuisset patriam se liberare velle causamque docuisset, a rege opulento vir summus facile impetravit, ut grandi pecunia adiuveretur.* (CIC. off. 2,82,6)

„Když mu (králi Ptolemaiovi) pověděl (Aratus Sikyonský), že chce osvobodit vlast, a vysvětlil mu všechny okolnosti, od krále, který byl bohatý, tento muž, protože byl mimořádně znamenitý, snadno dosáhl toho, že mu (král) poskytl velkou peněžitou pomoc.“ (upravila MS)

V dalším případě se elativ *divitissimus* nachází v apozici a má opět příslovečný význam, tentokrát přípustkový – Mamercus, přestože byl tak bohatý, (ale byl lakomý,) přeskočil aedilitu, která znamenala velké finanční výdaje, a proto nebyl zvolen konzulem.

2) *Vitanda tamen suspicio est avaritiae. Mamercus, homini divitissimo, praetermissio aedilitatis consulatus repulsam attulit.* (CIC. off. 2,58,2)

„Rozhodně je třeba se vyhnout podezření z lakoty. Mamerkovi, jenž byl (opravdu) hodně bohatý, způsobilo to, že přeskočil aedilitu, porážku při volbách konzulských.“ (upravila MS)

V tomto případě apozice zdůvodňuje, proč byli zrovna Crassus a Hortensius napsáni jako spoludědici – byli totiž nejen vlivní, ale dokonce úplně nejvlivnější z lidí té doby. Adjektivum je v tomto kontextu sémanticky prominentnější než řídící substantivum.

3) *Quod quo facilius obtinerent, scripserunt heredes se cum M. Crassum et Q. Hortensium, homines eiusdem aetatis potentissimos.* (CIC. off. 3,73,9)

„Aby snadněji obdrželi dědictví, uvedli jako spoludědici Marka Crassa a Quinta Hortensia, (protože to byly) osoby té doby (úplně) nejvlivnější.“ (upravila MS)

Čtvrtý případ zahrnuje apozici s elativem v postpozici, Cicero zde (pravděpodobně) zdůrazňuje Antipatrovu bystrost ve srovnání s Diogenem. K Antipatrovu názoru se také přiklání v závěru výkladu o tomto mravním problému – kupec nemá zatajovat žádné informace o svém zboží, jinak to svědčí „o člověku prohnáném, pokryteckém, lstivém...“¹²⁹

4) *In huius modi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno et gravi Stoico, aliud Antipatro, discipulo eius, homini acutissimo; Antipatro omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, emptor ignoret; Diogeni venditorem, quatenus iure civili constitutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine insidiis agere, et quoniam vendat, velle quam optime vendere.* (CIC. off. 3,51,3)

„Jinak soudí o takových případech slavný a vážený stoik Diogenés Babylónský, a jinak jeho žák, Antipatros, člověk (opravdu) velice bystrý. Antipatros žádá, aby se povědělo všechno, aby tedy kupující věděl všechno, co ví prodávající; Diogenés je toho názoru, že prodávající má

¹²⁹ Srov. CIC. off. 3,57: *Hoc autem celandi genus quale sit et cuius hominis, quis non videt? Certe non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni, versuti potius obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* „A kdo by nevěděl, jaké povahy je takové zatajování a o jakém člověku svědčí? Jistě ne o člověku otevřeném, prostém, spravedlivém ani poctivém, ale spíš o člověku prohnáném, pokryteckém, škodolibém a šibalském.“

uvést chyby zboží, pokud to nařizuje občanské právo, i jinak má jednat poctivě, ale když už prodává, má právo se snažit, aby prodal co nejvýhodněji.“ (upravila MS)

Toto je poslední výskyt řídicího substantiva označujícího lidského referenta (a vůbec konkrétního – zbylé případy tohoto prvního typu tvoří abstraktní pojmy). Podobně jako v druhém příkladě (*homines ... potentissimos* „lidé [nejen vlivní, ale dokonce úplně] nejvlivnější), leží i zde důraz na samotném maximálním stupni, ale zde je vystupňování explicitní: *testem non mediocrem, sed ... gravissimum* „svědek nikoli ledajaký, ale snad nejvýznamnější“. Zde se jedná o relativní superlativ – je nejvýznamnější ze všech, o kterých Cicero má povědomí (*haud scio, an* „tuším“).

5) *Id autem non modo non summum malum, sed ne malum quidem esse maxima auctoritate philosophi affirmant. Quorum quidem testem non mediocrem, sed haud scio, an gravissimum, Regulum nolite quaeso vituperare.* (CIC. *off.* 3,105,5)¹³⁰

„Ale ta (tj. bolest) podle přesvědčení nejmoudřejších filosofů nejen není největším zlem, ale není zlem vůbec. A jestliže je Regulus jejich svědkem, nikoli ledajakým, ale snad nejvýznamnějším, za to ho prosím nehaňte.“

Ve vymezeném korpusu se v pozici za jménem nacházejí také superlativy, které jsou zesíleny adverbiem *quam* „co“ (příklady 6-8). Toto zdůraznění přináší větší intenzitu adjektiva a akcentuje nejvyšší míru, která je v tom ohledu možná: „(tito lidé) se snaží, aby dosáhli moci/majetku, a to (dokonce) co největší/-ho.“ (příklad 6); „... abychom myšlení užívali (ze všech věcí) k těm, pokud možno co nejlepším, ...“ (příklad 7); „hoden osudu, ze všech možných osudů toho nejskvělejšího“ (příklad 8). V osmém úryvku lze považovat adjektivum navíc za fokální člen věty.

6) *Ex quo fit, ut neque disceptatione vinci se nec ullo publico ac legitimo iure patiantur existuntque in re publica plerumque largitores et factiosi, ut opes quam maximas consequantur, et sint vi potius superiores quam iustitia pares.* (CIC. *off.* 1,64,9)

„Proto se mnozí lidé nedají přesvědčit ani důvody, ani obecným a zákonitým řádem právním a stávají se z nich ve veřejném životě úplatkáři a demagogové, kteří se snaží dosáhnout co největší moci a spíše hledí uplatňovat převahu své síly než dbát spravedlivé rovnosti.“

7) *Cogitatio in vero exquirendo maxime versatur, appetitus impellit ad agendum. Curandum est igitur, ut cogitatione ad res quam optimas utamur, appetitum rationi oboedientem praebeamus.* (CIC. *off.* 1,132,4)

¹³⁰ Ostatní superlativy obsažené v tomto úryvku patří do druhého typu a budou popsány v oddílu 4.2.2.

„...; myšlení se obrací nejvíce k vyhledávání pravdy, pud nás pobízí k jednání. Pečujme tedy o to, abychom myšlení užívali k věcem (ze všech věcí) co nejlepším a pud abychom podrobovali rozumu.“ (upravila MS)

8) *Quaecumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum atque honestandum, aut benevolentiae gratia faciunt, cum aliqua de causa quempiam diligunt, aut honoris, si cuius virtutem suspiciunt quemque dignum fortuna quam amplissima putant, aut cui fidem habent et bene rebus suis consulere arbitrantur, aut cuius opes metuunt, aut contra a quibus aliquid expectant, ut cum reges popularesve homines largitiones aliquas proponunt, aut postremo pretio ac mercede ducuntur, quae sordidissima est illa quidem ratio et inquinatissima et iis, qui ea tenentur, et illis, qui ad eam confugere conantur.* (CIC. off. 2,21,4)¹³¹

„Cokoli tedy lidé činí pro někoho, aby rozmnožili jeho moc a čest, činí buď z náklonnosti, když někoho z nějaké příčiny milují, nebo z úcty, jestliže někoho obdivují, a proto jej pokládají za hodna osudu co nejskvělejšího, nebo mají-li k někomu důvěru a domnívají se, že se dobře stará o jejich zájmy, nebo bojí-li se něčí moci, nebo naopak jestli od někoho něco očekávají, například když králové a muži usilující o přízeň lidu slibují mu štědré dary, nebo konečně jestliže se dají najmout za odměnu a mzdu; to je ovšem způsob nejšpinavější a nejhanebnější i pro ty, kteří se takto zavazují, i pro ty, kteří se k němu uchylují.“

Následující úryvky (9-11) zahrnují superlativy, na nichž leží dle mého rozboru větný fokus. Implicitní otázka pro devátou větu by například zněla: „Možnost být štědrý je jaká výhoda?“ „(Ze všech) největší.“

9) *Posse enim liberalitate uti non spoliantem se patrimonio, nimirum est pecuniae fructus maximus.* (CIC. off. 2,64,10)

„To, že člověk může být štědrý, aniž ochuzuje své dědictví, to je bezesporu (ze všech výhod) bohatství výhoda největší.“ (upravila MS)

Nominální fráze *gloriae iacturam ne minimam quidem* „poskvřnu na své pověsti, a to ani tu nejmenší“ je v kontrastu s *pecuniam* „peníze“ a *vitam* „život“, které na rozdíl od „sebemenší poskvřny na pověsti“ jsou mnozí ochotni obětovat. Za zmínku stojí i přítomnost fokusační částice *ne ... quidem* „ani“, která obklopuje fokální adjektivum.

10) *Inventi autem multi sunt, qui non modo pecuniam, sed etiam vitam profunderere pro patria parati essent, idem gloriae iacturam ne minimam quidem facere vellent, ne re publica quidem*

¹³¹ V tomto úryvku se vyskytují další dva superlativy (*quae sordidissima est illa quidem ratio et inquinatissima* „to je ovšem způsob nejšpinavější a nejhanebnější“), je to zvláštní způsob, kdy jsou dvě souřadná adjektiva od sebe odtržena a mezi ně je vloženo řídící substantivum. Vzhledem k tomu, že není možné jasně určit, o jaký se jedná přívlastek, nezapočítávám tyto výskyty do své statistiky. Jen je nutné dodat, že tyto superlativy jsou pragmaticky samostatné, mají zároveň funkci fokusu vůči předchozímu kontextu, a přitom tvoří topik následující propozice. Z těchto důvodů by tato adjektiva patřila do prvního a třetího typu.

postulante, ut Callicratidas, qui cum Lacedaemoniorum dux fuisset Peloponnesiaco bello multaque fecisset egregie, vertit ad extremum omnia, cum consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginusis removendam nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. (CIC. off. 1,84,6)

„Vyskytlo se však už mnoho lidí, kteří byli sice ochotni obětovat za vlast nejen peníze, ale i život, jenom na své pověsti nechtěli utrpět ani sebemenší poskvrnu, třeba by to vyžadoval prospěch obce. Například Kallikratidas, jenž jako vůdce Lakedaimonských za války peloponéské vykonal mnoho slavných činů, ale nakonec všechno zkazil, když neuposlechl rady těch, kteří soudili, že měl s loďstvím odplout od Arginus a vyhnout se boji s Athéňany.“ (upravila MS)

Dalším fokálním adjektivem je *optimus* „nejlepší“. Otázka by mohla znít: „Jakým směrem je střední cesta?“ „Nejlepším.“

11) *Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. (CIC. off. 2,59,2)*

„Důvodem k veřejné štědrosti je tedy buď nutnost nebo prospěch. Ovšem střední cesta je tu (ze všech směrů) směrem tím nejlepším.“

Ve stanoveném korpusu se nacházejí dva případy, kdy se nachází adjektivum v postpozici podle mého názoru proto, že je sémanticky důležitější než řídící substantivum, které je velmi obecným výrazem, jenž lze do jisté míry v překladu vynechat (*res* „věc“). Prvním případem je *res perniciosissima* „nezhoubnější věc“, což lze přeložit jako „největší zhouba“ (příklad 12). Podobně lze vyložit nominální frázi *res dignissimae* „nejdůležitější věci/otázky“ (příklad 13).

12) *Qui autem parti civium consulunt, partem neglegunt, rem perniciosissimam in civitatem inducunt, seditionem atque discordiam, ex quo evenit, ut alii populares, alii studiosi optimi cuiusque videantur, pauci universorum. (CIC. off. 1,85,7)*

„Ti však, kteří se starají o část občanů, a část zanedbávají, vnášejí do obce prvek (ze všech myslitelných) nejzhoubnější, rozkol a nesvornost. Odtud pochází, že se někteří prohlašují za populáry, přívržence lidu, jiní za straníky optimátů, ale jen málokteří za straníky celku.“ (upravila MS)

13) *Quis enim est tam cupidus in perspicienda cognoscendaque rerum natura, ut, si ei tractanti contemplantique res cognitione dignissimas subito sit allatum periculum discrimenque patriae, cui subvenire opitulatique possit, non illa omnia relinquat atque abiciat, etiamsi dinumerare se stellas aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur. (CIC. off. 1,154,3)*

„Představme si člověka vášnivě oddaného zkoumání a poznávání jevů přírodních, který je právě zahloubán do rozjímání o otázkách (ze všech myslitelných) nejzajímavějších, a najednou

dostane zprávu o svrchovaném nebezpečí hrozícím jeho vlasti, proti němuž by jí mohl poskytnout pomoc. Což by neopustil a neodvrhl tamto všechno, i kdyby si myslel, že by dokázal spočítat hvězdy nebo změřit velikost světa?“ (upravila MS)

Další skupinou v prvním typu adjektiv jsou nominální fráze, v nichž je substantivum známé nebo vyplývá z předchozího kontextu, zatímco adjektivum přináší novou informaci. Ve čtrnácté větě považuji *honor* „čest“ za kontextuálně zapojený člen, poněvadž Cicero předtím uvádí příklady, jak si lidé zasloužili slávu (např. *ut Orestis nuper ... magno honore fuerunt* „jako nedávno Orestés si získal velkou čest“). Čest je tedy topikem, o kterém se dozvídáme novou informaci, a to, že je nejvyšší (*summus*). Toto adjektivum považuji za relativní superlativ – nejvyšší čest ze všech mužů, kteří vykonali čestné činy.

14) *Sed honore summo nuper nostro Miloni fuit, qui gladiatoribus emptis rei publicae causa, quae salute nostra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoresque compressit.* (CIC. off. 2,58,9)

„Ale čest vůbec největší si získal nedávno můj přítel Milo, když nakoupil gladiátory a v zájmu obce, jenž byl spjat s mým osudem, potlačil všechny buřičské podniky Publia Clodia.“ (upravila MS)

Substantivum *beneficium* „dobrodiní, služba“ považuji za kontextuálně zapojený člen, ve stejném souvětí se totiž dříve objevuje výraz *officium* „povinnost, služba“. Novou informací, kterou se zde dozvídáme, je to, že tato služba má být největší (*maximus*) vůči rodičům, následně pak vůči dětem atd. Jedná se opět o relativní superlativ.

15) *Sed si contentio quaedam et comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officii, principes sint patria et parentes, quorum beneficiis maximis obligati sumus, proximi liberi totaque domus, quae spectat in nos solos neque aliud ullum potest habere perfugium, deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum communis etiam fortuna plerumque est.* (CIC. off. 1,58,3)

„Chceme-li učinit srovnání a podle toho se rozhodnout, komu jsme nejvíc zavázáni službami, nechť stojí na prvním místě vlast a rodiče, neboť těm jsme povinni dobrodiním úplně největším, hned potom děti a celá naše rodina, jež se může spoléhat jen na nás a jinde žádné útočiště nemá, a dále příbuzní, s nimiž jsme v dobrých stycích a s nimiž máme obvykle i majetek společný.“ (upravila MS)

V šestnáctém výskytu má *modus* „míra“ funkci topiku a je už známý pojem z předchozího kontextu (*moderari* „dbát míry“) a relativní superlativ *optimus* „nejlepší“ přináší novou informaci.

16) *Tertium est, ut caveamus, ut ea, quae pertinent ad liberalem speciem et dignitatem, moderata sint. Modus autem est optimus decus ipsum tenere, de quo ante diximus, nec progredi longius.* (CIC. *off.* 1,141,6)

„... a za třetí, abychom dbali míry, co se týče vnějšího lesku a okázalosti. Co je však měrou (ze všech měr) nejlepší, je zachovávat právě tu slušnost, o níž jsem již dříve mluvil, a nejit dál.“ (upravila MS)

Příkladem jiného druhu superlativu než ostatní je *plenissimus* „úplně plný“. Jedná se o adjektivum, které již v pozitivu *plenus* „plný“ značí úplnost, tudíž by nemělo být stupňovatelné (?nejplnější). Jeho třetí stupeň tedy neznačí vyšší míru, ale přidává subjektivitu čili emfázi. I přesto se nachází v postpozici, což bych zdůvodnila buď jeho popisnou funkcí – popisující adjektiva by se dle Spevak měla nalézat obvykle v postpozici, nebo je toto umístění způsobeno kombinací syntaktických a sémantických důvodů. Adjektivum *plenus* totiž vyžaduje komplement v genitivu (*insidiarum periculorumque* „úkladů a nebezpečí“). Užitý slovosled je nejvýhodnější pro pochopení a umístěním komplementů uprostřed nominální fráze je podpořena její vnitřní provázanost.

17) *Possunt enim cuiquam esse utiles angores, sollicitudines, diurni et nocturni metus, vita insidiarum periculorumque plenissima. Multi iniqui atque infideles regno, pauci benivoli, inquit Accius.* (CIC. *off.* 3,84,5)

„Což mohou být někomu prospěšné úzkosti, starosti, strach ve dne v noci a život plný úkladů a nebezpečí? Mnozí nenávidí krále, málokterí ho milují, praví Accius.“

Dále obsahují adjektivum v postpozici následující dvě fráze, v nichž je patrný „důraz“ kladený na relativní superlativ, který je v osmnáctém příkladu implicitně srovnáván s jinými věcmi, na kterých záleží, a tvoří jádro přípustkové propozice.

18) *Sed ut facillime, quales simus, tales esse videamur, etsi in eo ipso vis maxima est, ut simus ii, qui haberi velimus, tamen quaedam praecepta danda sunt.* (CIC. *off.* 2,44,2)

„Ačkoli právě na tom záleží (opravdu) úplně nejvíc, abychom byli vskutku takoví, za jaké chceme být pokládáni, přece je třeba dát několik rad, jak bychom se nejsnáze jevíli takovými, jací jsme.“ (upravila MS)

V devatenáctém příkladu je relativní superlativ srovnáván explicitně s jinými důvody lásky (*nonnullae... leviores* „jiné důvody, méně důležité“). Adjektivum *gravissimus* „nejvážnější“ má v originálu funkci fokusu, v českém překladu je posíleno ukazovacím zájmenem „ty“.

19) *Atque hae quidem causae diligendi gravissimae; possunt enim praeterea nonnullae esse leviores.* (CIC. off. 2,32,11)

„A to (tzn. ctnosti) jsou zajisté (ze všech důvodů) ty nejvážnější důvody lásky. Kromě toho mohou totiž existovat ještě jiné důvody, méně důležité.“ (upravila MS)

Poslední dva výskyty superlativů v postpozici zahrnují stejnou nominální frázi *iure optimo* „nejlepším právem/po právu nejlépe“. Toto slovní spojení Cicero používá v tomto pořadí celkem sedmkrát, s adjektivem v antepozici pětkrát.¹³² Významový rozdíl se mi bohužel nepodařilo nalézt a ani pragmatická samostatnost těchto superlativů není zřejmá.

20) *Ut enim sermone eo debemus uti, qui natus est nobis, ne ut quidam Graeca verba inculcantes iure optimo rideamur, sic in actiones omnemque vitam nullam discrepantiam conferre debemus.* (CIC. off. 1,111,5)

„Stejně jako máme užívat svého přirozeného jazyka, nechceme-li být stíháni spravedlivým posměchem, jako ti, kteří pletou do své řeči slova řecká, tak nesmíme do svých činů a do celého svého života vnášet žádný nesouzvuk.“

21) *Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est, sin magna et copiosa multa undique apportans multisque sine vanitate inperitens, non est admodum vituperanda atque etiam, si satiata quaestu vel contenta potius, ut saepe ex alto in portum ex ipso se portu in agros possessionesque contulit, videtur iure optimo posse laudari.* (CIC. off. 1,151,8)

„Kupectví pak, provozuje-li se v malém, pokládejme za špinavé zaměstnání; jestliže je však provozuje někdo ve velkém a s hojnými peněžitými prostředky, ze všech končin sváží mnoho zboží a mnoho lidí jím poctivě zásobuje, nezaslouží si příliš velké pohrdání, ba dokonce, jestliže uspokojen svým ziskem, tak jako se dříve často vracel z moře do přístavu, potom se z přístavu uchýlí na venkovský statek, zaslouží si plné úcty.“

4.2.2 Superlativy typu 2

V tomto oddílu jsou uvedeny reprezentativní příklady superlativů druhého typu, což jsou takové, které tvoří pragmatickou jednotku se svým řídícím substantivem. Jedná se o nejpočetnější skupinu superlativů, která čítá dohromady 96 výskytů. Výskyty, které zde nejsou uvedeny v kontextu, se nacházejí v příloze. Tento typ superlativů člením na tři podtypy,

¹³² Podle databáze Bibliotheca Teubneriana Latina 3, 2004.

které se mezi sebou liší buď typem použitých substantiv či adjektivy. První podtyp sdružuje lidské referenty, druhý abstraktní pojmy se superlativy *summus* „znamenitý“ a *maximus* „obrovský“ a třetí zahrnuje abstraktní pojmy s jinými adjektivy.

4.2.2.1 Podtyp 1

Typickými představiteli superlativu druhého typu jsou elativy: *summus* „znamenitý“ (9x), *clarissimus* „slavný“, *optimus* „výborný“ (3x), *gravissimus* „velmi vážený“, *nobilissimus* „velmi urozený“ a *sapientissimus* „velmi moudrý“; méně četné jsou relativní superlativy¹³³: *gravissimus* „nejváženější“, *audacissimus* „nejopovážlivější“ a *optimus* „nejlepší“, které jsou řízeny substantivy s lidskými referenty (*vir* „muž“, *civis* „občan“, *consul* „konzul“, *philosophus* „filozof“, *auctor* „svědek“ a *Panaetios* „Panaitios“, což je vlastní jméno stoického filozofa). Jedná se o 17 nominálních frází dohromady s 19 superlativy. Poměrně často se tento typ objevuje v apozicích (7 výskytů). Ve všech těchto nominálních frázích tvoří řídící substantivum s adjektivem pragmatickou jednotku. Superlativ nemá žádnou další pragmatickou funkci ani nepřidává důvodový odstín apod. Jako příklad uvádím jeden elativ v apozici, jednu další nominální frázi s elativem a jeden výskyt s relativním superlativem. Ostatní výskyty se nacházejí v příloze.

1) *Studiose enim plerique praesertim in hanc partem facta principum imitantur, ut L. Luculli, summi viri, virtutem quis. At quam multi villarum magnificentiam imitati (sunt)! (CIC. off. 1,140,5)*

„Většina lidí totiž horlivě napodobuje činy předních občanů především po této stránce (tzn. velikostí domů). Kdopak napodobuje například statečnost slavného Lucia Luculla? Zato však mnozí napodobili nádheru jeho vil, ...“

2) *Multi autem et sunt et fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes a negotiis publicis se removerint ad otiumque perfugerint, in his et nobilissimi philosophi longeque principes et quidam homines severi et graves nec populi nec principum mores ferre potuerunt vixeruntque non nulli in agris delectati re sua familiari. (CIC. off. 1,69,7)*

„Bylo však a je dosud mnoho mužů, kteří se z touhy po takovém klidu vzdali účasti na veřejném životě a uchýlili se do soukromí. Byli mezi nimi i velmi slavní filosofové i jiní lidé opravdoví a vážní, kteří nedovedli snášet politické mravy lidu ani šlechty, a tak žili namnoze na venkově a našli zalíbení ve správě svého majetku.“ (upravila MS)

¹³³ V některých případech lze superlativ vyložit jednak jako elativ, jednak jako implicitně relativní superlativ, např. superlativ v následující větě vykládám jako relativní, „nejopovážlivější ze všech římských občanů“: *Ita consiliis diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt.* „Tak rychle vypadla zbraň z rukou nejopovážlivějších občanů díky mé rozvaze a opatrnosti.“

3) *Iudicis est semper in causis verum sequi, patroni nonnumquam veri simile, etiamsi minus sit verum, defendere; quod scribere, praesertim cum de philosophia scriberem, non auderem, nisi idem placeret gravissimo Stoicorum Panaetio.* (CIC. off. 2,51,11)

„Povinností soudce v sporných případech je vždycky hledat pravdu, povinností obhájce je někdy hájit pravděpodobnost, i kdyby to snad nebyla úplná pravda. Neodvážil bych se to napsat, zvláště ve spisu filosofickém, kdyby nebyl stejného názoru nejváženější ze stoiků Panaetios.“ (upravila MS)

Do tohoto podtypu řadím dále ablativy vlastnosti závisující na zájmenu *quisque* „kdokoli“. V korpusu jsou celkem tři výskyty tohoto typu. Pro ilustraci uvádím:

4) *Nec verum est, quod dicitur a quibusdam, propter necessitatem vitae quod ea, quae natura desideraret, consequi sine aliis atque efficere non possemus, idcirco initam esse cum hominibus communitatem et societatem; quod si omnia nobis, quae ad victum cultumque pertinent, quasi virgula divina, ut aiunt, suppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omissis, totum se in cognitione et scientia collocaret.* (CIC. off. 1,158,5)

„Není pravda, co tvrdí někteří myslitelé, že lidská společnost vznikla jen z praktické potřeby, protože prý bychom nemohli dosáhnout uskutečnění toho, čeho si naše přirozenost žádá, bez jiných lidí; kdyby nám však bylo poskytováno vše, co potřebujeme k živobytí, nějakým kouzelným proutkem bohů, že prý by potom ti nejnadanější z nás zanechali všech jiných starostí a zcela se oddali teoretickému bádání.“

Nakonec sem zařazuji i další dvě nominální fráze tohoto typu, které mají lidského referenta (*liberi* „svobodní“) či obrazně používají výraz pro člověka (*domina* „paní“).

5) *Bene etiam colligit haec pueris et mulierculis et servis et servorum simillimis liberis esse grata, gravi vero homini et ea, quae fiunt, iudicio certo ponderanti probari posse nullo modo.* (CIC. off. 2,57,2)

„Správně také uzavírá, že „takové věci se mohou líbit jen dětem, ženám, otrokům a těm svobodným lidem, kteří se zcela podobají otrokům, ale moudrý člověk, který dovede věci posuzovat samostatně, nemůže to nikterak schvalovat“.“

6) *Nam et voluptates, blandissimae dominae, maioris partis animos a virtute detorquent et dolorum, cum admoventur faces, praeter modum plerique exterrentur, vita, mors, divitiae, paupertas omnes homines vehementissime permovent.* (CIC. off. 2,37,4)

„Neboť jako rozkoše, nejlichotivější vládkyně, odvracejí většinu lidí od ctnosti, tak se také většina lidí nadmíru děsí, když se k nim přibližují ohnivá muka bolesti. Život a smrt, bohatství a chudoba působí silně na všechny lidi.“

4.2.2.2 Podtyp 2

Nejčastější podskupinou druhého typu jsou adjektiva *summus* „znamenitý/nejvyšší“ a *maximus* „veliký/největší“ v absolutním či (méně často) relativním použití, která se pojí se substantivy, která nemají lidské referenty, a nejčastěji to jsou abstraktní pojmy.

Jako první zmiňuji nominální fráze *summum bonum* „nejvyšší dobro“ a jeho antonymum *summum malum* „nejvyšší zlo“. Jsou to filozofické termíny, které jsou vždy relativní, i když často implicitně (tzn. nejvyšší dobro/zlo ze všech existujících/možných dober/zel). *Summum* v tomto kontextu se nachází v klasické latině vždy v antepozici, v databázi Bibliotheca Teubneriana lze nalézt pouze jeden opačný příklad ve veršovaném díle Lucretiově.¹³⁴ Můj korpus obsahuje celkem šestkrát spojení *summum bonum* a čtyřikrát *summum malum*. Jako příklad uvádím úryvek, kde se objevují oba termíny. Ostatní výskyty jsou uvedeny v příloze.

7) *Nam qui summum bonum sic instituit, ut nihil habeat cum virtute coniunctum, id que suis commodis non honestate metitur, hic si sibi ipse consentiat et non interdum naturae bonitate vincatur, neque amicitiam colere possit, nec iustitiam, nec liberalitatem; fortis vero dolorem summum malum iudicans aut temperans, voluptatem summum bonum statuens, esse certe nullo modo potest.* (CIC. *off.* 1,5,4; 8; 9)

„Neboť definuje-li někdo nejvyšší dobro tak, že nemá nic společného s ctností, a měří-li je svým prospěchem, nikoli čestností, pak takový člověk, bude-li důsledný a nepodlehne-li někdy své přirozeně dobré povaze, nebude moci pěstovat ani přátelství, ani spravedlnost, ani štedrost. A nemůže ovšem nikdy být ani statečný, považuje-li bolest za podstatu zla, ani zdrženlivý, považuje-li rozkoš za podstatu dobra“.¹³⁵

Podobným způsobem, tedy jako fráze s relativním užitím adjektiva *summus* „nejvyšší“ interpretuji ještě následující dva případy. *Summus* se někdy v těchto případech překládá partitivně, jak je vidět v příkladu osm.

8) *Existunt etiam saepe iniuriae calumnia quadam et nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud „summum ius, summa iniuria“ factum est iam tritum sermone proverbium.* (CIC. *off.* 1,33,3)

„Křivdy mívají často původ ve zlomyslném a chytráckém výkladu práva. Odtud pochází pořekadlo, jehož se již dávno obecně užívá: „vrchol práva – vrchol bezpráví“.“

¹³⁴ ... *et finem statuit cuppedinis atque timoris / exposuitque bonum summum, quo tendimus omnes* (LUCR. 6,23-24) „vytkl strachu a žádosti meze a určil, / v čem to nejvyšší dobro, kam tíhneme všichni“

¹³⁵ Můžeme si všimnout, že překladatel Jaroslav Ludvíkovský někdy překládá tato slovní spojení jako „podstata dobra/zla“, doslovněji by překlad měl ale opět znít „nejvyšší dobro/zlo“. K tomuto posunu dochází nejspíše z důvodu variace výrazů.

9) *At ille Graecus, id quod fuit sapientis et praestantis viri, omnibus consulendum putavit; eaque est summa ratio et sapientia boni civis commoda civium non divellere atque omnis aequitate eadem continere.* (CIC. off. 2,83,5)

„Onen Řek, jak se slušelo na moudrého a vynikajícího muže, věděl, že musí dbát prospěchu všech; to je svrchovaný zákon moudrosti pro řádného občana, aby zájmy občanů nestavěl proti sobě a aby se všemi jednal stejně spravedlivě.“

Celkem jedenáctkrát je adjektivum *summus* užito jako elativ. Z toho ve dvou výskytech je nominální fráze ve funkci topiku. V prvním příkladu, který zde uvádím, má nominální fráze funkci topiku; ve druhém leží fokus na genitivech *et doctoris et urbis* „jak učitele, tak města“.

10) *Summa igitur et perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore dignos putat.* (CIC. off. 2,31,8)

„Vrcholná a dokonalá sláva spočívá tedy na třech podmínkách: aby nás lid miloval, aby k nám měl důvěru a aby nás pokládal za hodné zvláštního obdivu a úcty.“

11) *Quamquam te, Marce fili, annum iam audientem Cratippum idque Athenis abundare oportet praeceptis institutisque philosophiae propter summam et doctoris auctoritatem et urbis, quorum alter te scientia augere potest, altera exemplis, ...* (CIC. off. 1,1,3)

„Už celý rok, můj milý Marku, posloucháš Kratippa, a k tomu v Athénách, dostává se ti tedy jistě v plné míře nauk a zásad filosofických díky veliké vážnosti jak učitele, tak města. Učitel ti může rozmnožovat tvé vědění a město tě posilovat dobrými příklady.“ (upravila MS)

Velmi častým zástupcem tohoto podtypu je adjektivum *maximus* „obrovský“ v absolutním použití. Jedná se celkem o 24 výskytů. Někdy může mít nominální fráze, ve které je elativ *maximus*, navíc funkci topiku (příklad 13) či fokusu (příklad 14).

12) *... regum, populorum, nationum portus erat et refugium senatus nostri autem, magistratus imperatoresque ex hac una re maximam laudem capere studebant, si provincias, si socios aequitate et fide defendissent.* (CIC. off. 2,26,13)

„... senát byl přístavem a útočištěm králů, obcí a národů a naši úředníci a vojevůdcové se snažili získat převelkou slávu tím, že spravedlivě a věrně ochraňovali provincie a spojence.“ (upravila MS)

13) *Maximis igitur in malis hoc tamen boni assecuti (esse) videmur, ut ea litteris mandaremus, quae nec erant satis nota nostris et erant cognitione dignissima.* (CIC. off. 2,5,1)

„Tedy uprostřed největšího neštěstí (tzn. za vlády Caesara) jsem snad dosáhl aspoň toho dobra, že jsem ve svých spisech vyložil nauku, kterou naši krajané málo znali ačkoli si zaslouží poznání přede vším jiným.“

14) *Cui cum tres optationes Neptunus dedisset, optavit interitum Hippolyti filii, cum is patri suspectus esset de noverca; quo optato impetrato Theseus in maximis fuit luctibus.* (CIC. off. 3,94,9)

„Když mu (Théseovi) Poseidón slíbil splnění tří přání, přál si smrt svého syna Hippolyta, jež podezřívá z nedovoleného poměru s nevlastní matkou. Ale když mu toto přání bylo vyplněno, byl zachvácen nejhlubším hořem.“

V některých případech je superlativ *maximus* „největší“ použit relativně. Někdy vychází srovnání z kontextu, jindy je úplně implicitní, a proto se nedá vždy snadno odlišit od elativu a stejné výskyty lze vykládat oběma způsoby. Za relativní považují čtyři použití adjektiva *maximus*. Zvláštním případem je nominální fráze *maxima pars* „většina“, která tvoří referenční jednotku. Uvádí ji šestnáctý příklad, kde je navíc ve funkci topiku.

15) *Ad hanc autem rationem, quoniam maximam vim natura habet, fortuna proximam, utriusque omnino habenda ratio est in deligendo genere vitae, sed naturae magis; multo enim et firmior est, et constantior, ut fortuna nonnumquam tamquam ipsa mortalis, cum immortalis natura pugnare videatur.* (CIC. off. 1,120,2)

„A poněvadž má v tomto směru největší vliv přirozenost a teprve potom štěstí, máme sice dbát obou těchto činitelů při volbě způsobu života, ale více je třeba hledět k přirozenosti. Neboť přirozenost je pevnější a stálejší, takže se někdy zdá, jako by štěstí samo bylo smrtelné a zápasilo s nesmrtelnou přírodou.“

16) *Atque illae quidem iniuriae, quae nocendi causa de industria inferuntur, saepe a metu proficiscuntur, cum is, qui nocere alteri cogitat, timet, ne, nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur, ut adipiscantur ea, quae concupiverunt, in quo vitio latissime patet avaritia.* (CIC. off. 1,24,4)

„Křivdy, které si činí lidé navzájem tím, že si úmyslně škodí, často mají původ ve strachu – člověk, který zamýšlí druhému ublížit, se bojí, že by sám utrpěl nějakou škodu, kdyby tak neučinil. Nejčastěji se však lidé odhodlávají ke křivdě, aby dosáhli splnění svých choutek, a na této neřesti má největší podíl lakota.“

4.2.2.3 Podtyp 3

Třetí podtyp druhého typu superlativů tvoří abstraktní pojmy s jinými adjektivy než *summus* a *maximus*. Těchto zbývajících případů je celkem devatenáct a objevují se tu superlativy: *secundissimus* „velmi šťastný“, *clarissimus* „velmi jasný/slavný“ (2x), *extremus* „velmi hrozný“, *copiosissimus* „přebohatý“, *pulcherrimus* „velmi krásný“, *optimus* „nejlepší“ (3x), *dissimillimus* „velmi různorodý“, *minimus* „nepatrný“ (2x), *foedissimus* „velmi hanebný“, *taeterrimus* „velmi hrozný“, *antiquissimus* „velmi starobylý“, *nobilissimus* „velmi vznešený“,

crudelissimus „nejkrutější“, *artissimus* „nejpevnější“, *splendissimus* „velmi skvělý“¹³⁶ a perifrastický tvar *maxime rarus* „nejvzácnější“. Jako příklady uvádím elativ *clarissimus* „velmi jasný“, perifrastický relativní superlativ *maxime rarus* „nejvzácnější“ a superlativ *crudelissimus* „nejkrutější“, který je podle mého názoru relativní z důvodu dobových reálií – Kartágo totiž bývalo nejhorším nepřítelem.

17) *Nam si quis ab ineunte aetate habet causam celebritatis et nominis aut a patre acceptam, quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse, aut aliquo casu atque fortuna in hunc oculi omnium coniciuntur atque in eum, quid agat, quemadmodum vivat, inquiritur et tamquam in clarissima luce versetur, ita nullum obscurum potest nec dictum eius esse nec factum.* (CIC. off. 2,44,7)

„Jestliže je někdo již v mládí předurčen k slávě buď zásluhami otcovými, čehož se myslím dostalo tobě, milý Marku, nebo přízní osudu, oči všech se na něho obracejí, každý se dívá, co dělá a jak žije, a žádný jeho výrok ani čin nemůže zůstat utajen, jako by se pohyboval v nejjasnějším světle.“

18) *Illud autem maxime rarum genus est eorum, qui aut excellenti ingenii magnitudine, aut praeclara eruditione atque doctrina, aut utraque re ornati spatium etiam deliberandi habuerunt, quem potissimum vitae cursum sequi vellent; ...* (CIC. off. 1,119,1)

„Nejméně však je takových lidí, kteří vynikajíce obzvláštním nadáním nebo znamenitým vzděláním nebo obojím zároveň, měli také ještě čas uvažovat o tom, kterou životní dráhu si mají vyvolit.“

19) *Neque vero tum ignorabat se ad crudelissimum hostem et ad exquisita supplicia proficisci, sed ius iurandum conservandum putabat.* (CIC. off. 3,100,11)

„Jistě tenkrát věděl (Regulus), že se ubírá k nejkrutějšímu nepříтели (ke Kartágu) a do nejhorších muk, ale přece pokládal za nutné přísahu zachovat.“

4.2.3 Superlativy typu 3

Do této kategorie patří výskyty, ve kterých adjektivum stojí v antepozici a považují ho za pragmaticky samostatné. Často je v kontrastu s jiným adjektivem. Jedná se celkově o devět superlativů.

Adjektiva *inops et optimus* „chudý, i když znamenitý“ jsou v kontrastu k *fortunatus et potens* „bohatý a mocný“. V druhém případě (*fortunatus et potens*) je spojení adjektiv očekávatelné, zatímco v prvním (*inops et optimus*) mají mezi sebou adjektiva jakoby odporovací poměr. V českém překladu je krásně patrné fokální umístění fokálních adjektiv „chudý, ale znamenitý“.

¹³⁶ Tento superlativ je uveden v příloze v podtypu 2, protože je koordinován s adjektivem *maximus*.

1) *Honesta oratio est; sed quis est tandem, qui inopis et optimi viri causae non anteponat in opera danda gratiam fortunati et potentis.* (CIC. off. 2,69,4)

„To je poctivá řeč; ale kde se najde takový člověk, aby, má-li prokázat úsluhu, nedal přednost přízni bohatého a mocného muže před potřebou chudého, i když znamenitého člověka?“ (upravila MS)

Elativ *vel severissimus* „i velmi vážený“ je v kontrastu k *ne liberus quidem* „ani svobodný“.

2) *Facilis igitur est distinctio ingenui et inliberalis ioci. Alter est, si tempore fit, ut si remisso animo, vel severissimo homine dignus, alter ne libero quidem, si rerum turpitudine adhibetur aut verborum obscenitas.* (CIC. off. 1,104,8)

„Jemný žert se tedy snadno rozezná od sprostého. Ten první, užitý v pravý čas, například v době duševního odpočinku, sluší i váženému člověku, kdežto druhý, při němž se hanebná věc vyjádří oplzlými slovy, není hoden svobodného člověka.“

Zatímco první superlativ v tomto úryvku *maximus* „převeliký“ patří do druhého typu, následující dva superlativy jsou mezi sebou v kontrastu – *moderatissimus* „nejuměřenější“ je relativní superlativ, *magnificentissimus* „velkolepý“ je elativ. Poslední nominální frázi v tomto úryvku je *magnificentissima ... munera* „nejvelkolepější povinnosti, tzn. hry“. Zde považují adjektivum za relativní superlativ – byly to nejvelkolepější hry vůbec. *Magnificentissima* má na sobě zvláštní důraz, který je podpořen vzdáleností tohoto adjektiva od svého řídícího jména.

3) *Itaque et P. Crassus, cum cognomine dives, tum copiis, functus est aedilicio maximo munere et paulo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio magnificentissima aedilitate functus est, deinde C. Claudius App. f., multi post, Luculli, Hortensius, Silanus, omnes autem P. Lentulus me consule vicit, superiores hunc est Scaurus imitatus, magnificentissima vero nostri Pompei munera secundo consulatu; in quibus omnibus, quid mihi placeat, vides.* (CIC. off. 2,57,7; 8; 10)

„A tak Publius Crassus, jak podle svého příjmení, tak i ve skutečnosti Bohatý, jako aedil vystrojil hry s převelikou nádherou a zanedlouho potom i Lucius Crassus společně s Quintem Muciem, nejumírnějším ze všech, zastávali aedilitu s ohromnou okázalostí, stejně pak Gaius Claudius, syn Appiův, a mnozí po něm, Lucullové, Hortensius, Silanus. Všechny předešlé v tom překonal za mého konzulátu Publius Lentulus a toho napodobil Scaurus. Avšak nejvelkolepější hry uspořádal a svého druhého konzulátu můj přítel Pompeius. Jak o všech těchto věcech soudím, je ti patrné z mého výkladu.“ (upravila MS)

Superlativ *minimus* „nejmenší“ je obklopen fokusační částicí *ne ... quidem* „ani“ a je sémanticky prominentnější než řídící substantivum.

4) *Licet eadem de Pausania Lysandroque dicere, quorum rebus gestis, quamquam imperium Lacedaemoniis dilatatum (esse) putatur, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus et disciplinae conferendi sunt, quin etiam ob has ipsas causas et parentiores habuerunt exercitus et fortiores.* (CIC. off. 1,76,3)

„Totéž možno říci o Pausaniově a Lysandrovi, jejichž válečné činy rozšířily sice panství lakedaimonské, ale přece se ani zdaleka nemohou srovnávat s přísným ústavním zřízením Lykúrových; vždyť právě toto zřízení způsobilo, že tito vojevůdci měli vojsko ukázněnější a statečnější.“

Superlativy *optimus* „nejlepší“ a *accommodatissimus* „nejpřiměřenější“ jsou v odporovacím poměru a přinášejí jádro sdělení, považují je proto za fokus této části souvětí.

5) *Suum quisque igitur noscat ingenium acremque se et bonorum et vitiorum suorum iudicem praebeat, ne scaenici plus quam nos videantur habere prudentiae. Illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt; qui voce freti sunt, Epigonos Medumque, qui gestu, Melanippam Clytemestram; semper Rupilius, quem ego memini Antiopam, non saepe Aesopus Aiacem.* (CIC. off. 1,114,3)

„Každý ať se tedy snaží poznat své vlohy a ať je přísným soudcem svých předností i nedostatků, aby se neukázalo, že herci mají více rozumu než my; ti si totiž vybírají hry nikoli nejlepší, ale sobě nejprůměřenější. Mohou-li se spolehnout na svůj hlas, volí si Epigony nebo Médas, jestliže se spoléhají na své gesto, Melanippu nebo Klytaimnéstru; například Rupilius, kterého pamatují, volával si vždy Antiopu, kdežto Aesopus zřídka Aiaka.“

V této větě je superlativ *maximus* „nejdůležitější“ v kontrastu se superlativem *minimus* „sebemenší“. Do prováděného výzkumu patří pouze *maximus*, protože *minimus* nemá vyjádřené řídící substantivum.

6) *Nullam dicere maximarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum considerate loquentium atque in maximis rebus errantium.* (CIC. off. 2,6,6)

„Jen lidé nerozvážně mluvící a bloudící v základních otázkách mohou tvrdit, že pro tuto nejdůležitější nauku (tzn. filozofii) neexistuje žádná metoda, když přece žádná nauka sebemeně významná se bez metody neobejde.“

4.2.4 Komparativy typu 1

V díle *De officiis* se nalézají celkem 20 komparativů v postpozici, která vyhovují stanoveným kritériím. Všechna jejich řídící substantiva jsou abstraktní pojmy (*res* „věc, cíl, záležitost“, *studium* „snaha“, *perniciēs* „zhooba“ apod.).

V prvním případě na komparativu *mollior* „dost loudavý“ syntakticky závisí účinková věta *ut pomparum ferculis similes esse videamur* „že bychom se podobali nosítkům neseným v slavnostním průvodu“. Důležitost adjektiva je zdůrazněna diskontinuitou nominální fráze, navíc má v dané propozici funkci fokusu.

1) *Cavendum autem est, ne aut tarditatibus utamur in ingressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur, aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates, quae cum fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur, ex quibus magna significatio fit non adesse constantiam.* (CIC. off. 1,131,2)

„Vystříhejme se dále toho, ať se při chůzi neoddáváme ani loudavosti tak (příliš) pohodlné, že bychom se podobali posvátným nosítkům neseným v slavnostním průvodu, ani abychom se ve spěchu nepohybovali s přílišnou rychlostí, neboť při tom se nám zrychluje dech, výraz obličeje se mění a znetvořuje; a to je zcela patrnou známkou toho, že se naší povaze nedostává stálosti.“ (upravila MS)

Na adjektivech *maior* „větší“ a *acrior* „ostřejší“ je taktéž závislá účinková věta – „natolik velký a ostrý, abychom budili zdání hněvu“. Překlad daných adjektiv velmi ovlivňuje jejich řídicí substantiva, komparativ adjektiv těmto substantivům poskytuje dostatečnou intenzitu, která je novou a fokální informací ve větě. Tato „intenzita“ je v kontrastu s radami, které Cicero podává předtím, totiž, abychom se vyhýbali vášním v řeči (*ut perturbationes fugiamus, ..., sic eiusmodi motibus sermo debet vacare* „abychom se vyhýbali vášním, ..., tak se máme takových hnutí zdržovat i při rozmluvě“).

2) *Obiurgationes etiam nonnumquam incidunt necessariae, in quibus utendum est fortasse et vocis contentione maiore, et verborum gravitate acriore, id agendum etiam, ut ea facere videamur irati.* (CIC. off. 1,136,8)

„Někdy se ovšem stávají nutnými i výtky, při nichž snad musíme užít tónu natolik ostrého a slov tak moc tvrdých, abychom budili zdání, že se hněváme.“ (upravila MS)

V následujícím příkladu považuji *eius rei cura* „péče o tu věc“ za kontextuálně známé členy, shrnují totiž sdělení: „Bereme ohled na přirozenou povahu člověka“. V životě „to“ (tzn. *eius rei cura*) máme dělat více (*maior*). Komparativ *maior* „větší“ je fokálním členem dané propozice. Jedná se o jediný výskyt postpozičního komparativu s ablativem míry¹³⁷ (*multo* „tím mnohem“) ve stanoveném korpusu.

¹³⁷ Ablativ míry je instrumentálním typem bezpředložkového ablativu, kterým se vyjadřuje míra odlišnosti srovnávaných předmětů. Častými spojeními jsou *multo* „mnohem“, *tanto – quanto* „o tolik – o kolik“, *eo – quo*

3) *Nam cum in omnibus, quae aguntur, ex eo, quomodo quisque natus est, ut supra dictum est, quid deceat, exquirimus, tum in tota vita constituenda multo est eius rei cura maior adhibenda, ut constare in perpetuitate vitae possimus nobismet ipsis, nec in ullo officio claudicare.* (CIC. off. 1,119,8)

„Neboť stanovíme-li při každém jednotlivém činu zásady slušnosti, jak už bylo řečeno, s ohledem na přirozenou povahu člověka, tak při uspořádání celého svého života musí být péče o ni tím větší, abychom mohli zůstat důslední po celý život a nemuseli pokulhávat v žádné své povinnosti.“ (upravila MS)

Cicero ve větě čtyři porovnává vlastnosti různých Římanů, Scipionovy charakteristiky *ambitio maior, vita tristior* „cílevědomost větší a chování přísnější“ větu uzavírají. Fokální informace zde podávají komparativy, které Scipiona stavějí do kontrastu se všemi ostatními.

4) *Erat in L. Crasso, in L. Philippo multus lepos, maior etiam magisque de industria in C. Caesare, L. filio; at isdem temporibus in M. Scauro et in M. Druso adulescente singularis severitas, in C. Laelio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, vita tristior.* (CIC. off. 1,108,5)

„Velkou duchaplností byl obdařen Lucius Crassus a Lucius Philippus a ještě větší a vytříbenější Gaius Caesar, syn Luciův; Marcus Scaurus a mladý Marcus Drusus vynikali zvláštní vážností a Gaius Laelius velikou veselostí, kdežto jeho přítel Scipio bažil víc po cti a měl chování přísnější.“

Věta pět obsahuje dva koordinované komparativy *gravior* „vážnější“ a *maior* „větší“, které jsou v kontrastu ke hře a žertu (*ad ludum et iocum*) a mají ve větě funkci fokusu.

5) *Neque enim ita generati a natura sumus, ut ad ludum et iocum facti esse videamur; ad severitatem potius et ad quaedam studia graviora atque maiora.* (CIC. off. 1,103,6)

„..., neboť nejsme patrně přírodou stvořeni ke hře a žertu, ale spíše k moudrému životu a k jakýmsi významnějším a vyšším snahám.“

Vztažná věta *qui res meliores quaerit* „který usiluje o něco lepšího“ je v kontrastu k větě *qui calamitate premitur* „který je stížen neštěstím“. Komparativ je v tomto případě sémanticky prominentnější než substantivum *res* „věc, postavení“, což je velmi obecný výraz.

„o to – o co“. (NOVOTNÝ, František. *Základní latinská mluvnice*. 2. vyd. Jinočany: H & H, 1992. ISBN 80-85467-91-7. S. 168.)

6) *Alia causa est eius, qui calamitate premitur, et eius, qui res meliores quaerit nullis suis rebus adversis*. (CIC. off. 2,61,3)

„Jiný je případ člověka, který je stížen neštěstím, než případ toho, který usiluje jen o zlepšení svého postavení, a jinak žádné starosti nemá.“

Nominální fráze *aliqua res maior atque utilior* „něco většího a užitečnějšího“ má opět sémanticky prominentnější adjektiva, která specifikují, o jakou věc se jedná, a leží na nich větný fokus.

7) *Quare et si postulatur a populo, bonis viris si non desiderantibus, at tamen approbantibus, faciundum est, modo pro facultatibus, nos ipsi ut fecimus, et si quando aliqua res maior atque utilior populari largitione acquiritur, ut Oresti nuper prandia in semitis decumae nomine magno honori fuerunt*. (CIC. off. 2,58,5)

„A poněvadž tedy lid tento způsob štědrosti vyžaduje a poctiví občané se ho sice nedomáhají, ale přece jej schvalují, je třeba podle toho jednat, ovšem přiměřeně svým prostředkům, jak jsem to i já učinil. A také tehdy je třeba si tak počínat, chceme-li veřejnou štědrostí dosáhnout nějakého vyššího a užitečnějšího cíle, jako nedávno Orestés si získal velkou čest tím, že uspořádal na ulicích přesnídávky s označením desátků obětovaných za zdar nějakého podniku.“

V následujícím úryvku považuji opět za důvod postpozice adjektiva jeho sémantickou prominenci ve srovnání s obecným substantivem.

8) *Sed de amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Laelius; nunc dicamus de gloria, quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri; sed attingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis adiuvat plurimum*. (CIC. off. 2,31,7)

„Ale o přátelství jsem pojednal v jiné knize, nazvané Laelius. Nyní chci promluvit o slávě, ačkoli i o tomto předmětu jsem vydal spis o dvou knihách. Aspoň stručně se však o ní zmínit musím, poněvadž je to především sláva, která nás podněcuje, abychom směřovali ve své činnosti výš.“

V devátém případě je substantivum *virtus* „ctnost“ kontextuálně zapojený člen (*simulacra virtutis* „náznak ctností“), zatímco *lenior* „mírnější“ je nová informace a má specifického referenta – tyto ctnosti jsou vyjmenovány (*modestia, temperatia, ..., iustitia* „uměřenost, zdrženlivost a zejména spravedlnost“). Specifičnost může být podle Spevak také faktorem způsobujícím postpozici, jak je uvedeno v tabulce „Faktory ovlivňující slovosled“ v oddílu 3.2.2.

9) ... *neminem omnino esse neglegendum, in quo aliqua significatio virtutis appareat, colendum autem esse ita quemque maxime, ut quisque maxime virtutibus his lenioribus erit ornatus: modestia, temperantia, hac ipsa, de qua multa iam dicta sunt, iustitia.* (CIC. off. 1,46,5)

„Nikoho zcela neodmítejme, v kom se projevuje aspoň nějak náznak ctnosti, ale starejme se především o toho, kdo je obdařen ctnostmi mírnějšími: uměřeností, zdrženlivostí a zejména spravedlností, o které zde bylo již mnoho řečeno.“

Nečíselný kvantifikátor *plures* „více“ leží za substantivem *causae* „příčiny“, protože je *causa* již kontextuálně zapojené slovo: *cum aliqua de causa quempiam diligunt* „když někoho z nějaké příčiny milují“ (CIC off. 2,21). *Plures* přináší novou skutečnost a má specifický referent – příčiny jsou vyjmenovávány hned v následující větě.

10) *Atque etiam subiciunt se homines imperio alterius et potestati de causis pluribus. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut...* (CIC. off. 2,22,6)

„Také rozkazům a moci jiného člověka se lidé podřizují z příčin, jichž je několik. Buď jsou k tomu vedeni náklonností k někomu a velikostí dobrodiní od něho přijatých či...“ (upravila MS)

V následujícím případě je opět substantivum již známé z předchozího kontextu (*vel secundas ad res vel adversas* „na náš životní zdar i nezdar“). Komparativ *rarior* přináší novou, fokální informaci a její důležitost lze poznat i podle opakování stejného adjektiva na konci úryvku.

11) *Haec igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores habet, primum ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, ruinas, incendia, deinde a bestiis ictus, morsus, impetus. Haec ergo, ut dixi, rariora.* (CIC. off. 2,19,6)

„Štěstí samo ovšem zaviňuje nehody dosti zřídka, skrze neživé věci působívá vichřice, bouře, ztroskotání lodí, zřícení domů, požáry, skrze zvířata rány, uštknutí a přepadení; to jsou ale, jak jsem řekl, dosti vzácné případy.“

Substantivum *odium* „pohrdání“ nepřináší zásadní informaci, protože ji lze odvodit již ze slovního spojení *homine alienissimum* „člověku zcela nepřístupnému“. Důležitější je sdělení, že je pohrdání ještě větší (*maior*). Důraz na adjektivu je podpořen i diskontinuitou nominální fráze. Fokus v tomto případě nese substantivum *fraus* „lest“.

12) *Cum autem duobus modis id est, aut vi, aut fraude fiat iniuria, fraus quasi vulpeculae, vis leonis videtur, utrumque homine alienissimum, sed fraus odio digna maiore. Totius autem*

iniustitiae nulla capitalior quam eorum, qui tum, cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur. (CIC. off. 1,41,6)

„Křivda se činí dvojím způsobem, násilím nebo lstí, lest připomíná lišku, násilí lva. Obojí je člověku zcela nepřístojné, ale (daleko/o hodně) větší pohrdání zasluhuje lest. Ze všech druhů nespravedlnosti není žádný horší, než když se snaží poctivými právě ti lidé, kteří se dopouštějí podvodu.“ (upravila MS)

Následujícímu příkladu předchází kontext, ve kterém je charakterizováno Sullovo vítězství: *Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria.* „Tento muž (tzn. Sulla) zakončil čestný boj nečestným vítězstvím, ...“. Substantiva *causa* i *victoria* jsou tedy kontextuálně zapojené, zatímco přívlastky jsou nové informace – porovnání Caesarovy války a vítězství se Sullovými. Komparativ *foedior* „hanebnější“ je zesílen fokusační částicí *etiam* „ještě“, která zdůrazňuje vystupňování Caesarovy hanebnosti ve srovnání se Sullovým vítězstvím a zároveň i válkou (*causa*).

13) *Secutus est, qui in causa impia victoria etiam foedior non singulorum civium bona publicaret, sed universas provincias regionesque uno calamitatis iure comprehenderet.* (CIC. off. 2,27,8)

„Po něm však přišel člověk, jenž ve zločinné válce a po vítězství ještě hanebnějším nejenže zabavoval jmění jednotlivých občanů, ale s celými provinciemi a zeměmi nakládal jako s poraženým nepřítelem.“

Ve všech řemeslech (*ars*) je potřeba nějaká znalost (*prudentia*), ale v těchto je větší (*maior*), což je nová informace, kterou chce Cicero sdělit v následujícím případě. Ve větě se nachází ještě další adjektivum, které nese důraz, je jím *non mediocris* „neobyčejný, zvláštní“. Nominální fráze s těmito adjektivy tvoří společně chiasmus: *prudentia maior ... non mediocris utilitas* „větší znalosti ... zvláštní užitek“.

14) *Quibus autem artibus aut prudentia maior inest, aut non mediocris utilitas quaeritur, ut medicina, ut architectura, ut doctrina rerum honestarum, eae sunt iis, quorum ordini conveniunt, honestae.* (CIC. off. 1,151,1)

„Avšak ta umění, k nimž je třeba větší znalosti nebo která přinášejí zvláštní užitek, jako je lékařství, architektura, vyučování ušlechtilým vědám, jsou pro ty, k jejichž stavu se hodí, čestná.“

Ve vymezeném korpusu se nacházejí dva případy postpozice komparativu, které znějí téměř stejně: *nulla perniciēs maior* „žádný horší blud“ a *ullam pestem maiorem* „žádná horší nákaza“. Zvláště v kontextu věty je patrný důraz, který je kladený na adjektiva, jak lze vidět v překladech. Komparativy mají vlastně superlativní význam, že „nic horšího nemůže být“.

15) *In quo verbo lapsa consuetudo deflexit de via sensimque eo deducta est, ut honestatem ab utilitate secernens constitueret esse honestum aliquid, quod utile non esset, et utile, quod non honestum; qua nulla perniciēs maior hominum vitae potuit afferri.* (CIC. off. 2,9,9)

„V užívání tohoto slova (tj. prospěch) opustili lidé v pochybené praxi správnou cestu a zašli poznenáhlu tak daleko, že odlučující čestnost od prospěšnosti, pokládají čestné jednání za něco, co není prospěšné, a prospěšné jednání za něco, co není čestné; to je zhoubný blud, nad nějž horší se nemohl v lidském životě ujmout.“

16) *Nihil vero utile, quod non idem honestum, nihil honestum, quod non idem utile sit, saepe testatur negatque ullam pestem maiorem in vitam hominum invasisse, quam eorum opinionem, qui ista distraxerint.* (CIC. off. 3,34,5)

„Často naopak dokazuje, že nic není prospěšné, co není zároveň čestné, a že nic není čestné, aby to nebylo zároveň užitečné, a tvrdí, že není žádná morová nákaza, nad níž horší kdy postihla lidský život než nesprávný názor těch, kteří tyto dva pojmy od sebe odloučili.“ (upravila MS)

4.2.5 Komparativy typu 2

Do tohoto typu patří komparativy, které tvoří pragmatickou jednotku se svým řídícím substantivem. Nejčastějším adjektivem v této kategorii je *maior* „větší“ (max. 1 lx), dvakrát se opakuje nečíselný kvantifikátor *plus* „více“ a adjektivum *gravior* „vážnější“, dále sem řadím po jednom výskytu *non minor* „menší“, *plenior* „plnější“ a *altior* „vyšší“. Do tohoto oddílu zařazuji jen reprezentativní příklady těchto komparativů, zbytek se nalézá v příloze.

Jako první příklad uvádím nominální frázi *pluribus verbis* „více slovy“, což lze přeložit i jednoslovně jako „obšírněji“, tato možnost krásně ukazuje propojenost těchto slov.

1) *Quis est enim, cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis a Panaetio commemorantur, neminem neque ducem bello, nec principem domi magnas res et salutare sine hominum studiis gerere potuisse.* (CIC. off. 2,16,2)

„Neboť komu není samozřejmé to, co obšírněji připomíná Panaitios, že žádný vůdce ve válce ani žádný politik v míru nemohl vykonat velké a spásné skutky bez podpory jiných lidí?“

Zvláštním skupinou uvnitř tohoto typu je slovní spojení *maior pars* „většina (lidí)“, které se ve vymezeném korpusu objevuje celkem třikrát. Tato nominální fráze tvoří nerozdělitelnou pragmatickou jednotku, která má význam *maioritas* „většina“. Postpozice komparativu zde ale

není neobvyklá (78 antepozice vs. 38 postpozice)¹³⁸, i když Cicero ji téměř nepoužívá. V postpozici by měl být význam kladen na velikost té části (*maior* „větší“), ale tato problematika teprve čeká na objasnění. Uvádím jeden příklad s užitím tohoto slovního spojení.

2) *Plerumque autem parentium praeceptis imbuti ad eorum consuetudinem moremque deducimur, alii multitudinis iudicio feruntur, quaeque maiori parti pulcherrima videntur, ea maxime exoptant, nonnulli tamen sive felicitate quadam, sive bonitate naturae sine parentium disciplina rectam vitae secuti sunt viam.* (CIC. *off.* 1,118,10)

„Zpravidla na nás působí rady rodičů, takže je následujeme v jejich způsobu života. Jiní zas se dávají strhnout míněním davu a vybírají si povolání, jež se zdá nejkrásnější většině lidí. A někteří si volí správnou cestu života buď nějakou šťastnou náhodou, nebo působením své dobré povahy i bez vedení rodičů.“

Podobným slovním spojením jako *maior pars* „většina“ je *maior mensura* „větší míra“. Nachází se v následujícím úryvku současně s dalším komparativem, který patří do druhého typu. Nominální fráze *maior quaedam cura* „zvláštní horlivost“ funguje dohromady jako fokus.

3) *Sin erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia, maior quaedam cura adhibenda est; nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea, quae utenda acceperis, maiore mensura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus, quidnam beneficio provocati facere debemus?* (CIC. *off.* 1,47,5; 1,48,2)

„Budou-li však na druhé straně takové zásluhy, že nepůjde o to, abychom jej splatili, musíme v takovém případě projevit zvláštní horlivost, neboť žádná povinnost není závažnější než povinnost splatit prokázané dobrodiní. Jestliže nás Hésiodos vyzývá, abychom vraceli, co jsme si od druhého vypůjčili, větší měrou, pokud to jen jde, jak teprve si máme počínat, když si nás někdo zaváže dobrodiním?“ (upravila MS)

Dalším zástupcem druhého typu je *plenior ore* „z plna hrdla“.

4) *Contraque in laudibus, quae magno animo et fortiter excellenterque gesta sunt, ea nescioquo modo quasi plenior ore laudamus.* (CIC. *off.* 1,61,9)

„A naopak, máme-li chválit znamenité činy velkého a statečného ducha, chválíme je bezděky s jakousi překypující výmluvností.“

V korpusu *De officiis* je (kromě již uvedených frází) celkem šest výskytů komparativu *maior* „větší“ a jeden výskyt *non minor* „nemenší“, které patří do tohoto typu. Tyto komparativy jsou

¹³⁸ Podle elektronické databáze Bibliotheca Teubneriana Latina 3, 2004.

zde vždy ve spojení s abstraktním substantivem. V následujícím případě je vztažná věta *qui maiores opes habebant* „kteří mají větší moc“ v kontrastu k *virtute praestans* „vynikající ctností“. Ostatní výskyty se nacházejí v příloze.

5) *Nam cum premeretur in otio multitudo ab iis, qui maiores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant virtute praestantem, qui, cum prohiberet iniuria tenuiores aequitate constituenda, summos cum infimis pari iure retinebat.* (CIC. off. 2,41,4)

„Když byli lidé v míru utiskováni od lidí, kteří měli větší moc, utíkali se vždy o pomoc k některému jednotlivci, vynikajícímu ctností. A ten, aby ochránil slabší před bezprávím, zavedl rovnost a podle stejného právního řádu vládl nejvyšším i nejnižším.“ (upravila MS)

Dále patří do této skupiny dva výskyty komparativu *gravior* „vážnější“. Uvádím případ, ve kterém je celá nominální fráze topikem a v kontrastu k *leviter aegrotantes* „lehce nemocní“.

6) *Quapropter in adeundis periculis consuetudo imitanda medicorum est, qui leviter aegrotantes leniter curant, gravioribus autem morbis periculosas curationes et ancipites adhibere coguntur.* (CIC. off. 1,83,5)

„Musíme-li tedy podstoupit nějaké nebezpečí, máme napodobovat lékaře, kteří lehce nemocné léčí mírnými prostředky, kdežto při těžších nemocech jsou nuceni užívat i léčebných prostředků nebezpečných a nejistých.“

A nakonec sem patří také nominální fráze *altior gradus* „vyšší stupeň“, kde je sémanticky prominentnější substantivum, stoupání je totiž obsaženo už ve slovesu *ascendere* „stoupat“.

7) *In iis tamen, qui se adiuvari volent, non, ne adfligantur, sed ut altiorem gradum ascendant, restricti omnino esse nullo modo debemus, sed in deligendis idoneis iudicium et diligentiam adhibere.* (CIC. off. 2,62,3)

„Ovšem ani vůči těm, kteří nebudou žádat o pomoc proto, aby vyvázli z neštěstí, ale aby se dostali výše, nesmíme být nikterak skoupí, musíme však při vybírání hodných lidí bedlivě uvažovat.“

4.2.6 Komparativy typu 3

Posledním typem adjektiv jsou komparativy v antepozici, které netvoří pragmatickou jednotku se substantivem. Dohromady se jedná o 16 výskytů.

V této kategorii se objevují komparativy čtyřikrát ve spojení s ablativem míry, který doplnění komparativem vyžaduje. Třikrát je v tomto kontextu použit nečíselný kvantifikátor *plus* „více“. Jako příklad uvádím dva následující úryvky. Důraz v prvním z nich leží na komparativu, který

přináší zásadní informaci „více“, lidská smrt je již známým tématem. Důraz je zvýrazněn diskontinuitou nominální fráze.

1) *Est Dicaearchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni et copiosi, qui collectis ceteris causis eluvionis, pestilentiae, vastitatis, beluarum etiam repentinae multitudinis, quarum impetu docet quaedam hominum genera esse consumpta, deinde comparat, quanto plures deleti sint homines hominum impetu, id est bellis aut seditiōibus, quam omni reliqua calamitate.* (CIC. off. 2,16,13)

„Slavný a výmluvný peripatétik Dikaiarchos nám zanechal knihu O záhubě lidí, kde shromáždil všechny příčiny, jež prý zahubily celá lidská pokolení, jako zátopy, morové nákazy, neúroda a náhlé rozmnožení škodlivých živočichů, a potom srovnává, oč více lidí bylo zahubeno násilím lidským, totiž ve válkách a vzpourách občanských, než při všech ostatních pohromách.“

Následující věta je opět příklad s ablativem míry. Sémantická prominence adjektiva je patrná z toho, že lze význam nominální fráze sdělit i spojením *eo firmitus* „tím pevněji“.

2) *Quorum autem prima aetas propter humilitatem et obscuritatem in hominum ignorance versatur, ii simul ac iuvenes esse coeperunt, magna spectare et ad ea rectis studiis debent contendere; quod eo firmiore animo facient, quia non modo non invidetur illi aetati, verum etiam favetur.* (CIC. off. 2,45,3)

„Ti, jejichž mládí zůstává pro jejich nízký a neznámý původ před lidmi skryto, jakmile dospějí v mladá muž, mají mít před očima velký cíl a přímo k němu zaměřit své snahy. To budou moci učinit tím odhodlaněji, poněvadž tomuto věku lidé nejenom nezávidí, ale naopak mu přejí.“

Třikrát je v tomto typu adjektiv komparativ zesílen fokusační částicí *etiam* „ještě“. Dvakrát se zde objevuje komparativ *maior* „větší“ a jednou *plus* „více“. V prvním případě se navíc projevuje diskontinuita nominální fráze, která tvoří větný fokus.

3) *Atque etiam in secundissimis rebus maxime est utendum consilio amicorum, isque maior etiam, quam ante tribuenda, auctoritas.* (CIC. off. 1,91,2)

„A dále, právě v nejšťastnějších poměrech, máme se nejvíce řídit radami přátel a má jim být přičítána důležitost ještě větší než dříve.“ (upravila MS)

V druhém případě považuji za fokus věty komparativ *maior* „větší“, zatímco substantivum *varietas* „rozdílnost“ je známé z kontextu, protože je předtím synonymně použito slovo *dissimilitudo* „nepodobnost“.

4) *Ut enim in corporibus magnae dissimilitudines sunt, alios videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere, itemque in formis aliis dignitatem inesse, aliis venustatem, sic in animis existunt maiores etiam varietates. Erat in L. Crasso, in L. Philippo multus lepos, maior etiam magisque de industria in C. Caesare, L. filio; ... (CIC. off. 1,107,8)*

„Neboť jako jsou si těla velmi nepodobná (vidíme, jak někteří lidé vynikají rychlostí v běhu, jiní zápasnickou silou, v některých tvářích se jeví důstojnost, v jiných půvab), tak mezi dušemi jsou rozdíly ještě větší. Velkou duchaplností byl obdařen Lucius Crassus a Lucius Philippus a ještě větší a vytríbenější Gaius Caesar, syn Luciův; ...“

V následující větě se nachází poslední případ adjektiva zdůrazněného pomocí *etiam* „ještě“.

5) *Sequuntur conubia et affinitates, ex quibus etiam plures propinqui; quae propagatio et suboles origo est rerum publicarum. (CIC. off. 1,54,7)*

„K tomu přistupují sňatky a propojení rodin, v jejichž důsledku vzniká příbuzenských svazků ještě více; a toto rozšiřování potomstva je původem obce.“ (upravila MS)

V nadcházejících dvou úryvcích je adjektivum sémanticky prominentnější než substantivum.

V prvním případě je to zřejmé z překladu „lépe“, doslova přeložená fráze zní *in meliore causa* „v lepší situaci“.

6) *Itaque tum, inquam, cum vigilando necabatur, erat in meliore causa, quam si domi senex – captivus, periurus, consularis – remansisset. (CIC. off. 3,100,13)*

„Přesto tvrdím, že tehdy, když ho vraždili bdění, byl na tom lépe tehdy, než kdyby byl zůstal doma jako stařec, zajatec, bývalý konsul a k tomu křivopřísežník.“ (upravila MS)

V sedmém úryvku lze sémantickou prominenci komparativu předvést možností přeformulovat *locupletiores auctores* „závažnější svědky“ na „něco závažnějšího“ bez výrazné změny významu. Důraz na adjektivu je vyjádřen rovněž diskontinuitou nominální fráze.

7) *Magnitudo animi et fortitudo negat. Num locupletiores quaeris auctores? Harum enim est virtutum proprium nihil extimescere, omnia humana despicere, nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. (CIC. off. 3,100,1)*

„Popírá to však velikost ducha a statečnost! Hledáš závažnější svědky než tyto ctnosti? Vždyť učí nebát se ničeho, všemi pozemskými věcmi pohrdat, nic, co by mohlo člověka stihnout, nepokládat za nesnesitelné.“

V následujícím úryvku přináší komparativ novou informaci, substantivum *hasta* „kopí“ se už jednou vyskytlo ve frázi *hasta illa cruens* „krvavé kopí“. Důraz na komparativu je vidět v českém překladu, kde stojí na místě fokusu a je zdůrazněno slovem „ještě“.

8) *Nec vero umquam bellorum civilium semen et causa deerit, dum homines perdit hastam illam cruentam et meminerint et sperabunt; quam P. Sulla cum vibrasset dictatore propinquo suo, idem sexto tricensimo anno post a sceleratiore hasta non recessit, alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quaestor urbanus.* (CIC. off. 2,29,5)

„A nikdy nebudou chybět zárodky a příčiny válek občanských, dokud se ničemní lidé budou pamatovat na ony dražby pod krvavým kopím a dokud v ně budou doufat. Publius Cornelius Sulla, jenž tímto kopím mával za diktatury svého příbuzného, ani po šestatřiceti letech se nelekl účasti na dražbách ještě zločinnějších. A druhý Cornelius, jenž byl za oné diktatury obyčejným písařem, za této byl už státním pokladníkem.“

V devátém úryvku se nacházejí ve slučovacím poměru spojky *neve ... neve* „ani ... ani, jež zdůrazňují přítomné komparativy, na kterých závisí vedlejší věta srovnávací.

9) *In omni autem actione suscipienda tria sunt tenenda: primum, ut appetitus rationi pareat, quo nihil est ad officia conservanda accommodatius, deinde, ut animadvertatur, quanta illa res sit, quam efficere velimus, ut neve maior, neve minor cura et opera suscipiatur, quam causa postulet. Tertium est, ut caveamus, ut ea, quae pertinent ad liberalem speciem et dignitatem, moderata sint.* (CIC. off. 1,141,4)

„Kdykoli něco podnikáme, máme pamatovat na tři věci: za prvé, aby pud byl poslušen rozumu, což nám nade vše ostatní pomáhá plnit své povinnosti, za druhé, abychom si uvědomovali, jak velikou věc chceme vykonat, abychom na ni nevynakládali ani větší, ani menší starost a práci, než jaké ta věc vyžaduje, a za třetí, abychom dbali míry, co se týče vnějšího lesku a okázalosti.“

Ve zkoumaném korpusu se dále nacházejí komparativy *expeditior* „pohotovější“ a *celerior* „rychlejší“, které jsou téměř synonymní. Přítomnost obou komparativů koordinovaných v závislosti na jednom substantivu jejich význam posiluje a klade na ně důraz. V druhé části souvětí se nachází komparativ *propensior* „nakloněnější“, ale ten není započítán, protože ho interpretuji jako predikativní. Ale i u tohoto komparativu jeho postavení odpovídá – je na konci věty, protože má funkci fokusu.

10) *Honesta oratio est, sed quis est tandem, qui inopis et optimi viri causae anteponat in operanda gratiam fortunati et potentis? A quo enim expeditior et celerior remuneratio fore videtur, in eum fere est voluntas nostra propensior.* (CIC. off. – 2,69,6)

„To je poctivá řeč; ale kde se najde takový člověk, aby, má-li prokázat úsluhu, nedal přednost přízni bohatého a mocného muže před potřebou chudého, a přitom znamenitého člověka?“

Neboť člověku, od něhož lze očekávat pohotovější a rychlejší odplatu, jsme zpravidla ochotnější vyhovět.“

Dalším případem je nominální fráze *propensior benignitas* „ochotnější dobrodiní“, která sice má obvyklé umístění pro topik, ale významově je adjektivum samostatné a má funkci fokusu. Topikem je zde *in calamitosos* „lidem nešťastným“ a novou informací je, že naše dobrodiní má být vůči nim ochotnější (*propensior*).

11) *Alia causa est eius, qui calamitate premitur, et eius, qui res meliores quaerit nullis suis rebus adversis. Propensior benignitas esse debet in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate.* (CIC. off. 2,61,3)

„Jiný je případ člověka, který je stížen neštěstím, než případ toho, který usiluje jen o zlepšení svého postavení, a jinak žádné starosti nemá. Lidem nešťastným, jestliže si své neštěstí sami nezaslouží, musíme prokazovat dobrodiní ochotněji.“ (upravila MS)

Cicero v následujícím úryvku srovnává své zásluhy se Scipionovými. Vykládá o co víc slávy si zaslouží Scipio než on díky tomu, jak zvládal zaplnit samotu a čas odpočinku. Právě adjektivum *maior* „větší“ má ve větě důležitý význam – uvádí odstavec, kde je vyličeána Scipionovu převaha nad Ciceronem.

12) *Quamquam Africanus maiorem laudem meo iudicio assequebatur. Nulla enim eius ingenii monumenta mandata litteris, nullum opus otii, nullum solitudinis munus extat, ex quo intellegi debet illum mentis agitatione investigationeque earum rerum, quas cogitando conasequebatur, nec otiosum, nec solum umquam fuisse; ...* (CIC. off. 3,4,2)

„Ovšem Scipio Africký si zasloužil podle mého soudu větší chválu. Neboť žádná písemná památka po něm nezůstala, žádný plod jeho volna ani jeho samoty a z toho je patrné, že zcela vyplnil svůj volný čas a svou samotu uvažováním a zkoumáním otázek, k nimž ho přivádělo myšlení.“

4.2.6.1 Případy mimo statistiku

Ve zkoumaném korpusu se nalézají tři případy, kdy jsou koordinované dva komparativy, ale jsou od sebe odtrženy a mezi ně je vsunuté jejich řídící substantivum. Stejný případ jsem popsala u superlativů v poznámce 131. Jedná se následující případy: *et parentiores ... exercitus et fortiores* „vojsko ukázněnější a statečnější“, *plures causae maioresque* „důvody četnější a závažnější“ a *quo meliores cives utilioresque* „tím lepšími a užitečnějšími občany“. Ve všech případech mají adjektiva pragmatickou samostatnost – funkci fokusu. Tyto výskyty nezařazuji

do statistiky, ale formálně by vždy první adjektivum patřilo do prvního typu a následující do typu třetího.

13) *Licet eadem de Pausania Lysandroque dicere, quorum rebus gestis, quamquam imperium Lacedaemoniis dilatatum (esse) putatur, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus et disciplinae conferendi sunt, quin etiam ob has ipsas causas et parentiores habuerunt exercitus et fortiores*. (CIC. off. 1,76,5)

„Totéž je možno říci o Pausaniovi a Lysandrovi, jejichž válečné činy rozšířily sice panství lakedaimonské, ale přece se ani zdaleka nemohou srovnávat s přísným ústavním zřízením Lykúrgovým; vždyť právě toto zřízení způsobilo, že tito vojevůdci měli vojsko ukázněnější a statečnější.“

14) *Tertium est propositum, ut in beneficentia dilectus esset dignitatis; in quo et mores eius erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, et animus erga nos et communitas ac societas vitae et ad nostras utilitates officia ante collata; quae ut concurrant omnia, optabile est; si minus, plures causae maioresque ponderis plus habebunt*. (CIC. off. 1,45,5)

„Třetí výhrada spočívá v tom, aby se dobrodiní udělovalo podle zásluhy. Přitom bude třeba přihlížet k povaze toho, jemuž se má dobrodiní dostat, k jeho chování vůči nám, k společenským svazkům a k službám, jimiž nám dříve prospěl. Je žádoucí, aby se všechny tyto pohnutky doplňovaly; není-li tomu tak, ať rozhodnou důvody četnější a závažnější.“

V posledním případě se komparativy navíc nacházejí ve spojení s ablativem míry.

15) *Nam et erudierunt multos, quo meliores cives utilioresque rebus suis publicis essent, ut Thebanum Epaminondam Lysis Pythagoreus, Syracosium Dionem Plato multique multos ...* (CIC. off. 1,155,6)

„Vychovali i mnohé jiné, aby byli občany lepšími a svým obcím prospěšnějšími, jako například pýthagorovec Lysis thébského Epameinóna, Platón syrákúského Dióna a mnoho jiných mnohé další.“

4.3 Shrnutí výsledků analýzy

Z analýzy excerpovaných dokladů, které byly popsány v minulé podkapitole, vycházejí výsledky, které jsou uvedeny v tabulkách „Statistika v číslech“ a „Statistika v procentech“. Dohromady bylo analyzováno 126 superlativů a 54 komparativů. U obou stupňů adjektiv převažuje antepozice nad postpozicí (četnost superlativů 83 %, komparativů 63 %). Nejpočetnějším typem adjektiv je u superlativů typ 2 – antepozice s pragmatickou jednotkou (96 výskytů), u komparativů je jím těsně typ 1 – postpozice s pragmatickou samostatností (20

výskytů). Nejméně početným typem je u obou stupňů adjektiv typ 3, ale superlativy tohoto typu jsou o hodně vzácnější (četnost pouze 7 % oproti 30 % komparativů).

	Typ 1	Typ 2	Typ 3	Celkem
Superlativy	21	96	9	126
Komparativy	20	18	16	54
Celkem	41	114	25	180

Tabulka 2 - Statistika v číslech

	Typ 1	Typ 2	Typ 3	Antepozice
Superlativy	17 %	76 %	7 %	83 %
Komparativy	37 %	33 %	30 %	63 %
Celkem	23 %	63 %	14 %	77 %

Tabulka 3 - Statistika v procentech

Kromě těchto statistických výsledků je významným zjištěním absence adjektiv v postpozici, která by tvořila pragmatickou jednotku se substantivem a neměla další významový či funkční význam. Tato skutečnost potvrzuje předpoklad, který jsem představila v závěru třetí kapitoly, že bezpříznakovým postavením těchto adjektiv je antepozice. V antepozici totiž v korpusu analyzovaných adjektiv nalezneme jak adjektiva, která pouze hodnotí dané substantivum a nemají žádnou další pragmatickou funkci, tak se zde nacházejí i případy, kdy adjektivum nese určitý důraz a funguje nezávisle na substantivu. Postpozice je vyčleněná jen pro adjektiva, která fungují samostatně či jsou důležitější než řídící jméno. Z toho vyplývá, že adjektiva v komparativu a superlativu mohou stát v antepozici vlastně vždy, zatímco postpozice je vyhrazená pouze pro adjektiva v určitém použití, jedná se tedy o jejich příznakové umístění.

Příznakové postavení adjektiv je ve zkoumaném korpusu způsobeno nejčastěji pragmatickým faktorem jménem fokus, který je jádrem sdělení a přináší nové informace. Někdy postpozici způsobuje jen rozdíl v kontextuálním zapojení řídícího jména a modifikátoru. Pokud adjektivum přináší nové informace o substantivu, které je známé, tak leží tento modifikátor taktéž v postpozici. Fokusem zdůvodňuji postpozici dohromady ve třinácti případech, v dalších osmi za důvod nebo alespoň za podpůrný faktor považuji novost informace, kterou přináší komparativ nebo superlativ. V sedmi výskytech je postpoziciční adjektivum sémanticky prominentnější než řídící substantivum a dvakrát se výrazně projevuje specifikující funkce modifikátoru. Dále mají tři superlativy příslovečný odstín a třikrát jsou zdůrazněny částicí *quam* „co“. Nakonec na dvou komparativech závisí účinková věta a čtyřikrát se objevují v kontrastivním postavení.

Některé z výše zmíněných postpozičních faktorů jsou přítomny, i když zůstávají adjektiva v antepozici. Nejčastěji z těchto faktorů, celkem pětkrát, se objevuje kontrast, který ale Spevak považuje i za možný antepoziční faktor. Dohromady v sedmi případech leží na těchto modifikátorech fokus nebo alespoň přináší novou informaci, zatímco substantiva jsou kontextuálně zapojená. Sémanticky prominentní adjektivum se objevuje čtyřikrát. Antepoziční adjektiva s důrazem ve třech případech posiluje fokusační částice *etiam* „ještě“ a čtyřikrát jsou ve spojení s ablativem míry.

5 Závěr

V této práci jsem se věnovala slovosledu nominálních frází s přívlastkovými adjektivy v komparativu a superlativu. Mým cílem bylo ověřit, zda je pořadí těchto adjektiv vůči jejich řídícímu substantivu ovlivňováno pragmatickými a sémantickými faktory, které uvádí Spevak ve své monografii *The noun phrase in classical Latin prose*, a jestli vnitřní slovosled těchto nominálních frází odpovídá pravidlům, které v této publikaci představuje. Tato práce může být přínosná mimo jiné pro překladatele z latinského jazyka. Ukazuje, jaký významový rozdíl může nést rozličné postavení adjektiva v nominální frázi.

Nejprve jsem v druhé kapitole shromáždila různé přístupy k popisu latinského slovosledu. Zmínila jsem se o tradičním, typologickém, generativním a pragmaticko-sémantickém přístupu. Poslední zmíněný byl rozpracován podrobněji, protože na Dikově funkční gramatice je založena monografie Olgy Spevak. Nejdůležitějšími pragmatickými faktory, o kterých v této části bylo pojednáváno, jsou fokus a topik.

V následující kapitole jsem se soustředila na popis nominální fráze, jejích jednotlivých konstituentů a jejího slovosledu. Nejdříve jsem se zaměřila na nominální frázi obecně, následně na nominální frázi rozvíjenou adjektivem a na stupňování adjektiv. Ve své monografii došla Spevak k závěru, že neutrálním postavením pro adjektiva je postpozice. Různé kategorie adjektiv však mají v postpozici a antepozici jiné zastoupení a Spevak jejich umístění zdůvodňuje různými způsoby, které jsem shromáždila v tabulce „Faktory ovlivňující slovosled“. Spevak dále zmiňuje, že buď může nominální fráze tvořit pragmatickou jednotku (v takovém případě adjektivum pouze rozvíjí řídící substantivum), nebo může mít adjektivum samostatnou pragmatickou funkci ve větě nezávisle na řídícím jménu či být sémanticky prominentnější než dané substantivum.

V praktické části jsem provedla analýzu excerpovaných adjektiv v komparativu a superlativu v přívlastkové funkci z korpusu Ciceronova díla *De officiis* „O povinnostech“. Daná adjektiva jsem rozdělila do kategorií podle jejich umístění vůči řídícímu substantivu a jejich pragmatické samostatnosti. Z rozboru, ke kterému jsem využívala především výše uvedené faktory ovlivňující slovosled, jsem dospěla k závěru, že bezpříznakovým postavením vystupňovaných adjektiv je antepozice. K tomuto závěru jsem dospěla z toho důvodu, že jsem neidentifikovala žádný jasný případ, ve kterém adjektivum tvořící pragmatickou jednotku se substantivem následuje řídící jméno. Na rozdíl od toho se pragmaticky samostatná adjektiva nacházejí v obou postaveních a postpozice výrazně převažuje (41 výskytů postpozice oproti 25 případům v antepozici).

Faktory, které podle Spevak ovlivňují vnitřní slovosled nominální fráze, mají vliv na postavení adjektiva zejména ve chvíli, kdy leží pouze na něm, a nikoliv na celé nominální frázi. Právě přítomností fokusu, kontextuálně nové informace, kontrastu, sémantické prominence či specifikující funkce se často projevuje samostatnost a důležitost excerpovaných adjektiv. Komparativy a superlativy s těmito vlastnostmi se přesouvají do příznakového postavení v postpozici, nebo zůstávají v antepozici, a v některých případech jsou odděleny od řídicího substantiva slovy, která nepatří do nominální fráze.

Z antepozičních faktorů se ve stanoveném korpusu neobjevuje topik samostatně na adjektivu; vždy je pouze na celé nominální frázi a v takovém případě je modifikátor v antepozici. Víceméně veškerá vystupňovaná adjektiva, nehledě na to, zda jsou pragmaticky samostatná, či nikoliv, mají hodnotící funkci a vyjadřují názor mluvčího a subjektivitu (tzn. emfázi). Marouzeau a Fugier tato adjektiva nazývají kvalifikující a stejně jako já považují antepozici za jejich neutrální postavení. Spevak se ve své práci snaží převažující antepozici, především u superlativů, zdůvodnit přítomností pragmatického rysu „emfáze“, který je ale těžko dokazatelný. Dle mého názoru se nejedná o žádný rys přidaný mluvčím, ale o sémantickou součást stupňovatelných adjektiv.

Se zdůvodněním, které podává Spevak, nesouhlasím zaprvé z toho důvodu, že by analyzovaná postpoziční adjektiva musela být „přesunuta“ dvakrát, poprvé kvůli emfázi do antepozice, následně z důvodu dalšího pragmatického či sémantického faktoru do postpozice, zadruhé proto, že jsem neobjevila žádné adjektivum v postpozici, které by v této pozici bylo z důvodu absence subjektivity, a nikoliv kvůli jeho zdůraznění či samostatnosti.

Výsledky provedené analýzy by bylo vhodné ověřit na rozsáhlejší korpusu textů a také provést srovnání s postavením stupňovatelných adjektiv v pozitivu (základním stupni). Na základě těchto rozborů by bylo možné definitivně potvrdit má zjištění, která lze shrnout následovně: Superlativy a komparativy v neutrálním postavení řídicího substantivum předcházejí. Tato adjektiva mohou být přesunuta do postpozice, pokud nejen hodnotí dané jméno, ale mají ve větě další pragmatickou či sémantickou funkci (např. fokus, kontextuálně nová informace oproti substantivu, sémantická prominence, specifikující funkce, kontrast a důraz).

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Faktory ovlivňující slovosled	34
Tabulka 2 - Statistika v číslech	73
Tabulka 3 - Statistika v procentech.....	73

Seznam použité literatury

Citace z díla CIC. *off.* byly čerpány z elektronické databáze L.A.S.L.A. a jejich grafická podoba upravena podle českých zvyklostí.

Citace ostatních antických autorů a podklady pro statistiky byly získány z elektronické databáze Bibliotheca Teubneriana Latina 3, 2004.

Zkratky antických děl a autorů jsou uvedené podle Thesauri Linguae Latine.

Primární literatura – zdroje překladů

CAESAR, Gaius Iulius. *Válečné paměti: o válce galské, o válce občanské, alexandrijské, africké a hispánské.* Praha: Svoboda, 1972. Antická knihovna.

CATO CENSORIUS, Marcus Porcius. *O zemědělství.* Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1959.

CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi.* Praha: Svoboda, 1970. Antická knihovna.

CICERO, Marcus Tullius. *O přirozenosti bohů: tři knihy rozprav věnované Marku Brutovi.* Praha: Jan Laichter, 1948. Laichterova filosofická knihovna.

CICERO, Marcus Tullius. *O věcech veřejných: latinsko-česky.* Praha: Oikoymenh, 2009. Knihovna antické tradice. ISBN 978-80-7298-133-5.

CICERO, Marcus Tullius. *Předtuchy a výstrahy: (De divinatione).* Praha: Hendrich, 1942. Bibliotéka Henriada.

CICERO, Marcus Tullius. *Řeči proti Verrovi.* Praha: Odeon, 1972. Živá díla minulosti.

CICERO, Marcus Tullius. *Tuskulské hovory: Cato Starší o stáří; Laelius o přátelství.* Praha: Svoboda, 1976. Antická knihovna.

LUCRETIVS CARUS, Titus. *O přírodě: (De rerum natura)*. 2., přepracované vydání, ve Svobodě 1. vydání. Praha: Svoboda, 1971. Antická knihovna.

QUINTILIANUS, Marcus Fabius. *Základy rétoriky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1985. Živá díla minulosti.

TERENTIUS. *Kleštětec: Formio*. Praha: Odeon, 1969. Světová četba.

Sekundární literatura

Monografie, příspěvky ve sbornících a články v časopisech

BAUER, Brigitte L. M. Word order. In *New perspectives on historical Latin syntax*. New York: Mouton de Gruyter, c2009, 241–316. Trends in linguistics, 180.1. ISBN 3110190826.

BRUGMANN, Karl. *Abrégé de grammaire comparée des langues indo-européennes*. Paris: C. Klincksieck, 1905.

CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Druhé, revidované a doplněné vydání. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 2008. ISBN 978-80-86791-57-9.

DANCKAERT, Lieven Jozef Maria. *Latin embedded clauses: the left periphery*. Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., c2012. ISBN 9789027274885.

DEVINE, A. M. a Laurence D. STEPHENS. *Latin word order: structured meaning and information*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 9780195181685.

FUGIER, Huguette. Le superlatif latin: étude fonctionnelle. *Revue des études latines*. Paris: Les Belles Lettres, 1971, 49, 314 – 330. ISSN 0373-5737.

FUGIER, Huguette. Le système latin des comparatifs et superlatifs. *Revue des études latines*. Paris: Les Belles Lettres, 1972, 50, 272 – 294. ISSN 0373-5737.

FUGIER, Huguette. Le syntagme nominal en latin classique. In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 2. 1983, 29, 1, 212–269. ISBN 3110095246.

JONG, Jan R. de. Word order within Latin noun phrases. In: *Latin Linguistics and Linguistic Theory*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins, 1983, 131–144. ISBN 90-272-3011-0.

KIRCHER-DURAND, Chantal. La catégorie de l'adjectif en latin, du prototype aux adjectifs de relation. In *Acta XIV Colloquii Internationalis Linguisticae Latinae*. Madrid: Ediciones Clásicas, 2014, s. 321–339. ISBN 84-7882-782-X.

- KÜHNER, Raphael a Carl STEGMANN. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache: Satzlehre. Zweiter Teil*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1955.
- MAROUZEAU, Jules. *L'ordre des mots dans la phrase latine. I. Les groupes nominaux*. Paris: E. Champion, 1922.
- MAROUZEAU, Jules. *L'ordre des mots dans la phrase latine. II. Les verbes*. Paris: Les Belles Lettres, 1938.
- NOVOTNÝ, František. *Základní latinská mluvnice*. 2. vyd. Jinočany: H & H, 1992. ISBN 80-85467-91-7.
- PANHUIS, Dirk G. J. *The communicative perspective in the sentence: a study of Latin word order*. Amsterdam: Benjamins, 1982. Studies in language companion series (SLCS). ISBN 90-272-3010-2.
- PANHUIS, Dirk. *Gramatika latiny*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2335-3.
- PINKSTER, Harm. *On Latin Adverbs*. Amsterdam: North-Holland Pub. Co., 1972. ISBN 0-7204-6186-3.
- PINKSTER, Harm. *Lateinische Syntax und Semantik*. Rev. u. erw. Fassung. Tübingen: Francke, 1988. UTB für Wissenschaft. Uni-Taschenbücher. ISBN 3-7720-1743-6.
- PINKSTER, Harm. *The Oxford Latin syntax*. Volume I, the simple clause. New York: Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-928361-3.
- RIJKHOFF, Jan. Functional categories in the noun phrase: On jacks-of-all-trades and one-trick-ponies in Danish, Dutch and German. *Deutsche Sprache*. 2010, 38(2), 97–123. ISSN 0340-9341.
- RISSELADA, Rodie. Coordination and juxtaposition of adjectives in the Latin NP. *Glotta*. Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1984, 62, 202–231. ISSN 00171298.
- SPEVAK, Olga. *Constituent Order in Classical Latin Prose*. Philadelphia: J. Benjamins Publ. Co., c2010. Studies in language companion series, v. 117. ISBN 978-90-272-0584-1.
- SPEVAK, Olga. *The Noun phrase in classical Latin prose*. Leiden: Brill, 2014. Amsterdam Studies in Classical Philology. ISBN 978-90-04-26568-4.

Elektronické zdroje

HAJIČKOVÁ, Eva. Teorie optimality a aktuální členění věty. *Slovo a slovesnost* [on-line]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, ročník 61 (2000), číslo 3, s. 161-169. ISSN 2571-0885. Dostupné z: sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3893 [poslední přístup 31. 7. 2019].

HLADKÁ, Zdeňka. Abstraktum. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ABSTRAKTUM> [poslední přístup: 31. 7. 2019]

HLADKÁ, Zdeňka. Konkrétum. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KONKRÉTUM> [poslední přístup: 31. 7. 2019]

HŮRKOVÁ, Jiřina. Gramatika generativní. In: *Sociologická encyklopedie* [on-line]. Zdeněk R. Nešpor (hlavní editor), 2018. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Gramatika-_generativn%C3%AD [poslední přístup 31. 7. 2019].

KARLÍK, Petr. Důrazově vytýkací konstrukce. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/DŮRAZOVĚ_VYTÝKACÍ_KONSTRUKCE [poslední přístup: 31. 7. 2019].

NEKULA, Marek. Vytýkací částice. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VYTÝKACÍ_ČÁSTICE [poslední přístup: 31. 7. 2019].

UHLÍŘOVÁ, Ludmila a Aleš SVOBODA. Funkční perspektiva větná. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), 2017. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/FUNKČNÍ_PERSPEKTIVA_VĚTNÁ [poslední přístup: 31. 7. 2019].

Příloha k bakalářské práci

Superlativy typu 2, podtyp 1 (ad 4.2.2.1)

- 3 elativy v apozici

Hanc Scaurus demolitus accessionem adiunxit aedibus. Itaque ille in suam domum consulatum primus attulit, hic, summi et clarissimi viri filius, in domum multiplicatam non repulsam solum rettulit, sed ignominiam etiam et calamitatem. (CIC. off. 1,138,9)

„Tento dům potom zbořil Scaurus, aby rozšířil přístavbou svůj vlastní palác. Onen (Gnaeus Octavianus) přinesl první do svého domu konzulát, zatímco tento (Scaurus), syn vznešeného a slavného muže, přinesl do svého mnohonásob rozšířeného domu nejen porážku při volbách, ale i hanbu a neštěstí.“

Cum autem dominatu unius omnia tenerentur neque esset usquam consilio aut auctoritati locus, socios denique tuendae rei publicae, summos viros, amissem, nec me angoribus dedidi, quibus essem confectus, nisi iis restitsem, nec rursum indignis homine docto voluptatibus. (CIC. off. 2,2,8)

„Ale když všechnu moc strhl na sebe jediný samovládce a rada zkušeného člověka nikde nedošla sluchu a když jsem konečně ztratil své druhy v obraně republiky, znameníte muže, nepoddal jsem se sklíčenosti, jež by mne byla zahubila, kdybych se jí byl nebránil, ani jsem se naopak neoddal rozkoším nedůstojným člověka učeného.“ (upravila MS)

Quid nostros Gracchos – Ti. Gracchi, summi viri, filios, Africani nepotes –, nonne agrariae contentiones perdiderunt? (CIC. off. 2,80,7)

„A což naše Gracchy, syny vynikajícího Tiberia Graccha a vnuky Scipiona Afrického, nezahubily boje o pozemkovou reformu?“

- 1 elativ v apozice, 2 elativy

C. Marius, cum a spe consulatus longe abesset et iam septimum annum post praeturam iaceret neque petiturus umquam consulatum videretur, Q. Metellum, cuius legatus erat, summum virum et civem, cum ab eo imperatore suo Romam missus esset, apud populum Romanum criminatus est bellum illum ducere; si se consulem fecissent, brevi tempore aut vivum, aut mortuum Iugurtham se in potestatem populi Romani redacturum (esse). Itaque factus est ille quidem consul, sed a fide iustitiaque discessit, qui optimum et gravissimum civem, cuius legatus et a quo missus esset, in invidiam falso crimine adduxerit. (CIC. off. 3,79,4; 9)

„Když Gaius Marius ztrácel naději na konzulát a už sedmý rok po praeture se na své politické dráze nehnul z místa, dokonce se zdálo, že se už nikdy nebude o konzulát ucházet, obvinil u národa římského Quinta Metella, znameníteho muže a občana, svého velitele, od něhož byl vyslán do Říma, že protahuje válku. Jestliže prý Římané zvolí konsulem jeho, vbrzku odevzdá Jugurthu živého nebo mrtvého do moci národa římského. A tak se sice konsulem stal, ale porušil

věrnost a spravedlnost, neboť křivým obviněním uvalil nepřízeň na velmi poctivého a váženého občana.“

- 7 elativů

At vero interitus exercituum, ut proxime trium, saepe multorum, clades imperatorum, ut nuper summi et singularis viri, invidiae praeterea multitudinis atque ob eas bene meritorum saepe civium expulsionones, calamitates, fugae, rursusque secundae res honores, imperia, victoriae, quamquam fortuita sunt, tamen sine hominum opibus et studiis neutram in partem effici possunt. (CIC. off. 2,20,3)

„Naproti tomu zkázy vojsk, porážky vojevůdců, jako nedávno muže nad jiné znamenitého, dále projevy nepřízně lidu a jejich následkem častá vypovídání zasloužilých občanů, odsuzování, vyhnanství a zase úspěchy, čestné úřady, hodnosti velitelské a vítězství závisí sice také na štěstí, ale bez lidské moci a vůle se tyto věci nemohou uskutečnit ani v dobrém, ani ve špatném smyslu.“

Haec enim est una res prorsus, ut non multum differat inter summos et mediocres viros eaque utrisque est propemodum comparanda. (CIC. off. 2,30,6)

„V tomto hlavním požadavku není velký rozdíl mezi lidmi nejvýš postavenými a zcela prostými, obojí musí asi stejně usilovat o jeho uskutečnění.“

Quo tamen in bello, cum te Pompeius alae alteri praefecisset, magnam laudem et a summo viro et ab exercitu consequere equitando, iaculando, omni militari labore tolerando. (CIC. off. 2,45,10)

„Přesto však, když tě v této válce učinil Pompeius velitelem jízdní čety, získal sis pochvalu tohoto znamenitého muže i vojska uměním jezdeckým, házením kopí i otužilostí ve všech namáhavých úkolech.“

Quamquam intellego in nostra civitate inveterasse iam bonis temporibus, ut splendor aedilitatum ab optimis viris postuletur. (CIC. off. 2,57,5)

„Vím ovšem, že už za starých dobrých časů se v naší obci ujal mrav, že se od skvělých mužů žádá, aby v roce svého úřadu aedilského projevíli okázalou štedrost.“ (upravila MS)

Sed toto hoc de genere – de quaerenda, de collocanda pecunia, vellem etiam de utenda – commodius a quibusdam optimis viris ad Ianum medium sedentibus, quam ab ullis philosophis ulla in schola disputatur. (CIC. off. 2,87,7)

„Ale o všech těchto otázkách, týkajících se získávání a ukládání a řekl bych také užívání peněz, dovedou pojednávat mnozí vynikající mužové, kteří sedávají na foru u prostředního oblouku, lépe než všichni filosofové kterékoliv školy.“

In his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo praeterita censet esse a Panaetio: multitudinis curationem et pecuniae; quas res a summo philosopho praeteritas (esse) arbitror, quod essent faciles; sunt certe utiles. (CIC. off. 2,86,3)

„V těchto předpisech o prospěšném jednání pominul Panaitios podle názoru stoika Antipatra z Tyru, který nedávno v Athénách zemřel, dvě věci: péči o zdraví a o majetek. Myslím však, že veliký filosof pominul tyto věci, protože jsou nasnadě. Prospěšné jsou jistě.“

Nam esse pro cive, qui civis non sit, rectum est non licere; quam legem tulerunt sapientissimi consules Crassus et Scaevola. Usu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est. (CIC. off. 3,47,4)

„Je sice správné nedovolovat, aby si osoboval občanská práva ten, kdo není občanem – takový zákon prosadili moudří konsulové Crassus a Scaevola –, ale upírat cizincům právo na pobyt v městě je samozřejmě nelidské.“

- relativní superlativ (implicitně)

Ita consiliis diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt. Quae res igitur gesta umquam in bello tanta. (CIC. off. 1,77,7)

„Tak rychle vypadla zbraň z rukou nejopovázlivějších občanů díky mé rozvaze a opatrnosti. Kdy a kde byla vykonána tak velká věc za války?“

- relativní superlativ v apozici (relativní kvůli mimojazykové skutečnosti)

Utile videbatur Ulixi, ut quidem poetae tragici prodiderunt, nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Ulixee nulla suspicio est, sed insimulant eum tragoediae simulatione insaniae militiam subterfugere voluisse. (CIC. off. 3,97,2)

„Odysseovi se zdálo prospěšným, jak vypravují tragičtí básníci, aby se stavěl šíleným a tak aby unikl vojenské službě. Nejspolehlivější svědek Homér nevyslovuje sice proti Odysseovi takové podezření, ale tragédie jej z toho obviňují.“

- *quisque* „kdokoli“ s ablativem vlastnosti

Etenim, qui ex errore imperitae multitudinis pendet, hic in magnis viris non est habendus. Facillime autem ad res iniustas impellitur, ut quisque altissimo animo est gloriae cupiditate; qui locus est sane lubricus, quod vix invenitur, qui laboribus susceptis periculisque aditis non quasi mercedem rerum gestarum desideret gloriam. (CIC. off. 1,65,6)

„Neboť ten, kdo je závislý na nestálém úsudku nevědomého davu, nemůže být počítán mezi velké muže. Avšak čím výše lidský duch směřuje, tím snáze se dá člověk z touhy po slávě strhnout k nespravedlivým činům. To je ovšem choulostivé téma, neboť stěží by se našel člověk, který by na sebe vzal namáhavé úkoly a podstoupil nebezpečí a který by si potom, v odměnu za své činy, nežádal slávu.“

- *quisque* s ablativem vlastnosti; nominální fráze ve funkci topiku

Quocirca optimo quisque et splendidissimo ingenio longe illam vitam huic anteponit. (CIC. off. 3,25,7)

„A proto právě duchové největší a nejskvělejší stavějí onen způsob života vysoko nad tento.“

Superlativy typu 2, podtyp 2 (ad 4.2.2.2)

- *summum bonum* „nejvyšší dobro“ (4x)

Nam sive honestum solum bonum est, ut Stoicis placet, sive quod honestum est, id ita summum bonum est, quemadmodum Peripateticis vestris videtur, ut omnia ex altera parte collocata vix minimi momenti instar habeant, dubitandum non est, quin numquam possit utilitas cum honestate contendere. (CIC. off. 3,11,4)

„Ať už je ctnost jediné dobro, jak věří stoikové, nebo ať je nejvyšším dobrem v tom smyslu, jak soudí vaši peripatetikové, že totiž ve srovnání s ní všechna ostatní dobra téměř nic neváží, nelze pochybovat o tom, že nikdy nemůže být prospěšnost v rozporu s čestností; ...“

Etenim, quod summum bonum a Stoicis dicitur, convenienter naturae vivere, id habet hanc, ut opinor, sententiam cum virtute congruere semper, cetera autem, quae secundum naturam essent, ita legere, si ea virtuti non repugnarent. (CIC. off. 3,13,2)

„Vždyť i to, co se nazývá u stoiků nejvyšším dobrem, žít ve shodě s přírodou, znamená podle mého mínění, shodovat se stále s ctností a z ostatních věcí, které vyhovují naší přirozenosti, volit jen ty, které ctnosti neodporují.“

Itemque si ad honestatem nati sumus eaque aut sola expetenda est, ut Zenoni visum est, aut certe omni pondere gravior habenda, quam reliqua omnia, quod Aristoteli placet necesse est, quod honestum sit, id esse aut solum aut summum bonum; quod autem bonum, id certe utile, ita quidquid honestum, id utile. (CIC. off. 3,35,11)

„A rovněž, jsme-li zrozeni k čestnosti a je-li jen čestnost žádoucí, jak učí Zénón, nebo váží-li aspoň více než všechno ostatní, jak soudí Aristotelés, je nutně čestnost bud' jediné, nebo nejvyšší dobro. A co je dobro, to je jistě prospěšné, a tedy cokoli je čestné, to je také prospěšné.“

Nam qui potest temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in voluptate. (CIC. off. 3,117,15)

„Ostatně jak může chválit zdrženlivost, když nejvyšší dobro ztotožňuje s rozkoší?“

- *summum malum* „nejvyšší zlo“ (3x)

Id autem non modo non summum malum, sed ne malum quidem esse maxima auctoritate philosophi affirmant. (CIC. off. 3,105,3)

„Ale ta (tj. bolest) podle přesvědčení nejmoudřejších filosofů nejen není největším zlem, ale není zlem vůbec.

Itaque, nervosius qui ista disserunt, solum audent malum dicere id, quod turpe sit, qui autem remissius, ii tamen non dubitant summum malum dicere. (CIC. off. 3,106,3)

„A tak ti, kdo v této otázce zastávají rozhodnější stanovisko, odvažují se tvrdit, že hanebnost je jediné zlo, a ti, kteří jsou v tom směru méně přísní, neváhají aspoň tvrdit, že hanebnost je nejvyšší zlo.“

Iam qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quae est dolorum laborumque contemptio? (CIC. off. 3,117,8)

„A dále, pokládá-li někdo bolest za nejvyšší zlo, jaké místo může u něho zaujímat statečnost, jejíž podstatou je pohrdání bolestmi a strastmi?“

- elativ *summus* „znamenitý, vysoký apod.“, nominální fráze ve funkci topiku

Summa quidem auctoritate philosophi severe, sane atque honeste haec tria genere confusa cogitatione distinguunt: ... (CIC. off. 2,10,1)

„Moudří filosofové zajisté v teorii rozlišují tyto tři představy, které v podstatě splývají v jednu, ovšem přísně logicky a s čestným úmyslem.“

- elativ *summus* – zde celkem 8 výskytů

Itaque cum multa praeclara maiorum, tum quod optime constituti iuris civilis summo semper in honore fuit cognitio atque interpretatio; ... (CIC. off. 2,65,5)

„A tak mezi četné krásné obyčeje našich předků náleží i ten, že vždy bylo ve zvláštní úctě poznávání a výklad dokonalého řádu práva občanského.“

Haec magnorum hominum sunt, haec apud maiores nostros factitata (sunt), haec genera officiorum, qui persecuntur cum summa utilitate rei publicae, magnam ipsi adipiscentur et gratiam et gloriam. (CIC. off. 2,85,9)

„To jsou úkoly velkých mužů, takto si počínali i naši předkové a ti, kteří plní povinnosti s tímto spojené, znamenitě prospějí obci a sami si získají velikou přízeň a slávu.“

De Graecis autem dulcem et facetum festivique sermonis atque in omni oratione simulatorem, quem eirona Graeci nominarunt, Socratem accepimus, contra Pythagoram et Periclem summam auctoritatem consecutos (esse) sine ulla hilaritate. (CIC. off. 1,108,8)

„Mezi Řeky pak byl Sókratés, jak víme, milý a veselý, mluvil prý žertovně a v řeči rád užíval vtipné přetvářky, kterou Řekové jmenují eironeií. Naproti tomu Pýthagorás a Periklés dosáhli největší úcty, ačkoli nedovedli být vůbec veselí.“

Placet igitur aptiora esse naturae ea officia, quae ex communitate, quam ea, quae ex cognitione ducantur; idque hoc argumento confirmari potest, quod si contigerit ea vita sapienti, ut omnium rerum affluentibus copiis quamvis omnia, quae cognitione digna sint, summo otio se cum ipse consideret et contempletur, tamen si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedat e vita. (CIC. off. 1,153,5)

„A tu soudím, že přiměřenější lidské přirozenosti jsou ty povinnosti, které vyplývají ze smyslu pro pospolitost, než ty, které se odvozují z moudrosti. A lze pro to uvést tento důkaz: Kdyby byla mudrci dána možnost, aby žil ve vši hojnosti a v úplném klidu uvažoval a přemítal o všem, co je hodno poznání, ale kdyby při tom byla kolem něho taková samota, že by člověka nespátřil, pak by raději zemřel.“

Nulla est enim societas nobis cum tyrannis et potius summa distractio est neque est contra naturam spoliare eum, si possis, quem est honestum necare; atque hoc omne genus pestiferum atque impium ex hominum communitate exterminandum est. (CIC. off. 3,32,3)

„Neboť neexistuje žádný cit pospolitosti mezi námi a tyrany, ba spíše mezi námi je velmi hluboká propast. Neodporuje tedy přirozenému řádu, můžeš-li to učinit, vzít oděv člověku, kterého i zabít je čestné; vždyť tento zhoubný a bezbožný druh lidí je třeba zcela vyloučit z lidské společnosti.“ (upravila MS)

Eius generis hae sunt quaestiones: si exempli gratia vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia et fame summaque annonae caritate, si idem sciat complures mercatores Alexandria solvisse navesque in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit, dicturus ne sit id Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? (CIC. off. 3,50,6)

„Vyskytují se například takové otázky: Kdyby poctivý muž přivezl z Alexandrie na Rhodos velký náklad obilí v takové době, kdy Rhodští by právě trpěli nedostatkem, hladem a obrovskou drahotou obilí, a ten člověk by věděl, že z Alexandrie vyplulo několik kupců, neboť cestou spatřil lodi naložené obilím plout na Rhodos, měl by to říci Rhodským, či mlčet a prodat své zboží co nejdráž?“ (upravila MS)

Q. quidem Scaevola, pontifex maximus, summam vim esse dicebat in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur ex fide bona fideique bonae nomen existimabat manare latissime ... (CIC. off. 3,70,5)

„Nejvyšší pontifex Quintus Scaevola říkával, že zvláštní důležitost mají všechny ty soudy, při nichž se užívá zásady podle dobré víry, a příkládal zásadě dobré víry velmi širokou platnost, ...“

Id cum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam committere, ut accusator nominere; quod contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui iuris civilis in primis peritus fuit. (CIC. off. 2,50,10)

„Je to nebezpečné i pro žalobce samého; neboť můžeš utrpět na dobré pověsti, dáš-li příčinu k tomu, že bys mohl být nazván udavačem. To postihlo Marka Bruta, potomka velmi vznešeného rodu, syna toho Bruta, který vynikl znalostí práva občanského.“

- elativ maximus „obrovský“ – zde celkem 21 výskytů

Itemque magis est secundum naturam pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut iuvandis maximos labores molestiasque suscipere – imitantem Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilio caelestium conlocavit –, quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, ut excellas etiam pulchritudine et viribus. (CIC. off. 3,25,2; 5)

„A rovněž se více shoduje s lidskou přirozeností podstupovat nejtěžší námahy a strasti, abychom pokud možno chránili všechny národy a pomáhali jim – napodobující Hérakla, kterého lidská víra, pamětlivá jeho dobrodiní, posadila do shromáždění nebešťanů –, než abychom žili v ústraní, i kdybychom se tím chránili všech strastí a mohli naopak žít v největší rozkoši a hojnosti, vynikající k tomu ještě krásou a silou tělesnou.

Nam L. quidem Crassus cum esset admodum adulescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili et gloriosa; ... (CIC. off. 2,47,4)

„Zato Lucius Crassus, ač byl tehdy ještě zcela mladý, nevypůjčil si ji od nikoho jiného, nýbrž sám si obrovskou slávu získal svou známou a slavnou žalobou. ...“ (upravila MS)

Plenus est sextus liber de officiis Hecatonis talium quaestionum, sit ne boni viri in maxima caritate annonae familiam non alere. (CIC. off. 3,89,2)

„Šestá kniha Hekatónova spisu O povinnostech je plná takovýchto otázek: „Je dovoleno poctivému muži, aby v dobách největší nouze přestal živit své otroky?“

Hac divisione, cum praeterire aliquid maximum vitium in dividendo sit, duo praetermissa sunt. (CIC. off. 1,10,2)

„Při tomto dělení se zapomnělo na dvě hlediska, ačkoli pominout něco při dělení je veliká chyba.“ (upravila MS)

Ineunte enim adulescentia, cum est maxima inbecillitas consilii, tum id sibi quisque genus aetatis degendae constituit, quod maxime adamavit. (CIC. off. 1,117,5)

„Neboť v časném mládí, kdy je rozum ještě zcela chabý, každý se rozhoduje pro takové životní povolání, jaké se mu nejvíc zalíbí.“

Itaque eos viros suspiciunt maximisque efferunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam et singulares perspicere virtutes, despiciunt autem eos et contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil nervorum putant. (CIC. off. 2,36,5)

„A tak pohlízejí s úctou na muže, u nichž se domnívají nalézt vynikající a neobyčejné ctnosti, a velice je vychvalují, a naopak svrchu a pohrdavě shlížejí na ty, u nichž nenalézají žádnou ctnost, žádného ducha, žádnou sílu.“

Cum externis corporis hoc modo comparantur, valere ut malis quam dives esse, cum corporis externa hoc modo, dives esse potius quam maximis corporis viribus; ipsa inter se corporis sic, ut bona valetudo voluptati anteponatur, vires celeritati, externorum autem, ut gloria divitiis, vectigalia urbana rusticis. (CIC. off. 2,88,6)

„Dobra tělesná s vnějšími se například srovnávají tak, že raději chceš být zdrav než bohat, nebo vnější s tělesnými tak, že raději chceš být bohat než vynikat tělesnou silou, sama dobra tělesná tak, že se zdraví dává přednost před rozkoší nebo síle před rychlostí, a dobra vnější se srovnávají v tom smyslu, že se dává například přednost slávě před bohatstvím nebo důchodu městskému před venkovským.“

Ita, qui in maxima celebritate atque in oculis civium quondam vixerimus, nunc fugientes conspectum sceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, et saepe soli sumus. (CIC. off. 3,3,1)

„Tak já, jenž jsem kdysi žil v stálém styku s lidmi a před zraky svých spoluobčanů, nyní prchám před zločinci, jichž je všude plno, skrývám se, jak mohu, a často jsem sám.“

Quid enim auditurum putas fuisse Ulixem, si in illa simulatione perseverasset? Qui cum maximas res gesserit in bello, tamen haec audiat ab Aiace, ... CIC. off. 3,98,3)

„Vždyť co by se asi bylo o Odysseovi říkalo, kdyby byl ve své přetvářce setrval, když přes všechny své slavné válečné činy přece musel vyslechnout od Aianta tato slova: ...“

Id autem non modo non summum malum, sed ne malum quidem esse maxima auctoritate philosophi affirmant. (CIC. off. 3,105,3)

„Ale ta podle přesvědčení nejmoudřejších filosofů nejen není největším zlem, ale není zlem vůbec.

Itaque et P. Crassus, cum cognomine dives, tum copiis, functus est aedilicio maximo munere et ... (CIC. off. 2,57,6)

„A tak Publius Crassus, jak podle svého příjmení, tak i ve skutečnosti Bohatý, jako aedil vystrojil hry s převelikou nádherou a ...“

Nullam dicere maximarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum considerate loquentium atque in maximis rebus errantium. (CIC. off. 2,6,6; 7)

„Jen lidé nerozvážně mluvící a bloudící v základních otázkách mohou tvrdit, že pro tuto nejdůležitější nauku (tzn. filozofii) neexistuje žádná metoda, když přece žádná nauka sebeméně významná se bez metody neobejde.“

- elativ *maximus* ve funkci topiku

Sed haec quidem hactenus. Illud autem sic est iudicandum maximas geri res et maximi animi ab is, qui res publicas regant, quod earum administratio latissime pateat ad plurimosque pertineat; ... (CIC. off. 1,92,2)

„Ale již dosti o tomto tématu. Z toho, co jsem uvedl, vyplývá konečný soud, že nejzávažnější a nejstatečnější činy vykonávají správcové obcí, poněvadž správa obcí má největší praktický význam a týká se největšího počtu lidí; ...

- v následujících 5 úryvcích má navíc nominální fráze s *maximus* funkci fokusu

(Antipater:) *Quid est enim aliud erranti viam non monstrare, quod Athenis execrationibus publicis sanctum est, si hoc non est emptorem pati ruere et per errorem in maximam fraudem incurrere?* (CIC. off. 3,54,10)

„Antipatros řekne: „Ovšem jednal! Neboť připustí-li někdo, aby kupec nalítl, aby se ve svém poblouznění vrhl do nejhorší škody, co je to jiného než neukázat bloudícímu cestu, což se v Athénách trestá veřejnou klatbou?“

Cuius autem vita ipsi potest utilis esse, cum eius vitae ea condicio sit, ut qui illam eripuerit, in maxima et gratia futurus sit et gloria. (CIC. off. 3,85,4)

„Komu může být jeho vlastní život prospěšný, žije-li tak, že ten, kdo by ho života zbavil, získal by si největší vážnost a slávu?“

Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus Hippolyto filio non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit, quo impetrato in maximos luctus incidit. (CIC. off. 1,32,6)

„Kdyby byl Poseidón nesplnil slib daný Théseovi, jak se vypravuje v báji, nebyl by Théseus ztratil syna Hippolyta, Neboť poslední ze tří jeho přání bylo to, jímž si v záchvatu hněvu vyžádal smrt Hippolytovu, ale když dosáhl jeho splnění, zchvátil jej nejkrutější žal.“

Isdemque temporibus cavendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures, neve adulari nos sinamus, in quo falli facile est. Tales enim nos esse putamus, ut iure laudemur, ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter irridentur et in maximis versantur erroribus. (CIC. off. 1,91,7)

„V takovém postavení musíme se také vystříhat toho, abychom nedopřávali sluchu pochlebníkům a netrpěli lichocením, jímž se člověk snadno dává klamat, neboť sami o sobě si rádi myslíváme, že zasloužíme chválu. Odtud vzniká bezpočtu chyb a lidé, kteří zpyšní klamným míněním o sobě, žijí potom v největším poblouznění a bývají stíháni potupným posměchem.“

- elativy *maximus* a *splendissimus* „velmi skvělý“

Est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis splendissimisque ingeniis plerumque existunt honoris imperii potentiae gloriae cupiditates. Quo magis cavendum est, ne quid in eo genere peccetur. (CIC. off. 1,26,9)

„A neblaze působí zejména to, že po cti a úřadech, moc a slávě zatouží nejčastěji právě lidé největšího ducha a nejskvělejšího nadání. Tím větší pozor si tedy musíme dát, abychom se sami v tomto směru ničím neprovinili.“

- následující dva případy obsahují relativní superlativ *maximus* v nominální frázi ve funkci topiku

Semper autem in fide, quid senseris, non quid dixeris, cogitandum est. Maximum autem exemplum est iustitiae in hostem a maioribus nostris constitutum, cum a Pyrrho perfuga senatui est pollicitus se venenum regi daturum (esse) et eum necaturum (esse). Senatus et C. Fabricius eum Pyrrho dedit. (CIC. off. 1,40,10)

„Při přísaze záleží vždycky na tom, co sis myslil, nikoli na tom, cos prohlásil. Nejznamenitější příklad spravedlnosti vůči nepříteli však dali naši předkové, když Pyrrhův zběh nabídl senátu, že podá králi jed, a tak ho usmrtil: senát a Gaius Fabricius vydali zběha Pyrrhovi.“

Officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primum habet viam, quae deducit ad convenientiam, conservationemque naturae, quam si sequemur ducem, nunquam aberrabimus sequemurque et id, quod acutum et perspicax natura est, et id, quod ad hominum consociationem accommodatum, et id, quod vehemens atque forte. Sed maxima vis decori in hac inest parte, de qua disputamus, neque enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt. (CIC. off. 1,100,5)

„Povinnost pak, která se z něho odvozuje, směřuje nejprve ke shodě s přírodou a k zachování jejích zákonů. Budeme-li se řídit jejím vedením, nikdy nezabloudíme a budeme usilovat i o ctnost, jejíž podstatou je bystrost a jasnost, i o tu, jež směřuje k pospolitosti lidské, a také o tu, jejíž podstatou je síla a statečnost. Největší však význam má slušnost v té složce čestnosti, o které právě pojednávám. Neboť líbit se musí nejenom přirozené pohyby tělesné, ale ještě mnohem víc hnutí duše, jež jsou její přirozenosti přizpůsobena.“

Superlativy typu 2, podtyp 3 (ad 4.2.2.3)

- elativ *secundissimus* „velmi šťastný“ v nominální frázi s funkcí topiku

Atque etiam in secundissimis rebus maxime est utendum consilio amicorum isque maior etiam quam ante tribuenda auctoritas. Isdem que temporibus cavendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures neve adulari nos sinamus, in quo falli facile est. (CIC. off. 1,91,1)

„A dále, právě když žijeme v nejšťastnějších poměrech, máme se nejvíce řídit radami přátel a ještě více dbát jejich mínění. V takovém postavení musíme se také vystříhat toho, abychom nedopřávali sluchu pochlebníkům a netrpěli lichocením, jímž se člověk snadno dává klamat, ...“

- elativ *clarissimus* „velmi slavný“

Quamvis enim Themistocles iure laudetur et sit eius nomen quam Solonis inlustrius citeturque Salamis clarissimae testis victoriae, quae anteponatur consilio Solonis, ei, quo primum constituit Areopagitas, non minus praeclarum hoc quam illud iudicandum est. (CIC. off. 1,75,3)

„Je pravda, že je chválen po zásluze Themistoklés a že jeho jméno je proslulejší než Solónovo, že se uvádí Salamis jako příklad přeslavného vítězství a že se tomuto vítězství dává přednost před Solónovým rozhodnutím zřídit soud na Areopagu; a přece je třeba tento Solónův čin pokládat za neméně znamenitý než Themistoklův.“ (upravila MS)

- elativ *extremus* „velmi hrozný“

Itaque parietes modo urbis stant et manent iique ipsi iam extrema scelera metuentes rem publicam vero penitus amisimus. (CIC. off. 2,29,8)

„A tak městské zdi sice ještě stojí a trvají, ačkoli i jim hrozí nejhorší zločiny, ale republikánskou ústavu jsme ztratili.“

- elativ *copiosissimus* „přebohatý“

Quid qui eius collega fuit in censura L. Mummius? Num quid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? (CIC. off. 2,76,8)

„Což se stal jeho kolega v úřadě censorském Lucius Mummius bohatším proto, že pokořil přebohaté město Korint?“

- elativ *pulcherrimus* „velmi krásný“

Ille enim requiescens a rei publicae pulcherrimis muneribus otium sibi sumebat aliquando et coetu hominum frequentiaque interdum tamquam in portum se in solitudinem recipiebat, nostrum autem otium negotii inopia, non requiescendi studio constitutum est. (CIC. off. 3,2,3)

„Neboť on (Scipio Africký) si dopřával klidu jen tehdy, když si chtěl odpočinout po splnění nejčestnějších veřejných úkolů, a uchýloval se občas z rušné společnosti do samoty jako do přístavu, kdežto můj klid má svůj původ v tom, že nemohu být veřejně činný, nikoli v mé touze po odpočinku.“

- elativ *optimus* „velmi dobrý“?

Eas ipsas utinam sequeremur. Feruntur enim ex optimis naturae et veritatis exemplis. (CIC. off. 3,69,11)

„Kéž bychom se aspoň těmi (stínovými obrazy práva a spravedlnosti) řídili, neboť pocházejí od nejlepších vzorů přírody a pravdy.“

- elativ *dissimillimus* „velmi různorodý“

Non recipit istam coniunctionem honestas aspernatur repellit. Nec vero finis bonorum et malorum, qui simplex esse debet, ex dissimillimis rebus misceri et temperari potest. (CIC. off. 3,119,8)

„Toto spojení (s rozkoší) čestnost nepřipouští, odmítá ji a zavrhuje. Vždyť nejvyšší dobro musí být jednoduché, a proto nemůže být smíseno a složeno z prvků zcela různorodých.“

- dvakrát elativ *minimus* „nepatrný“

Nam sive honestum solum bonum est, ut Stoicis placet, sive quod honestum est, id ita summum bonum est, quemadmodum Peripateticis vestris videtur, ut omnia ex altera parte collocata vix minimi momenti instar habeant, dubitandum non est, quin numquam possit utilitas cum honestate contendere. (CIC. off. 3,11,6)

„Ať už je ctnost jediné dobro, jak věří stoikové, nebo ať je nejvyšším dobrem v tom smyslu, jak soudí vaši peripatetikové, že totiž ve srovnání s ní všechna ostatní dobra téměř nic neváží, nelze pochybovat o tom, že nikdy nemůže být prospěšnost v rozporu s čestností; ...“

Caput autem est in omni procuratione negotii et muneris publici, ut avaritiae pellatur etiam minima suspicio. (CIC. off. 2,75,2)

„Nejdůležitější při veškeré politické a úřední činnosti však je, aby bylo odvráceno i seběmenší podezření z lakoty.“

- 2 elativy *foedissimus* „velmi hanebný“ a *taeterrimus* „velmi hrozný“

Potest enim, di immortales, cuiquam esse utile foedissimum et taeterrimum parricidium patriae, quamvis is, qui se eo obstrinxerit, ab oppressis civibus parens nominetur? (CIC. off. 3,83,10)

„Což může, bohové nesmrtelní, být někomu prospěšná nejhanebnější a nejhroznější zrada vlasti (= samovláda), i když je snad ten, kdo se jí dopustil, nazýván od ujařmených občanů Otcem?“

- superlativ *optimus* „nejlepší“; „nejlépe“ jako *optime* – převažuje význam adj.

Facillume autem et in optimam partem cognoscuntur adulescentes, qui se ad claros et sapientes viros bene consulentes rei publicae contulerunt, quibuscum si frequentes sunt, opinionem adferunt populo eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerint ad imitandum. (CIC. off. 2,46,5)

„Nejjistěji a nejlépe na sebe upozorňují mladí, když se připojí k slavným a moudrým mužům, dobře smýšlejícím s obcí. Jestliže se často objevují v jejich průvodu, budí v lidu naději, že budou stejní jako ti, které si sami vybrali za vzor k napodobování.“

- 2 elativy *antiquissimus* „velmi starobylý“ a *nobilissimus* „velmi vznešený“

Tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquissima nobilissimaque philosophia Cratippo auctore versaris, iis simillimo, qui ista praeclara pepererunt, tamen haec nostra finitima vestris ignota esse nolui. (CIC. off. 2,8,7)

„Nechtěl jsem jen, aby tobě, milý Marku, třebaže se zabýváš pod vedením Kratippa, myslitele velmi podobného zakladatelům naší slavné školy, starobylou a nadmíru vznešenou filosofií, zůstaly neznámy tyto naše názory, velmi blízké názorům školy vaší.“

- implicitně relativní *optimus* „nejlepší“ v nominální frázi s funkcí topiku; koordinovaný komparativ má eliptické řídící jméno, a proto je vyřazen

Optima autem hereditas a patribus traditur liberis omnique patrimonio praestantior gloria virtutis rerumque gestarum, cui dedecori esse nefas et vitium iudicandum est. Et quoniam officia non eadem disparibus aetatibus tribuuntur, aliaque sunt iuvenum, alia seniorum, aliquid etiam de hac distinctione dicendum est. (CIC. off. 1,121,10)

„Nejkrásnější dědictví, jež mohou otcové odevzdat dětem, a vzácnější než jakýkoli otcovský statek je sláva ctnosti a velikých činů; a jestliže někdo tuto slávu poskvrní svou vlastní hanbou, je to třeba pokládat za hřích a bezpráví.“

- relativní superlativ z kontextu – *artissimus* „nejpevnější“

Ab iis enim constitutam inter homines societatem evertunt; cuius societatis artissimum vinculum est magis arbitrari esse contra naturam hominem homini detrahare sui commodi causa, quam omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi. (CIC. off. 3,28,10)

„..., neboť vyvracejí společnost lidskou jimi zřízenou. Nejpevnějším poutem této společnosti je totiž přesvědčení, že více odporuje přirozenosti, když člověk člověku působí újmu pro svůj vlastní prospěch, než kdyby musel snášet všechny možné škody ať na vnějších statcích, ať na těle, ať třeba i na duchu, ...“

Komparativy typu 2 (ad 4.2.5)

- nečíselný kvantifikátor plus „více“

Sed cum sint plura causarum genera, quae eloquentiam desiderent, multique in nostra re publica adulescentes et apud iudices, et apud populum, et apud senatum dicendo laudem assecuti sint, maxima est admiratio in iudiciis, quorum ratio duplex est. (CIC. off. 2,49,1)

„A ačkoli je více projevů, v nichž se může uplatnit výmluvnost, a mnoho mladých mužů v naší obci již dosáhlo slávy řeči před soudem, v shromáždění lidu i v senátě; přece největší obdiv budí řeči soudní.“ (upravila MS)

- dva výskyty slovního spojení *maior pars* „většina“, první z nich navíc s funkcí topiku

Maior enim pars eo fere deferri solet, quo a natura ipsa deducitur. (CIC. off. 1,147,3)

„Neboť většina lidí se obvykle dává vést svou přirozeností.“

Nam et voluptates, blandissimae dominae, maioris partis animos a virtute detorquent et, dolorum cum admoventur faces, praeter modum plerique exterrentur; vita, mors, divitiae, paupertas omnes homines vehementissime permovent. (CIC. off. 2,37,4)

„Neboť jako rozkoše, nejlichotivější vládkyně, odvracejí většinu lidí od ctnosti, tak se také většina lidí nadmíru děsí, když se k nim přibližují ohnivá muka bolesti. Život a smrt, bohatství a chudoba působí silně na všechny lidi.“

- 5 výskytů komparativu *maior* „větší“, všechny ve spojení s abstraktním substantivem.

Sed cum duplex ratio sit orationis, quarum in altera sermo sit, in altera contentio, non est id quidem dubium, quin contentio orationis maiorem vim habeat ad gloriam; ea est enim, quam eloquentiam dicimus, sed tamen difficile dictu est, quantopere conciliet animos comitas adfabilitasque sermonis. (CIC. off. 2,48,3)

„Existuje-li dvojí způsob řeči, a to jednak rozmluva, jednak řeč veřejná, není zajisté pochyby o tom, že veřejná řeč spíše dopomáhá k slávě, neboť to je právě to umění, které nazýváme výmluvností. Nesnadno lze povědět, jak velice nám získává přízeň lidu také vlídnost a přívětivost v soukromých rozmluvách.“

Plena exemplorum est nostra res publica, cum saepe, tum maxime bello Punico secundo, quae Cannensi calamitate accepta maiores animos habuit, quam unquam rebus secundis: nulla timoris significatio, nulla mentio pacis. (CIC. off. 3,47,8)

„Příklady najdeme v dějinách naší obce často, zejména v době druhé války punské. Neboť po strašné porážce u Cann projevila naše obec víc zmužilosti než kdy předtím v šťastných dobách. Neukázala se u nás ani známka strachu, nepadla ani zmínka o míru.“

Quocirca non sine causa maiores motus animorum concitantur maioraque studia efficiendi rem publicam gerentibus quam quietis, quo magis iis et magnitudo est animi adhibenda, et vacuitas ab angoribus. (CIC. off. 1,73,4)

„Proto nikoli bez příčiny bývají politikové zmítáni neklidnějšími myšlenkami a mívají větší starosti s jejich uskutečňováním než lidé žijící v soukromí. Tím spíše však má být jejich duch povznesený a prostý úzkostlivosti.“

- 5. výskyt komparativu *maior*, *maior utilitas* „větší prospěch“ je v kontrastu k *nihil inutilius* „nic neprospěšnějšího“

Non habeo ad volgi opinionem, quae maior utilitas quam regnandi esse possit; nihil contra inutilius ei, qui id iniuste consecutus sit, invenio, cum ad veritatem coepi revocare rationem. (CIC. off. 3,84,1)

„Nevím, zda podle obecné lidové představy existuje nějaký větší prospěch než být králem, ale když posuzuji tu věc podle pravdy svým rozumem, shledávám, že naopak nic není neprospěšnějšího pro člověka, jenž dosáhl vlády nespravedlivě.“

- komparativ *non minor* „nemenší“

Honestum autem id, quod exquirimus, totum est positum in animi cura et cogitatione, in quo non minorem utilitatem afferunt, qui togati rei publicae praesunt, quam qui bellum gerunt. (CIC. off. 1,79,5)

„Avšak čestnost, jejíž podstatu zde zkoumáme, zakládá se cele na usilovné činnosti ducha. A v tomto ohledu jsou neméně prospěšní občané, kteří spravují obec v míru, než vůdcové, kteří vedou válku.“

- komparativ *gravior* „vážnější“

Quapropter et iis forsitan concedendum sit rem publicam non capessentibus, qui excellenti ingenio doctrinae sese dediderunt, et iis, qui aut valitudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa impediti a re publica recesserunt, cum eius administrandae potestatem aliis laudemque concederent. (CIC. off. 1,71,3)

„Proto se snad má odpouštět lidem, kteří se pro své vynikající nadání věnovali vědám, že neberou podíl na životě veřejném, nebo těm, kteří se vzdají účasti na správě obce pro chatrné zdraví nebo jinou vážnější překážku, ponechávající jiným tuto možnost i slávu.“

Komparativy typu 3 (ad 4.2.6)

- ablativ míry s nečíselným kvantifikátorem *plus* „více“ – dva výskyty

Ita benignitate benignitas tollitur, qua, quo in plures usus sis, eo minus in multos uti possis. At qui opera, id est virtute et industria, benefici et liberales erunt, primum, quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adiutores habebunt, dein consuetudine beneficentiae paratiores erunt et tamquam exercitiores ad bene de multis promerendum. (CIC. off. 2,52,8; 2,53,2)

„Tak se (peněžitou) dobročinností maří dobročinnost, neboť čím většímu počtu lidí prokazuješ dobro, tím méně možnosti zbývá, abys je prokazoval dalším. Zato lidé, kteří budou projevovat

svou dobročinnost a štědrost službou, to je ctností a horlivostí, především budou mít tím víc pomocníků dobročinnosti, čím většímu počtu lidí sami budou prospívat, a mimoto si na dobročinnost zvyknou a budou ochotnější a jaksí cvičenější v tom, aby si získávali zásluhy o lid.“